

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา โรงเรียนหนองโนวิทยา อำเภอหนองกุงศรี สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561)
2. การบริหารงานวิชาการ
3. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ
4. การเสริมสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้
5. กลยุทธ์ในการพัฒนา
 - 5.1 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)
 - 5.2 การพัฒนาแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
 - 5.3 การนิเทศภายใน
6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ
7. บริบทโรงเรียนหนองโนวิทยา
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 8.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 8.2 งานวิจัยต่างประเทศ

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561)

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2552 : 1-40) ได้ให้ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาไว้ดังนี้

1. หลักการและกรอบแนวคิด เน้นการปฏิรูประบบการศึกษาและการเรียนรู้ และเสนอกลไกที่จะก่อให้เกิดผลต่อการพัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบไม่ใช่ส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบ และพิจารณาระบบการศึกษาและเรียนรู้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการพัฒนาประเทศ ซึ่งต้องเชื่อมโยงกับการพัฒนาระบบอื่นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เกษตรกรรม สาธารณสุข การจ้างงาน เป็นต้น

2. ระบบการศึกษา ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ ครู หลักสูตรสถานศึกษา และกระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้ ประเด็นสำคัญที่สุดในการปฏิรูประบบการศึกษานี้ คือ การพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมและยกระดับมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างยั่งยืน เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า ปัจจัยสำคัญอื่น ๆ คือระบบการบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาล มีการกระจายอำนาจและทรัพยากรสู่ท้องถิ่น การเพิ่มโอกาสทางการศึกษา และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ส่งผลให้การศึกษาที่มีสัมฤทธิ์ผลสำหรับผู้เรียนทั้งประเทศ ทั้งในเมืองและชนบท ทั้งที่มีฐานะดีและยากจน

3. ระบบการเรียนรู้ คือระบบที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ มีความสามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา และมีคุณธรรม นำความรู้ โดยอาจอยู่ในระบบการศึกษา และมีปัจจัยและเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและเต็มตามศักยภาพ ทั้งที่มาจากระบบการศึกษาปกติและจากนอกระบบ เช่น สื่อการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงได้ทุกแห่งและทุกเวลา ประเด็นสำคัญในการปฏิรูประบบการเรียนรู้ คือการเน้นความสำคัญของปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ นับตั้งแต่ครู ผู้ปกครอง ชุมชน บุคคลตัวอย่าง สื่อมวลชน รวมถึงสื่อการเรียนการสอน และเทคโนโลยี เป็นต้น

4. วิสัยทัศน์ คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ

5. เป้าหมาย ภายในปี 2561 มีการปฏิรูปการศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย โดยเน้นหลัก 3 ประการ คือ

5.1 การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย พัฒนา ผู้เรียน สถานศึกษา แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม หลักสูตรและเนื้อหา พัฒนาวิชาชีพครูให้เป็น วิชาชีพที่มีคุณค่า สามารถดึงดูดคนเก่งดีและมีใจรักมาเป็นครู คณาจารย์ได้อย่างยั่งยืน ภายใต้ ระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

5.2 โอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้ เพิ่มโอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ เพื่อให้ประชาชนทุกคน ทุกเพศ ทุกวัยมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและเรียนรู้ ต่อเนื่องตลอดชีวิต

5.3 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมในการบริหารและจัดการศึกษา โดยเพิ่มบทบาทของผู้ที่อยู่ภายนอกกระบวนการศึกษาคด้วย

6. กรอบแนวทางการปฏิรูปการศึกษา

ประเด็นสำคัญของระบบการศึกษาและเรียนรู้ที่ต้องการปฏิรูปเร่งด่วน 4 ประการหลัก คือ

6.1 พัฒนานักเรียนไทยยุคใหม่ ที่มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ ตั้งแต่ปฐมวัย สามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง และแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต มีความสามารถในการสื่อสาร สามารถคิด

วิเคราะห์ แก้ปัญหา คิคริเริ่มสร้างสรรค์ มีจิตสาธารณะ มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม สามารถทำงานเป็นกลุ่มได้อย่างเป็นกัลยาณมิตร มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม มีจิตสำนึก และความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ยึดมั่นการปกครองระบอบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รังเกียจการทุจริตและต่อต้านการซื้อสิทธิ์ ขายเสียง สามารถก้าวทันโลก มีสุขภาพกาย สุขภาพใจที่สมบูรณ์ แข็งแรง เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพ มีทักษะความรู้พื้นฐานที่จำเป็น มีสมรรถนะ ความรู้ ความสามารถ สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีโอกาสเรียนรู้อย่างเท่าเทียม เสมอภาค จึงกำหนดแนวทางการปฏิรูป ดังนี้

6.1.1 พัฒนาคุณภาพการศึกษาและเรียนรู้ เพื่อให้มีการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและเรียนรู้ ในทุกระดับ/ประเภทการศึกษาที่ได้มาตรฐานตามเกณฑ์

6.1.2 ผลิตและพัฒนากำลังคนที่มีคุณภาพ มีสมรรถนะและความรู้ความสามารถ

6.2 พัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ เป็นผู้เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า มีระบบ กระบวนการผลิตและพัฒนาครู ณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาที่มีคุณภาพมาตรฐาน เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง สามารถดึงดูดคนเก่ง คนดี มีใจรักในวิชาชีพครู มาเป็นครู ณาจารย์ มีปริมาณครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเพียงพอตามเกณฑ์ และสามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพ มาตรฐาน ขณะเดียวกันสามารถพัฒนาตนเอง และแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง มีสภานักวิชาชีพที่เข้มแข็ง บริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล เพื่อพัฒนาครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความมั่นคงในอาชีพ มีขวัญกำลังใจ อยู่ได้อย่างยั่งยืน จึงกำหนดแนวทางการปฏิรูป ดังนี้

6.2.1 การพัฒนาระบบผลิตครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

6.2.2 การพัฒนาครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

6.2.3 การใช้ครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

6.3 การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาทุกระดับ/ประเภท ให้สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และพัฒนาแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ สำหรับการศึกษาระดับ/ประเภท ในระบบ นอกในระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและศูนย์กีฬาและนันทนาการ เป็นต้น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตและมีคุณภาพ จึงกำหนดแนวทางการปฏิรูปดังนี้

6.3.1 รมรงค์ให้คนไทยมีนิสัยรักการอ่านเป็นวาระแห่งชาติ และส่งเสริมให้มีการผลิตสื่อที่มีคุณภาพและราคาเหมาะสม

6.3.2 พัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและโครงสร้างพื้นฐานให้เอื้อต่อการศึกษาระดับ/ประเภท และเรียนรู้

6.3.3 พัฒนาห้องสมุดชุมชน ให้กระจายอย่างทั่วถึงในลักษณะห้องสมุดมีชีวิต

6.3.4 พัฒนาแหล่งเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ ที่หลากหลายมีคุณภาพ และกระจายอย่างทั่วถึง เช่น ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ศูนย์การศึกษาตลอดชีวิต พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น เพื่อเปิดโอกาสการศึกษาและเรียนรู้ที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

6.3.5 ส่งเสริมการสร้างสภาพแวดล้อมของชุมชน ท้องถิ่น สังคม เพื่อเอื้อต่อการศึกษาและเรียนรู้ ระดมทรัพยากรบุคคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน/ท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาการเรียนรู้อื่นๆ ในชุมชน ท้องถิ่น

6.4 พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการใหม่ ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน ภาคเอกชน และทุกภาคส่วน มีระบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล มีความโปร่งใส เป็นธรรม ตรวจสอบได้ ตลอดจนมีการนำร่องระบบและวิธีการบริหารจัดการแนวใหม่ ควบคู่กับการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีการบริหารจัดการการเงินและงบประมาณที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Demand Side) โดยให้ผู้เรียนเลือกรับบริการ จึงกำหนดแนวทางการปฏิรูป ดังนี้

6.4.1 กระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาให้สถานศึกษาและเขตพื้นที่การศึกษา

6.4.2 พัฒนาระบบบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีความโปร่งใส เป็นธรรมและมีระบบการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ

6.4.3 พัฒนาการบริหารจัดการเพื่อเพิ่มโอกาสทางการศึกษาอย่างมีคุณภาพ

6.4.4 พัฒนาระบบบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนภาคเอกชนและทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษาและสนับสนุนการศึกษาและเรียนรู้ให้มากขึ้น

6.4.5 พัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

การบริหารงานวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ (2551 : 13) ได้กล่าวถึงการบริหารงานวิชาการไว้ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

1.1 จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและสังคม ตามกรอบหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1.2 บริหารจัดการหลักสูตรสถานศึกษา

1.3 นิเทศเพื่อการพัฒนาการใช้หลักสูตรภายในสถานศึกษา

1.4 ติดตาม ประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษา และรายงานผลให้
เขตพื้นที่การศึกษาทราบ

2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้

2.1 จัดทำแผนการเรียนรู้โดยผู้เรียนมีส่วนร่วม

2.2 จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ยืดหยุ่นตามความเหมาะสมทั้งด้านเวลาสาระการเรียนรู้
และผู้เรียน

2.3 จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ
จริงจากแหล่งการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้

2.4 ใช้การแนะแนวเป็นส่วนหนึ่งของการจัดกระบวนการเรียนรู้

2.5 ให้ผู้ปกครอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการ
การเรียนรู้

2.6 ส่งเสริมให้ครูได้รับการพัฒนาวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างหลากหลายและ
ต่อเนื่อง

3. การวัดผล ประเมินผลและการเทียบโอนผลการเรียน

3.1 กำหนดระเบียบการวัดและประเมินผลของสถานศึกษา

3.2 จัดทำเอกสารหลักฐานการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบการวัดและประเมินผล
ของสถานศึกษา

3.3 วัดผล ประเมินผล เทียบโอนประสบการณ์ เทียบโอนผลการเรียนและอนุมัติ
ผลการเรียน

3.4 จัดให้มีการประเมินผลการเรียนทุกช่วงชั้น และจัดให้มีการซ่อมเสริมกรณีที่มี
ผู้เรียนไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน

3.5 จัดให้มีการพัฒนาเครื่องมือในการวัดและประเมินผล

3.6 มีการเทียบโอนผลการเรียนโดยคณะกรรมการ

3.7 จัดระบบสารสนเทศด้านการวัดผลประเมินผลและการเทียบโอนผลการเรียน
เพื่อใช้ในการอ้างอิง ตรวจสอบและใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการเรียนการสอน

4. การประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษา

4.1 จัดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาระดับสถานศึกษา

4.2 สนับสนุน ส่งเสริมให้มีระบบการประกันคุณภาพในระดับหน่วยงานภายใน
สถานศึกษา

4.3 กำกับ ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและรายงานผลการประกันคุณภาพ การศึกษา ของสถานศึกษา

4.4 ปรับปรุงและพัฒนากระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา

5. การพัฒนาและใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

5.1 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูผลิตพัฒนาและใช้สื่อและเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อการศึกษา

5.2 จัดทำจัดทำสื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาให้กับครูและนักเรียนอย่างเพียงพอ และหลากหลาย

6. การพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้

6.1 จัดให้มีแหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาให้พอเพียงและสอดคล้อง กับการจัดกระบวนการเรียนรู้

6.2 ส่งเสริมให้ครูและนักเรียนได้ใช้แหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษาเพื่อพัฒนา การเรียนรู้

7. การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา

7.1 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูทำวิจัยเพื่อพัฒนาผู้เรียน หลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ การใช้สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอน

7.2 รวบรวม และเผยแพร่ผลการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา รวมทั้งสนับสนุน ให้ครูนำผลการวิจัยมาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา

8. การส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งทางวิชาการ

8.1 ดำเนินการเสริมความรู้และประสบการณ์ให้กับชุมชน โดยร่วมมือกับบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงานและสถาบันทางสังคมอื่น

8.2 ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ โดยร่วมมือกับบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงานและสถาบันทางสังคมอื่น

8.3 สนับสนุนและช่วยเหลือให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่าง ชุมชน โดยร่วมมือกับบุคคลชุมชน องค์กร หน่วยงานและสถาบันทางสังคมอื่น

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ

1. ความสำคัญของการจัดการเรียนรู้

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2542 : 56) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการกลมกลืนทางสังคม (Socialization) อย่างหนึ่งที่จะสร้างคนรุ่นใหม่ในสังคม ให้สามารถเติบโตขึ้นมาอย่างมีความสุข เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมสามารถดำรงรักษาและพัฒนาสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ให้ความมั่นคงและสืบเนื่องต่อไปจนถึงบุตรหลาน โดยในอดีตเมื่อสังคมยังอยู่ในยุคสมัยของสังคมแบบดั้งเดิม หรือสังคมแบบบรรพกาล การจัดการเรียนรู้ถือเป็นหน้าที่ของคนในครอบครัว และสืบเนื่องจนถึงช่วงของสังคมเกษตรกรรมที่การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่แทรกอยู่ในวิถีของครอบครัว จากการที่คลุกคลีและการร่วมในการทำการเกษตรของครอบครัวและชุมชน ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม (Industrial Social) หรือสังคมแบบทันสมัย (Modernize Social) ที่มีการแบ่งแยกหน้าที่กันทางสังคม แบ่งหน้าที่ที่รักษาคุณงามและดูแลความปลอดภัยในชุมชนให้ตำรวจ เป็นต้น จากการแบ่งหน้าที่ให้กันในสังคมนี้เองที่ทำให้โรงเรียนมีบทบาทในการจัดการเรียนรู้ในสังคมอย่างเป็นทางการ โดยมีครูเป็นผู้มีบทบาท ในการให้ความรู้แก่ผู้เรียนตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากสังคมอย่างเป็นทางการ ในช่วงที่ผ่านมาครูเป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการให้ความรู้แก่นักเรียน จนอาจกล่าวได้ว่า ครูเป็นผู้ที่มีความสำคัญที่สุดที่จะถ่ายทอดความรู้จากครูสู่ผู้เรียน เมื่อกระบวนทัศน์ (Paradigm) หรือฐานคิดในการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียนเน้นความสำคัญอยู่ที่ครู การจัดการเรียนรู้ของครูส่วนใหญ่จึงขึ้นอยู่กับความสะดวกที่จะสอนของครู ดังนั้นในอดีตที่ผ่านมาครูจึงมักจัดการเรียนรู้แบบนี้ในช่วงสมัยที่ผ่านมาอาจเหมาะสมและให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้พอสมควร แต่สภาพสังคมที่ยังมีการเปลี่ยนแปลงและมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากขึ้น ทำให้สังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมสมัยใหม่ เปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมแห่งข้อมูลข่าวสาร หรือสังคมสนเทศ (Information Society) ที่ความรู้ทั้งหมดไม่ได้อยู่ที่ตัวครูต่อไป แต่จะมีทั้งองค์ความรู้ในตัวครู และองค์ความรู้ที่แพร่หลายอยู่ในข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ แหล่งการเรียนรู้ สื่อมวลชนที่แพร่หลายทั้งในและนอกประเทศเป็นความรู้ที่ไม่มีพรมแดน และเป็นความรู้ที่ทุกคน ในสังคมสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา อย่างที่เรียกว่าสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Social) ดังนั้น กระบวนทัศน์ของการจัดการเรียนรู้ที่เคยเน้นที่ครูเป็นสำคัญ (Teacher Centered) จึงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามบทบาทของครูที่เป็นผู้สอน (Teacher) จึงต้องเปลี่ยนแปลงมาเป็นผู้จัดการเรียนรู้หรือ ผู้อำนวยการความสะดวก (Facilitator) ปัจจุบันผู้เรียนจึงต้องเปลี่ยนแปลงจากการเป็นนักเรียน (Student) มาเป็นผู้เรียน (Learner) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างครู และนักเรียนจากการที่นักเรียนเป็นผู้พึ่งพาความรู้จากครูฝ่ายเดียว มาเป็นการร่วมกันเรียนรู้ (Participatory Learning) เพราะความรู้บางอย่างก็แพร่กระจายมาสู่ครูและผู้เรียนพร้อม ๆ กัน

ครูจึงเกือบจะไม่ใช้ครูที่รู้มากหรือรู้ก่อนผู้เรียนเสมอไปอีกต่อไป ในส่วนของความจำเป็นที่คนในสังคมต้องปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี (Information and Technology Society) ได้อย่างมีความสุข ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้กระบวนการทัศน์ในการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียนต้องเปลี่ยนแปลงไป เพราะจากเดิมที่คนในสังคมสามารถดำรงตนอยู่ได้เพราะพึ่งพาธรรมชาติ พึ่งพาผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม พึ่งพาอารยธรรมจากโลกตะวันตก พึ่งพาการทำประเทศให้เป็นสากล (Globalization) ในช่วงของสังคมแบบดั้งเดิม สังคมเกษตรกรรม สังคมอุตสาหกรรม หรือสังคมแห่งความทันสมัย จนมาถึงสมัยนี้ คือ สังคมแห่งข่าวสารข้อมูลและเทคโนโลยีที่คนต้องพึ่งพาผู้อื่น จะต้องเป็นฐานให้ผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ก้าวเดินต่อไปในสังคม ทำให้กระบวนการในการจัดการศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ในการจัดการศึกษาไปเช่นกัน นั่นคือต้องจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพึ่งตนเองได้ มิใช่เรียนรู้เพื่อพึ่งพิงผู้อื่นอีกต่อไป แต่คนที่จะสามารถพึ่งตนเองได้ต้องเป็นคนที่มีรู้จักตนเอง รู้จักวิเคราะห์ความรู้ รู้จักสร้างความรู้ด้วยตนเอง และรู้จักนำความรู้ไปใช้ ไม่ใช่ผู้ที่รู้จักจำและทำตามอีกต่อไป และคนที่จะสามารถทำเช่นนี้ได้ ต้องเป็นคนที่รู้จักศึกษาจากสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจริง (Experiential Approach) คือการรู้จักรวบรวมข้อมูลโดยการฟัง อ่าน สังเกต บันทึก การรู้จักรหัสโครงสร้างการคิด (Structure of Thinking) คือการจัดข้อมูลให้มีความหมาย โดยจำแนกจัดกลุ่มความสัมพันธ์ สร้างความคิดรวบยอด รู้จักโครงสร้างค่านิยม (Structure of Valuing) คือ การประเมินโดยการหาข้อดีข้อเสีย ประโยชน์ โทษ วิจาร์ณและสร้างค่านิยม การรู้จักโครงสร้างการกระทำ (Structure of Action) คือ การสร้างทางเลือกโดยการตัดสินใจเพิ่มคุณค่าคาดหมายแนวโน้มผลต่อเนื่อง เลือกทางเลือกที่ดีกว่าและสร้างภาพงาน การลงมือทำจริงโดยใช้ความรู้ (Performing) คือ การลงมือปฏิบัติจริง และปรับปรุงให้เกิดผล โดยการวางแผนการทำงาน งานนำไปสู่ผลติดตาม ปรับปรุงจัดระบบและการลงมือทำจริง สร้างความรู้ (Construction of Knowledge) คือ การสร้างความรู้ที่เกิดจากการพบหลักการธรรมชาติค้นพบหลักการได้เอง ใช้กระบวนการคิดและลงสรุปอย่างสอดคล้องกับข้อมูล โดยขั้นตอนทั้งหมดนี้ครูผู้สอนและผู้เรียน ต้องเรียนรู้ร่วมกัน (Participatory Learning) ซึ่งการจัดการเรียนรู้ที่จะเกิดผลและเน้นทักษะกระบวนการดังที่ได้กล่าวมาก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าผู้เรียนไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติและเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ วิธีการสอนของครูซึ่งเคยสอนโดยวิธีการบอกความรู้ของครูให้นักเรียนทั้งหมดพร้อม ๆ กัน ต้องเปลี่ยนไปโดยให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ ฝึกการแก้ปัญหา และเรียนรู้ด้วยกันเป็นกลุ่มเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ดังนั้นวิธีการจัดการเรียนรู้ใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย เช่น การเรียนโดยใช้โครงงาน (Project Learning) การเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated Learning) การเรียนรู้ร่วมกัน (Co-operative Learning) การเรียนรู้เป็นหัวข้อใหญ่ของเรื่อง (Thematic Learning)

นอกจากนี้ จากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ เกี่ยวกับกระบวนการเกิดการเรียนรู้ของผู้เรียนชัดเจนขึ้น นั่นคือ เกิดความรู้เกี่ยวกับการทำงานของสมองว่า เป็นสิ่งที่กำหนดความสามารถ ความถนัด ความแตกต่าง ศักยภาพและธรรมชาติของคนแต่การที่เกิดความจำเป็นต้องปฏิรูปการเรียนรู้และปฏิรูปวัฒนธรรมการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาความสามารถของคนไทย สร้างความเข้มแข็งให้สังคมไทย จัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมการเรียนรู้ยุคโลกาภิวัตน์ สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ครู พ่อแม่ ผู้ปกครอง และสังคมไทย และที่สำคัญคือต้องปฏิรูปการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกฎหมายทางการศึกษาระดับแรกของประเทศไทย คือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ทั้งหมดนี้จึงเป็นความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแปลงกระบวนการจัดการเรียนรู้จากเดิมที่เน้นครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher Centered) ของการเรียนรู้มาเป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child Centered) ของการเรียนรู้ หรือหัวใจของการจัดการศึกษา คือ การถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุดและพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ โดยการพัฒนาผู้เรียนตามธรรมชาติ หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องตามวัย ความสนใจของผู้เรียน พัฒนาการเรียนรู้และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน

การพัฒนาผู้เรียนเต็มตามศักยภาพ หมายถึง การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เต็มตามความสามารถ ความถนัด หรือพรสวรรค์ของผู้เรียน โดยมีกิจกรรมสำหรับแก้ไขจุดบกพร่อง และการส่งเสริมจุดเด่นในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ส่งผลต่อการพัฒนาผู้เรียนนั้น นอกจากนี้ผู้สอนต้องมีความรู้ในเนื้อหาสาระของวิชาต่าง ๆ แล้ว ผู้สอนยังจำเป็นต้องรู้และคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ยอมรับและให้ความสำคัญต่อผู้เรียน และต้องจัดการเรียนรู้อบรมพื้นฐานความเชื่อที่ว่าทุกคนสามารถเรียนรู้ได้และเรียนได้เต็มตามศักยภาพภายใต้สิ่งแวดล้อมและกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม ดังนั้น กิจกรรมการเรียนการสอนที่จัดต้องหลากหลาย และเหมาะสมต่อผู้เรียนแต่ละคนกิจกรรมการเรียนรู้นั้นจึงส่งผลต่อการพัฒนาผู้เรียนอย่างแท้จริง

2. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

2.1 เหตุผลและความสำคัญ

จากกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง รวมทั้งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้โลกเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสาร เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ได้จากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย การจัดการเรียนการสอนแบบให้ผู้เรียนท่องจำเนื้อหาวิชาการตามแบบเดิม จึงไม่สามารถตอบสนองและสอดคล้องกับกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว รุ่ง แก้วแดง (2542 : 6)

กล่าวว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จึงเป็นความหวังและความฝันของคนทั้งประเทศ ที่คิดว่าจะเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวได้

การปฏิรูปการเรียนรู้ถือเป็นหัวใจของพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 จึงเป็นภารกิจที่มีกฎหมายรองรับเกี่ยวข้องกับทุกฝ่ายต้องถือปฏิบัติให้บรรลุสำเร็จตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย โดยยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันในหลายลักษณะ เช่น กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้เรียนเป็นแกนในการเรียนการสอน หรือการสอนที่ให้ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติเป็นต้นมา ปรากฏชัดเจนเป็นรูปธรรมเมื่อพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ประกาศใช้บังคับได้กำหนดให้มีการปฏิรูปการเรียนรู้ดังสาระการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในหมวด 1 ความมุ่งหมายและหลักการของการศึกษา มาตรา 6 ที่ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (กรมสามัญศึกษา. 2542 : 6-7) และในสาระหมวด 4 แนวการจัดการศึกษามาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด การจัดกระบวนการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและศักยภาพ (กรมวิชาการ. 2542 : 14)

กรมวิชาการ (2542 : 1) กล่าวว่า กระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การสื่อสารและสังคมแห่งการเรียนรู้ ส่งผลให้การเรียนไม่มีที่สิ้นสุดเพราะความรู้ที่ให้แก่เด็ก เป็นความรู้สากล รวมทั้งความรู้ที่เกิดจากท้องถิ่น ผู้เรียนต้องเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และการศึกษาหาความรู้ภายใต้ความสนใจของผู้เรียนที่แตกต่างกัน ผู้สอนต้องปรับปรุงตนเองให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงเป็นผู้จัดการในเรื่องการเรียนรู้ภายใต้การจัดสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ให้ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ

กรมสามัญศึกษา (2542 : 3) ได้ให้ความสำคัญของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ได้กำหนดยุทธศาสตร์กับการปฏิรูปการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในสังกัดกรมสามัญศึกษา เพื่อให้การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาของโรงเรียนบรรลุตามจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งทางด้านจิตจรร่างกาย สติปัญญาและสังคมให้เป็นคนเก่ง คนดี และเรียนอย่างมีความสุข

นอกจากนี้ ยังมีนักการศึกษาหลายคน ได้กล่าวถึงความสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ ดังนี้

พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์ (2542 : 36) กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีสมรรถภาพ คือ เก่ง มีคุณภาพ คือ ดี และเป็นผู้มีความสุขกายและจิตใจดี คือ สุขเป็นประชาชนที่มองกว้าง คิดไกล ใฝ่รู้ เชิดชูคุณธรรม นั้นต้องเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

สุวิทย์ มูลคำ (2541 : 1) กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ คือ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่แท้จริง และผู้เรียนได้ฝึกทักษะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

วัฒนาพร ระวังทุกข์ (2542 : 4) กล่าวว่า เป็นที่ยอมรับกันว่า การจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ วิธีการสำคัญที่สามารถสร้างและพัฒนาผู้เรียนให้เกิดคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ต้องการในยุคโลกาภิวัตน์ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนในเรื่องที่สอดคล้องกับความสามารถ และความต้องการของตนเอง และได้พัฒนาศักยภาพของตนเองเต็มที่

สรุปได้ว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หรือผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่กระทรวงศึกษธิการกำหนดให้เป็นยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษา คือ การพัฒนาผู้เรียนมีความรู้และคุณลักษณะที่พึงประสงค์โดยคำนึงถึงความสนใจ ความถนัด ศักยภาพและความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดคุณลักษณะตามที่สังคมต้องการ คือ เก่ง ดี และมีความสุข

2.2 ความหมาย

มีหน่วยงานทางการศึกษาและนักการศึกษาของประเทศไทย ได้ให้ความหมายของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ไว้ดังนี้

กรมสามัญศึกษา (2544 : 24) กล่าวว่า การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูผู้สอนจะเป็นผู้อำนวยการเรียนรู้ ช่วยเอื้อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ขึ้น โดยการเตรียมเนื้อหาวัสดุอุปกรณ์สื่อการเรียนต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับผู้เรียน ตลอดจนเป็นผู้คอยสอดส่องสำรวจในขณะที่ผู้เรียนฝึกและให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถแก้ไขปรับปรุงตนเองและจะพัฒนาการขึ้น

ชาติรี เกิดธรรม (2542 : 24) กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการสอนที่จัดเนื้อหาและกิจกรรมที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตที่เหมาะสมกับความสามารถและความสนใจของผู้เรียนเป็นการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนลงมือกระทำด้วยตนเอง

ตั้งแต่ค้นคว้าหาความรู้ และลงมือปฏิบัติจริงทุกขั้นตอน จนเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการหาความรู้ (Learn How to Learn) ซึ่งมีคุณค่ามากกว่าการเรียนรู้ด้วยความรู้

สรุปได้ว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ หมายถึง การกำหนดจุดมุ่งหมาย สาระกิจกรรม แหล่งการเรียนรู้ สื่อการเรียนและการวัดความถนัด ความสนใจและความต้องการของผู้เรียน

2.3 แนวคิด

แนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ได้มีการใช้แนวคิดและพัฒนาสืบต่อกันมาอย่างกว้างขวาง เพื่อตอบสนองต่อกระแสความต้องการในการพัฒนาคนอันเป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าของสังคมไทย

2.3.1 การเรียนรู้ตามแนวพุทธธรรมเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางกระบวนการเรียนรู้ จึงเป็นกระบวนการพัฒนา “คน” ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกชน (คือคนแต่ละคน) และการพัฒนา “กลุ่มคน” ให้อยู่รวมกันได้อย่างสันติ เมื่อ “คน” มีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ วิธีการฝึกฝนอบรมจึงเป็นการพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็น “คน” (สุนน อมรวิวัฒน์, 2542 : 50)

2.3.2 การเรียนรู้ตามวิถีชีวิตไทยแบบดั้งเดิม มีลักษณะเป็นการสั่งสอนรายบุคคล เมื่ออยู่ในครอบครัว พ่อแม่สอนลูกชายให้ขยันอ่านออกเขียนได้ สอนลูกหญิงให้ทำงานบ้าน งานเรือน รู้จักรักษาพลสงวนตัว เมื่อเติบโตขึ้นผู้ชายได้บวชเรียนกับพระที่วัด ได้ฝึกงานอาชีพ การทำมาหากิน ส่วนผู้หญิงฝึกคุณสมบัติของกุลสตรีและฝึกงานอาชีพ กระบวนการเรียนรู้ตามวิถีวัฒนธรรมไทยสรุปได้คือ

- 1) เป็นกระบวนการบ่มเพาะ ชีวีวัตรลักษณะนิสัย
- 2) กระบวนการถ่ายทอดปลูกฝังวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม
- 3) กระบวนการเรียนวิชาความรู้
- 4) กระบวนการอบรมกิริยามารยาททั้งกาย วาจา ใจ ตามหลักคุณธรรม
- 5) กระบวนการฝึกปฏิบัติด้วยการทำให้ดูแล้วฝึกให้ทำเป็น
- 6) กระบวนการส่งเสริม สัมมาทิฐิให้ลูกหลานเป็นคนคิดดี คิดชอบ

2.3.3 สื่อประกอบการเรียนรู้ นอกจากเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือทำมาหากินแล้วเด็กได้เรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม นิทานพื้นบ้าน ของเล่น การละเล่น บทกลอน สุภาษิต ปริศนาคำทาย การเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน มีลักษณะสัมพันธ์และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม บูรณาการระหว่างความรู้ ความสามารถปฏิบัติได้จริง และความมีคุณธรรม

2.3.4 การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ควรคำนึงถึงประเด็นที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1) สมรรถนะของมนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงสุด สมรรถนะของมนุษย์ประกอบด้วย เซลล์สมองประมาณหนึ่งแสนล้านเซลล์ เป็นโครงสร้างที่มีหัตถกรรมโดยธรรมชาติ สมองมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ตั้งแต่เกิด มีความต้องการที่จะเรียนรู้สามารถเรียนรู้ให้บรรลุอะไรก็ได้ มนุษย์ต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง ธรรมชาติและทุกอย่างรอบตัว มนุษย์สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ ต้องอาศัยสมองและระบบประสาทสัมผัสซึ่งเป็นพื้นฐานของการรับรู้ ซึ่งรับความรู้สึกจากอวัยวะรับความรู้สึก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ครูผู้สอนสนใจและให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสมอง (Head) จิตใจ (Heart) และสุขภาพองค์รวม (Health)

2) ความหลากหลายของสติปัญญา คนแต่ละคนมีความสามารถหรือความเก่งแตกต่างกัน และมีรูปแบบการพัฒนาเฉพาะของแต่ละคน สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อการพัฒนาเสริมสร้างความสามารถให้แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 19 ; อ้างอิงมาจาก โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความหมายหลากหลายของสติปัญญาและได้จำแนกความสามารถของคนไว้ 10 ประการ คือ ด้านภาษา ดนตรี ตรรกศาสตร์และคณิตศาสตร์ การเคลื่อนไหว ศิลปะ มิติสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การสื่อสารด้านความรู้สึกนึกคิดซึ่งภายในจิตใจด้านความเข้าใจสิ่งแวดล้อม ด้านจิตวิญญาณและด้านจิตนิยม การจัดกระบวนการเรียนรู้ ควรจัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อส่งเสริมศักยภาพความเก่ง ความสามารถของผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

2.3.5 การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ตรง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 : 17-19) ได้ดำเนินการ รวบรวมแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ และเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

1) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มความสามารถทั้งด้านความรู้ จิตใจ อารมณ์ และทักษะต่าง ๆ

2) ลดการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาลง ผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ ให้ผู้เรียนได้เรียนจากสถานการณ์จริงที่เป็นประโยชน์และสัมพันธ์กับชีวิตจริง เรียนรู้ความจริงในตัวเอง และความจริงในสิ่งแวดล้อมจากแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย

3) กระตุ้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง ครูทำหน้าที่เตรียมการ จัดสิ่งเร้าให้คำปรึกษา วางแผนกิจกรรม และประเมินผล

2.4 ปัจจัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 : 21) ได้สรุปปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนกระบวนการการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ไว้ดังนี้

2.4.1 กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดี ถ้าผู้เรียนมีโอกาสคิดทำสร้างสรรค์ โดยที่ครูช่วยจัดบรรยากาศการเรียนรู้ จัดสื่อ และสรุปสาระการเรียนรู้ร่วมกัน

2.4.2 คำนี้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความสามารถทางสติปัญญา อารมณ์ สังคม ความพร้อมของร่างกายและจิตใจ และสร้างโอกาสให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลายและต่อเนื่อง

2.4.3 สาระการเรียนรู้มีความสมดุลเหมาะสมกับวัย ความถนัด ความสนใจของผู้เรียนและความคาดหวังของสังคม ทั้งนี้ผลการเรียนรู้จากสาระและกระบวนการ จะต้องทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีและความสุขในการเรียน

2.4.4 แหล่งการเรียนรู้มีหลากหลายและเพียงพอที่จะให้ผู้เรียนได้ใช้เป็นแหล่งค้นคว้าตามความถนัด ความสนใจ

2.4.5 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับครูและระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน ต้องมีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรที่ช่วยเหลือเกื้อกูล ห่วงใย มีกิจกรรมร่วมกันในกระบวนการเรียนรู้ คือ แลกเปลี่ยน ความรู้ ถักทอความคิดพิชิตปัญหาร่วมกัน

2.4.6 ศิษย์มีความศรัทธาต่อครูผู้สอน สาระที่เรียน รวมทั้งกระบวนการที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ ผู้เรียนใฝ่รู้ มีใจที่จะเรียน ทั้งนี้ครูต้องมีความเชื่อว่า ศิษย์ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้และมีวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน

2.4.7 สาระและกระบวนการเรียนรู้เชื่อมโยงกับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวผู้เรียน จนผู้เรียนสามารถนำผลจากการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง

2.4.8 กระบวนการเรียนรู้มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่น ๆ เช่น ชุมชน ครอบครัว องค์กรต่าง ๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และร่วมมือกันให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้สูงสุด

2.5 หลักในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

ครูผู้สอน คือ บุคคลสำคัญที่สุดในการที่จะนำยุทธศาสตร์การจัดการกระบวนการเรียนรู้ไปสู่ความสำเร็จ (กรมสามัญศึกษา. 2542 : 13) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 : 11 – 13) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน ต้องใช้เวลาเตรียมการเทคนิควิธีที่หลากหลาย เพื่อให้การจัดการเรียนรู้บรรลุผลสำเร็จ ครูต้องปรับ

เปลี่ยนบทบาทและพฤติกรรมของตนเอง จากการศึกษาที่เรียนเนื้อหาวิชาการแบบท่องจำ มาเป็นผู้จัดการหรืออำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ รู้จักคิด ให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 : 22 – 23) กล่าวว่า หลักการจัดการเรียนรู้ที่ครูผู้สอนควรดำเนินการ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับมาตรา 24 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 คือ

2.5.1 การสำรวจความต้องการเป็นการศึกษาธรรมชาติและกำหนดความต้องการของผู้เรียน โดยการซักถาม การสังเกต สัมภาษณ์ หรือนำแบบทดสอบก่อนเรียน เพื่อกระตุ้นความสนใจสำรวจพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียนเป็นรายบุคคล

2.5.2 การเตรียมการ ครูต้องเตรียมศึกษาสาระเนื้อหาวิชาในหลักสูตรและจุดประสงค์ของการเรียนรู้ให้เข้าใจว่า หลักสูตรต้องการอะไร แต่ไหน มีจุดประสงค์ของการเรียนรู้อย่างไร เพื่อวางแผนจัดกระบวนการเรียนรู้ให้มีความต่อเนื่อง เชื่อมโยงและบูรณาการสาระการเรียนรู้และวิชาที่สัมพันธ์กันเข้าด้วยกัน เพื่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง และให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงมากที่สุด ทั้งนี้ครูต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมกำหนดกิจกรรมตามความสนใจและความถนัดอย่างเหมาะสม ครูต้องเตรียมแหล่งข้อมูลทั้งที่เป็นสื่อการเรียนรู้ ใบงาน วัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนศูนย์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเลือกศึกษาค้นคว้าตามความต้องการ เช่น ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬา และนันทนาการ เป็นต้น

2.5.3 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1) ช้่นนำเข้าสู่บทเรียน ครูควรใช้ประเด็นคำถาม สถานการณ์ หรือกิจกรรมที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสงสัย ใคร่รู้ ครูควรเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน ให้ผู้เรียนรู้สึกว่าครูคือผู้ที่ช่วยเหลือเขาได้ในทุกเรื่อง ให้ผู้เรียนรู้สึกผ่อนคลายไม่เครียด จะทำให้ผู้เรียนอยากเรียนอยากเขียนและมีความสุขกับการเรียน

2) ช้่นจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูเป็นบุคคลสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติเต็มศักยภาพ มุ่งจัดกิจกรรมและสร้างบรรยากาศที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตใช้สื่อที่หลากหลาย เหมาะสมกับความสามารถในการเรียนรู้และความสนใจของผู้เรียน กำเนึงถึงการมีส่วนร่วมทุกส่วน โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมเสนอกิจกรรมและลงมือปฏิบัติจริงทุกขั้นตอน สรุปความรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทั้งสมาชิกภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม เพื่อเรียนรู้วิธีการแสวงหาความรู้

3) ช้่นวิเคราะห์อภิปรายผลงาน องค์ความรู้ที่สรุปได้จากกิจกรรมการเรียนรู้ ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปราย ผลที่เกิดจากกิจกรรมการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยเน้น

ให้ผู้เรียนเกิดการค้นพบความรู้ด้วยตนเอง ครูเป็นผู้สังเกตเพื่อให้ได้ข้อมูลย้อนกลับ ให้องค์ความรู้ที่ได้รับชัดเจนเป็นการเสริมแรงและกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจค้นหาความรู้ต่อไป

2.5.4 การประเมินผล การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ต้องชัดเจนและประเมินให้ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งในส่วนของกระบวนการและผลงานด้านความรู้ ความคิด และทักษะ การแสดงออกและประเมินตามสภาพจริง ซึ่งในการประเมินผล สามารถประเมินระหว่างการเรียน และประเมินหลังเรียน สรุปรวม โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการประเมิน
- 2) พิจารณาขอบเขตเกณฑ์วิธีการและสิ่งที่จะประเมิน
- 3) กำหนดองค์ประกอบและผู้ประเมินว่าใครจะเป็นผู้ประเมิน เช่น นักเรียนประเมินตนเอง เพื่อนักเรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน เป็นต้น
- 4) เลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือในการประเมินหลากหลาย เหมาะสมกับ วัตถุประสงค์และเกณฑ์ในการประเมิน เช่น การทำการสอบ การสัมภาษณ์ การบันทึก พฤติกรรม แบบสำรวจความคิดเห็น เพิ่มสะสมงาน เป็นต้น
- 5) กำหนดเวลาและสถานที่ประเมิน เช่น ประเมินระหว่างนักเรียนทำ กิจกรรม ระหว่างทำงานกลุ่ม โครงการ ฯลฯ
- 6) วิเคราะห์ผลและจัดการข้อมูลการประเมิน โดยการรายงานกระบวนการ เพิ่มสะสมผลงาน การบันทึกข้อมูล
- 7) สรุปผลการประเมิน เพื่อพัฒนาและปรับปรุงข้อบกพร่องการเรียนรู้ และพัฒนาผู้เรียนรวมทั้งปรับปรุงการเรียนการสอน

2.5.5 การสรุปและนำความรู้ไปประยุกต์เป็นขั้นการตกผลึกของกระบวนการเรียนรู้รายบุคคล กล่าวคือ ผู้เรียนแต่ละคนจะเกิดการมองเห็นต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม มองอย่าง เชื่อมโยง หยั่งรู้ เกิดการค้นพบตัวเองว่า มีความสามารถเพียงใดหลังจากที่ได้ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้และการแสดงออกตามกระบวนการ การนำข้อค้นพบดังกล่าวมาปรับปรุงตนเองของผู้เรียน เช่น การปรับปรุงบุคลิกภาพ การเข้ากับคนอื่นได้ การเห็นอกเห็นใจผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่จะเกิดประโยชน์ต่อสังคม ชุมชนและการดำรงชีวิตประจำวัน จะเห็นได้ว่า หลักในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เน้นกระบวนการ ที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง และสรุปข้อความสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม และสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งในการดำเนินการจัดการเรียนนั้น ครูผู้สอนจะต้องรู้จักนำนวัตกรรม การเรียนรู้มาใช้เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด

แนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับกระบวนการการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด มิใช่เรื่องใหม่ มีการใช้แนวคิดนี้สืบต่อกันมาอย่างกว้างขวางในสังคมไทย การเรียนรู้ตามแนวพุทธธรรมเน้น “คน” เป็นศูนย์กลาง กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการพัฒนา “คน” ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกชน (คือคนแต่ละคน) และการพัฒนา “กลุ่มคน” ให้อยู่รวมกันได้อย่างสันติ เมื่อ “คน” มีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ วิธีการฝึกอบรมจึงเป็นการพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็น “คน” การเรียนรู้ตามวิถีชีวิตไทยแบบดั้งเดิม มีลักษณะเป็นการส่งสอนรายบุคคล เมื่ออยู่ในครอบครัว พ่อแม่สอนลูกชายให้ขยันอ่านออกเขียนได้ สอนลูกหญิงให้ทำงานบ้านงานเรือน รู้จักรักษาพลสงวนตัว เมื่อเติบโตขึ้นผู้ชายได้บวชเรียนกับพระที่วัด ได้ฝึกงานอาชีพ การทำมาหากิน ส่วนผู้หญิง ฝึกคุณสมบัติของกุลสตรีและฝึกงานอาชีพ กระบวนการเรียนรู้ตามวิถีวัฒนธรรมไทยสรุปได้คือ

- 3.1 เป็นกระบวนการบ่มเพาะ ชีวีวัตรลักษณะนิสัย
- 3.2 กระบวนการถ่ายทอดปลูกฝังวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม
- 3.3 กระบวนการเรียนวิชาความรู้
- 3.4 กระบวนการอบรมกิริยามารยาททั้งกาย วาจา ใจ ตามหลักคุณธรรม
- 3.5 กระบวนการฝึกปฏิบัติด้วยการทำให้ดูแล้วฝึกให้ทำเป็น
- 3.6 กระบวนการส่งเสริม สัมมาทิฐิให้ลูกหลานเป็นคนคิดดี คิดชอบ

การเสริมสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้

1. ความหมายแนวคิดและความสำคัญของบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน

บรรยากาศและสิ่งแวดล้อม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการดำเนินชีวิต จึงได้มีผู้กล่าวถึงไว้อย่างหลากหลายและกว้างขวางดังนี้

ชัช บุญญา (2533 : 61 – 65) ได้เน้นถึงความสำคัญของบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมที่ดีในโรงเรียนว่า เปรียบเสมือน “ครูที่พูดไม่ได้” ที่จะช่วยให้เกิดความซึมซับและหล่อหลอมให้นักเรียนเป็นคนมีลักษณะตามที่โรงเรียนมุ่งหวัง อย่างไรก็ตามการที่จะสร้าง “ครูที่พูดไม่ได้” ก็มีค่าใช้จ่ายถ้าหากบุคลากรในโรงเรียน ซึ่งได้แก่ ครู นักการภารโรง รวมถึง พ่อค้า แม่ค้า ปลอ่ยปละละเลย หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในเรื่อง ความเรียบร้อย ความสะอาด ความร่มรื่น ความสวยงามของห้องเรียน อาคารสถานที่แต่ละคน หรือแต่ละคณะรับผิดชอบ

โกวิท วรพิพัฒน์ (2537 : 74) มีความเชื่อว่าโรงเรียนสะอาด ร่มรื่น เรียบง่าย แจ่มใส มีชีวิตชีวา วัสดุ อาคารสถานที่ได้รับการดูแล มีความเป็นปัจจุบัน พร้อมทั้งจะให้ครูและนักเรียนได้รับอิทธิพล ทำให้เป็นคนละเอียดอ่อน จิตใจแจ่มใส รักสวย รักงาม รักความสะอาด รักความสงบเรียบง่าย และรักความร่มรื่นไปด้วย ซึ่งทำให้คุณธรรมน้ำใจอันพึงประสงค์ตามหลักสูตร เกิดขึ้นในตัวนักเรียนและฝังลึกลงไปในชีวิตจิตใจโดยตลอด

เกร และสตาร์ค (Gra and Starke; อ้างถึงใน สมบัติ วงษ์เนตร. 2542 : 8) ให้คำจำกัดความในบรรยากาศในองค์การว่า เป็นคุณภาพที่สัมพันธ์กันของสิ่งแวดล้อมภายในองค์การที่มีความยั่งยืนซึ่ง

1. เป็นประสบการณ์ที่สร้างขึ้นโดยสมาชิกขององค์การ
2. มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในองค์การ
3. สามารถอธิบายได้ในรูปของค่านิยมของชุดคุณลักษณะเฉพาะ (หรือสมบัติ)

ขององค์การ ซึ่งบรรยากาศขององค์การเป็นทั้งผลและตัวกำหนดแรงจูงใจ

คูเมอร์เคอร์, เมนท์เคอส์กี และอีริคสัน (Kuhmerker, Mentkowski and Erickson; อ้างถึงใน สมบัติ วงษ์เนตร. 2548 : 8) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมของโรงเรียนประกอบด้วย 4 องค์ประกอบคือ

1. อาคารสถานที่ คือ การก่อสร้างและการออกแบบอาคารเรียน ห้องเรียนซึ่งสามารถจะมีอิทธิพลต่อเจตคติและพฤติกรรม
2. องค์ประกอบขององค์การ คือ ส่วนประกอบของโครงการที่กำหนดไว้อย่างแน่นอน เช่น ขนาดโรงเรียน สัดส่วนของนักเรียน เครื่องแบบนักเรียนวิธีการสอน (อาทิการสอนเป็นทีม)
3. บุคคลโดยรวม คือ คุณลักษณะเฉพาะต่าง ๆ ของบุคคลแต่ละคนที่ประกอบกันขึ้น เช่น อายุ ใจกว้าง ภาวะทางจิตใจ เป็นต้น
4. บรรยากาศทางสังคม ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบดังกล่าวทั้ง 3 องค์ประกอบซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์

คอร์เนคเซีย, เบนเทล และสมิท (Cornacchia, Bentel and Smith; อ้างถึงใน สมบัติ วงษ์เนตร. 2542 : 8) กล่าวว่า ผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาเกี่ยวข้องโดยตรงกับบรรยากาศที่พบในโรงเรียน นักเรียนจะเรียนได้อย่างไรไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ข้อมูล ข่าวสาร หรือลักษณะทางกายภาพของสิ่งแวดล้อม เช่น ตำราเรียน ทรัพยากรต่าง ๆ หรืออาคาร

ฮาร์ทแมน (Hartman; อ้างถึงใน สมบัติ วงษ์เนตร. 2542 : 8) กล่าวว่า การเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับการรับรู้ความรู้สึก ความสนใจและความรู้สึกของผู้เรียน ดังนั้นสถาบันการศึกษาใด ๆ ก็ตาม

จะต้องพิจารณาลักษณะต่าง ๆ ทางอารมณ์ สังคม ของนักเรียน ครู ผู้ปกครองและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับบรรยากาศและการเรียนรู้ที่เข้ามาแทนที่ โรงเรียนเป็นผลที่เกิดจากการที่คนรู้สึกอย่างไร เชื้ออย่างไร และมีค่านิยมอย่างไร เช่นเดียวกับที่คนแต่ละคนปฏิบัติต่อกันอย่างไรด้วยสิ่งใดที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลที่สะท้อนถึงเจตคติของบุคคล กล่าวได้ว่าเกิดจากบรรยากาศภายในโรงเรียน

ฮอยและมิสเคล (Hoy and Miskel; อ้างถึงใน วัชรินทร์ คะเนิงเหตุ. 2546 : 13) ให้ความเห็นว่าบรรยากาศของโรงเรียนว่า หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในโรงเรียนอันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร โรงเรียนและกลุ่มบุคลากรภายในโรงเรียน เป็นผลทำให้โรงเรียนแห่งหนึ่งแตกต่างไปจากโรงเรียนอีกแห่งหนึ่ง และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลในโรงเรียน

ฮาล์บิน และครอฟ (Halbin and Cro; อ้างถึงใน วัชรินทร์ คะเนิงเหตุ. 2546 : 13) ให้ความเห็นว่าบรรยากาศของโรงเรียนประกอบขึ้นจากพฤติกรรมของครู 4 มิติ และพฤติกรรมผู้บริหาร 4 มิติ ในส่วนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริหาร ที่มีผลต่อบรรยากาศขององค์กร ได้แก่ มิติห่างเหิน มิติมุ่งผลงาน มิติแบบอย่างและมิติความเมตตากรุณาปรานี

วัชรินทร์ คะเนิงเหตุ (2546 : 13 – 14) กล่าวว่า บรรยากาศของโรงเรียนหมายถึง คุณลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นภายในโรงเรียน อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร โรงเรียน และกลุ่มบุคคลในโรงเรียน เป็นผลทำให้โรงเรียนแห่งหนึ่งแตกต่างไปจากโรงเรียนอีกแห่งหนึ่ง และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลในโรงเรียน

บรรยากาศ หมายถึง ความรู้สึกของคนที่เกิดขึ้นเมื่อได้ปะทะสังสรรค์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแบ่งเป็น 3 ลักษณะคือ

1. บรรยากาศทางกายภาพ ได้แก่ บริเวณโรงเรียนและอาคารประกอบ
2. บรรยากาศทางวิชาการ เป็นกิจกรรมทางวิชาการในรูปแบบต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอทำให้เกิดบรรยากาศของการเรียนรู้
3. บรรยากาศทางการบริหารและการจัดการ ได้แก่ บุคลากรในโรงเรียนมีโอกาสพบปะสังสรรค์กัน ผู้บริหารและคณะครูมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวปฏิบัติ มีการพัฒนาบุคลากรอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้นจึงอาจสรุปความหมายของบรรยากาศในโรงเรียนได้ว่า เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวสมาชิกในโรงเรียนและผู้ที่เกี่ยวข้องให้มีผลทำให้เกิดความ โน้มเอียง ไปกับสภาพแวดล้อมนั้น เกิดความรู้สึกและทัศนคติต่อโรงเรียน ทั้งในทางบวกและทางลบ ความรู้สึกในทางบวกทำให้เกิดความประทับใจ อบอุ่นใจและพอใจ ความรู้สึกมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ ตลอดจนมีความภูมิใจที่ได้เข้ามาอยู่ร่วมเป็นสมาชิก ส่วนทางลบนั้นทำให้รู้สึกเบื่อหน่ายหมองมืด เกิดความเฉยเมย

ปราศจากความเป็นเจ้าของ ซึ่งทัศนคติทั้งด้านบวกและด้านลบนั้นสามารถมีผลกระทบต่อการดำเนินงานในโรงเรียนได้ในทุก ๆ ด้าน

2. ประเภทของบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม

ฮาล์บิน และครอฟท์ (Halbin and Croft; อ้างถึงใน วัชรินทร์ คะนิงเหตุ. 2546 : 15-16) ได้ศึกษาแบบและบรรยากาศของโรงเรียน ตั้งแต่บรรยากาศที่พึงประสงค์ไปจนถึงบรรยากาศที่ไม่พึงประสงค์ พบว่า บรรยากาศของโรงเรียนมีอยู่ 6 แบบ ด้วยกันคือ บรรยากาศแจ่มใส บรรยากาศอิสระ บรรยากาศควบคุม บรรยากาศสนิทสนม บรรยากาศรวบอำนาจ บรรยากาศเข้มแข็งซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. บรรยากาศแจ่มใส (The Open Climate) เป็นบรรยากาศที่สมาชิกในกลุ่มมีขวัญและกำลังใจและความพึงพอใจในงาน และพอใจในบทบาทของผู้บริหารที่มีพฤติกรรมที่มุ่งงานและมุ่งสร้างความสัมพันธ์ และยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ ช่วยให้ผลงานมีคุณภาพ บรรยากาศแบบนี้เป็นที่พึงประสงค์ของผู้ร่วมงานมากที่สุด

2. บรรยากาศอิสระ (The Autonomous Climate) เป็นบรรยากาศที่ผู้บริหารมุ่งสร้างความสัมพันธ์และให้อิสระแก่ผู้ร่วมงาน ก่อให้เกิดความพึงพอใจในความสัมพันธ์อันดีมีตรมากกว่าความพึงพอใจในงาน ผู้บริหารมีพฤติกรรมนิเทศและควบคุมงานน้อย เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานเลือกงานได้โดยอิสระตามความสามารถ

3. บรรยากาศควบคุม (The Controlled Climate) เป็นบรรยากาศที่ผู้บริหารจะเน้นความสำเร็จของผลงานเป็นสำคัญ มากกว่าการสร้างสัมพันธ์อันดีมีตรกับผู้ร่วมงาน แต่ผลสำเร็จของงานก็ทำให้ผู้ร่วมงานมีความภูมิใจและมีขวัญกำลังใจ ผู้บริหารจะไม่สนใจในความคิดเห็นหลักการและเหตุผลของผู้อื่น

4. บรรยากาศสนิทสนม (The Familiar Climate) เป็นบรรยากาศที่ผู้บริหารและผู้ร่วมงานมีความสัมพันธ์อันดีมีตรสหาย ผู้บริหารจะสนใจผลงานน้อยกว่าการสร้างสัมพันธ์ส่วนตัว ผู้ร่วมงานขาดความพึงพอใจในงาน และขาดความภาคภูมิใจในความสำเร็จของงาน ผู้บริหารจะสนใจผลงานน้อยกว่าการสร้างสัมพันธ์ส่วนตัวผู้ร่วมงานขาดความพึงพอใจในงานและขาดความภูมิใจในความสำเร็จของงาน ผู้บริหารมีพฤติกรรมตามแบบตามสบาย การสั่งการหรือการประเมินผลงานมีน้อย จนบางครั้งผู้ร่วมงานจะคอยกระตุ้นให้ผู้บริหารทำหน้าที่ให้เข้มแข็งตลอดเวลา

5. บรรยากาศรวบอำนาจ (The Autocratic Climate) เป็นบรรยากาศที่ผู้บริหารบริหารงานโดยวิธีออกคำสั่ง ควบคุมตรวจตราและนิเทศการปฏิบัติงานของผู้ร่วมงานอย่างใกล้ชิด ประดุจเงาตามตัว ก่อให้เกิดความพึงพอใจ และไม่กล้าสร้างสัมพันธ์อันดีมีตรแก่ผู้ร่วมงาน

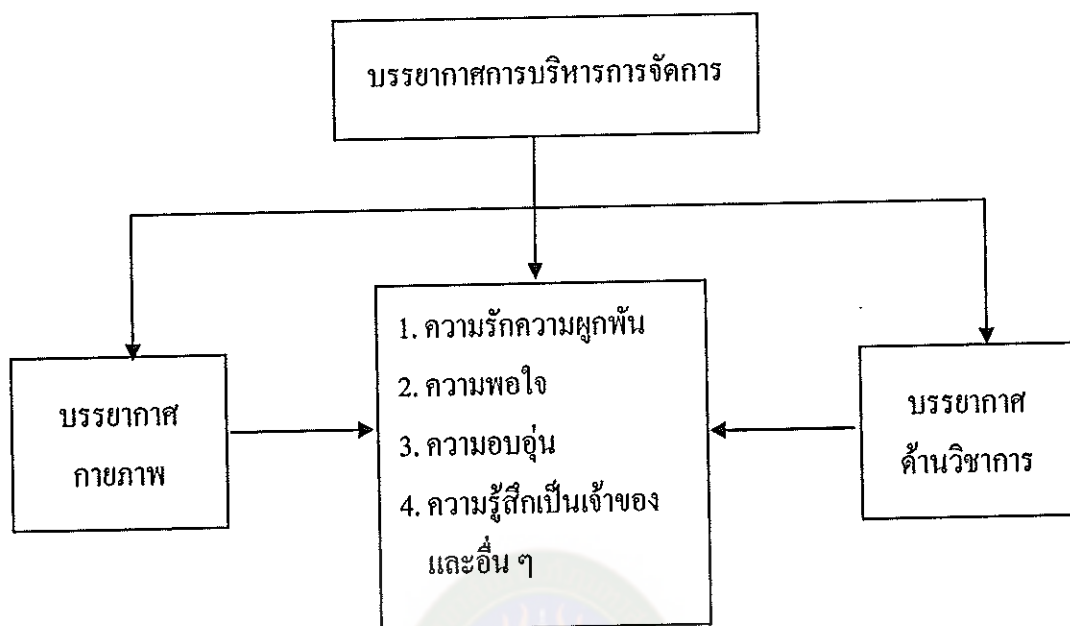
6. บรรยากาศซิมเซา (The Climate) เป็นบรรยากาศที่ผู้บริหารบริหารงานโดยขาดความรู้ และไม่มีสมรรถภาพในการบริหาร ไม่อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานของผู้ร่วมงาน พยายามตั้งกฎเกณฑ์และข้อบังคับให้ครูปฏิบัติตาม โดยปราศจากหลักการและเหตุผลตามใจตนเอง มีความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงานน้อย และขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในงานไม่ก่อให้เกิดความภูมิใจในผลงาน บรรยากาศแบบนี้เป็นบรรยากาศไม่พึงประสงค์ต้องรีบแก้ไขโดยด่วน

ประเภทของบรรยากาศที่ดีในโรงเรียน โดยยึดหลักทิศทางการจัดการศึกษาของกรมสามัญศึกษา (วัชรินทร์ คณิงเหตุ. 2546 : 16-17) เรื่อง การจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดีของโรงเรียน ในแง่ที่ก่อให้เกิดความรู้สึก จะแบ่งบรรยากาศในโรงเรียนได้ 2 ประเภท คือ

1. บรรยากาศแบบเปิด เป็นบรรยากาศแห่งความร่วมมือ ร่วมใจ มีการให้เกียรติแก่กันมีความเชื่อถือไว้วางใจ ให้ความเกรงอกเกรงใจซึ่งกันและกัน มีความพึงพอใจในการทำงาน ไม่มีการขัดขวางกัน ทุกคนมีความรู้สึกในการเป็นเจ้าของ และมีขวัญกำลังใจที่ดีในการทำงาน และเป็นบรรยากาศที่พึงประสงค์ของทุกคน

2. บรรยากาศแบบปิด เป็นบรรยากาศแบบตัวใครตัวมัน ขาดการให้เกียรติซึ่งกันและกันขาดความเกรงใจ ขาดความไว้วางใจ ขาดความร่วมมือ และคนไม่มีความพึงพอใจในการทำงานและสภาพการทำงานที่ขัดขวางกัน ขาดความรู้สึกในการเป็นเจ้าของ มีขวัญและกำลังใจในการทำงานต่ำ จัดเป็นบรรยากาศที่ไม่พึงประสงค์ของทุกคน

ถ้าแบ่งเป็นประเภทของบรรยากาศในโรงเรียนตามที่มาของบรรยากาศแล้วสามารถแบ่งบรรยากาศออกเป็น 3 แห่ง ได้แก่บรรยากาศด้านกายภาพ บรรยากาศด้านวิชาการ และบรรยากาศด้านการบริหารและการจัดการ ซึ่งแสดงแผนภูมิเกี่ยวพันระหว่างบรรยากาศทั้ง 3 ประเภท และขยายความไว้ ดังภาพที่ 1



แผนภาพที่ 1 แสดงความเกี่ยวพันระหว่างบรรยากาศทั้ง 3 ประเภท

บรรยากาศด้านกายภาพ เป็นบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ค่อนข้างจะมองเห็น เป็นรูปธรรม นับตั้งแต่เราก้าวเข้าสู่รั้วโรงเรียนจะสามารถเห็นได้ ได้แก่ ภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมของโรงเรียน

1. บริเวณโรงเรียน เช่น รั้ว ถนน สนาม ต้นไม้ ดอกไม้ สวนหย่อม ที่พักผ่อนสนามกีฬา สถานที่นันทนาการ สาธารณูปโภค สระน้ำ ถังขยะ ฯลฯ
2. อาคารเรียน อาคารประกอบ และอาคารอื่น ๆ เช่น อาคารชั่วคราว โรงฝึกงาน โรงอาหาร หอประชุม บ้านพักครู บ้านพักภารโรง ห้องน้ำ ห้องส้วม ฯลฯ
3. ห้องเรียนและห้องประกอบอื่น ๆ เช่น ห้องผู้บริหาร ห้องพักครู ห้องสมุด ห้องพยาบาล ห้องทะเบียนวัดผล ห้องโสตทัศนอุปกรณ์ ห้องจริยธรรม ฯลฯ

เครื่องชี้วัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดีด้านศักยภาพ ได้แก่ การมีสภาพที่ใช้บริการได้โอเค มีความสะดวก สดชื่น สวยงาม มีการจัดตกแต่งบริเวณโรงเรียนด้วยไม้ดอกไม้ประดับหรือสิ่งอื่น ๆ ที่มีความเหมาะสม มีที่พักผ่อน สถานที่นันทนาการ น้ำดื่ม น้ำใช้ เพียงพอ กับจำนวนนักเรียน ห้องต่าง ๆ มีการจัดตกแต่งภายในให้สวยงาม มีขนาดพื้นที่และแสงสว่าง เพียงพอ มีการจัดวัสดุครุภัณฑ์ที่เหมาะสมเพียงพอในการใช้ มีผู้รับผิดชอบดูแลรักษา เป็นต้น

บรรยากาศด้านวิชาการ ได้แก่ การจัดการเรียนการสอน ทั้งในและนอกห้องเรียน ตลอดจนการบริหารเพื่อส่งเสริม สนับสนุนทางวิชาการต่าง ๆ ที่จะทำให้นักเรียนเรียนรู้ภายใต้

บรรยากาศที่มีชีวิตชีวา สดชื่น แจ่มใส มีความรู้สึกรักโรงเรียน รักครู รักเพื่อน โดยคำนึงถึงหลักต่อไปนี้

1. มุ่งเน้นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน โดยครูพยายามจัดกิจกรรมให้นักเรียนกระทำด้วยตนเอง และมีโอกาสเรียนรู้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ตามความแตกต่างระหว่างบุคคล บทบาทของครูเป็นผู้คอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำให้ขวัญกำลังใจเพื่อให้นักเรียนมีพลังในผลสำเร็จกับโรงเรียนของเขา
2. ทำทุกวิถีทางให้นักเรียนสามารถเป็นผู้นำตนเองได้ มีความกระตือรือร้น ฉลาด ทันคน กล้าคิด กล้าทำ มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง แต่เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที สุภาพ อ่อนน้อม สามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข
3. การจัดการเรียนการสอน ไม่ได้จำกัดในห้องเรียนรูปสี่เหลี่ยมแคบ ๆ ที่มีครูผลัดกันเข้ามาสอนเท่านั้น แต่หมายถึงประสบการณ์ทุกอย่างที่ครูพิจารณาจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้ตามความเหมาะสม โดยอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงสถานที่เรียนเป็นได้ร่มไม้หรือสถานที่อื่น ๆ ที่ทำให้มีชีวิตชีวาและเกิดการเรียนรู้มากขึ้น
4. จัดกิจกรรมที่หลากหลาย ให้นักเรียนได้โอกาสแสดงออก ให้กำลังใจแก่นักเรียนที่มีความสามารถในการแสดงออกด้วย กิจกรรมที่โรงเรียนควรจัด เช่น กิจกรรมกีฬา ดนตรี ศิลปะ ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น
5. วิชาการบางอย่าง เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ฯลฯ ที่นักเรียนบางคนเห็นเป็นเรื่องยากต่อความเข้าใจ ครูต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยหาทางช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเหล่านี้ พยายามทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย ให้นักเรียนประสบความสำเร็จในบทเรียน ซึ่งทำให้เกิดแรงเสริมและรักที่จะเรียนในวิชานั้น
6. ครูควรปรับปรุงให้มีมนุษยธรรมกับนักเรียนทุกคนในทุก ๆ ด้าน ให้ความรักความเมตตากับนักเรียนด้วยความจริงใจ เสียสละ ใกล้ชิด ผูกพัน นักเรียนควรให้การยอมรับกับสภาพที่เขาเป็นอยู่

บรรยากาศบริหารและการจัดการ ถือว่ามีความสำคัญที่มีผลต่อการจัดบรรยากาศทุก ๆ ด้าน เพราะถ้าการบริหารจัดการของโรงเรียนเอื้ออำนวยการสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดีแล้ว ก็จะมีผลให้บรรยากาศของโรงเรียนน่าอยู่ บรรยากาศการบริหารจัดการที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นคือ บรรยากาศแบบเปิด สิ่งซึ่งวัดบรรยากาศการบริหารจัดการที่ดี ได้แก่

1. ทีมงานบริหารของโรงเรียนเป็นผู้นำและเป็นแม่แบบการสร้างบรรยากาศแบบเปิดสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน เป็นไปได้ด้วยบรรยากาศด้วยความเป็นมิตร

ไมตรีการประชุมเพื่ออภิปรายแก้ไขปัญหา หาแนวทางในการปฏิบัติงานร่วมกันเปิดโอกาสให้บุคลากรในโรงเรียนได้พบประสังสรรค์กันในโอกาสอันควร

2. การสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรในโรงเรียน เช่น การจัดสวัสดิการที่อาศัย มีการยกย่องชมเชยหรือประกาศเกียรติคุณ เผยแพร่ผลงาน ส่งเสริมความสามารถของบุคลากร สนับสนุนให้มีความก้าวหน้าโดยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น

สิริพรต ผลสินธุ์ (2531 : 61) ได้กล่าวถึงประเภทของสิ่งแวดล้อมไว้ว่า โดยทั่วไปแล้วสิ่งแวดล้อมจำแนกได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. สิ่งแวดล้อมในด้านรูปธรรม (Concrete Environmental) จัดเป็นสิ่งแวดล้อมที่มองเห็นสัมผัสได้ หรือจับต้องได้ ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ

2. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environmental) หมายถึง สิ่งไม่มีชีวิตที่รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ ความชื้น อุณหภูมิ หิน อินทรีย์วัตถุ และสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากฝีมือมนุษย์ โดยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความสามารถทางด้านศิลปะ

3. สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological Environmental) หมายถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย รวมทั้งผลิตภัณฑ์จากสิ่งมีชีวิต เช่น อาหาร

4. สิ่งแวดล้อมในด้านนามธรรม (Abstract Environmental) จัดเป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีรูปรู้ได้เฉพาะทางใจเท่านั้น ได้แก่ ระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์กันอย่างมีระบบระหว่างมนุษย์กับมนุษย์นั่นเอง

ถิตดาวิตย์ กัณหสุวรรณ (2535 : 1) ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งแวดล้อมอาจจำแนกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

1. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environmental) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

1.1 สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ได้แก่ พืช สัตว์ รวมทั้งมนุษย์ด้วย

1.2 สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต หรือเรียกว่า สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ อันได้แก่ อุณหภูมิ แสงสว่าง ความชื้น ดิน ฟ้า อากาศ ภูมิประเทศ เหล่านี้ เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Environmental) ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม สิ่งก่อสร้าง ศาสนา เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เหล่านี้เป็นต้น

แหล่งเรียนรู้

1. ความหมายของแหล่งเรียนรู้

ได้มีนักการศึกษาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ สรุปได้ดังนี้

ไชยยศ เรื่องสุวรรณ (2533 : 21) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง การจัดรวบรวมทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ ในรูปแบบ ของข้อมูลความรู้ วัสดุ สิ่งประดิษฐ์คิดค้น หรือมรดกทางสติปัญญา เพื่อการเผยแพร่ โดยการจัดแหล่งข้อมูล จัดสถานที่หรือจัดแสดง เพื่อการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียน เช่น ห้องสมุด หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สถาบันวิทยบริการ ศูนย์การเรียนรู้ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสาธารณะ อุทยานวิทยาศาสตร์ สถานปฏิบัติการณ์ ศูนย์กีฬา และนันทนาการ

จริยา เนียมเฉลย (2537 : 2) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ เป็นการกำหนดวิธีการที่ครูใช้ด้านบุคลากร ทรัพยากร และสภาพแวดล้อม รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ให้เหมาะสมกับจุดมุ่งหมายและเนื้อหา ประสบการณ์ที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรวมทั้งความสะดวกต่อการใช้วัสดุอุปกรณ์เทคโนโลยีทางการศึกษาคด้วย

กรมสามัญศึกษา (2542 : 9) ให้ความหมายของคำว่าแหล่งเรียนรู้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ บ่อเกิด แห่ง ที่ หรือศูนย์รวมความรู้ ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ความเข้าใจและความชำนาญ

กฤษณา ศรีเกียรติ (2545 : 5) กล่าวว่าแหล่งเรียนรู้ หมายถึง สถานที่ที่ดำเนินกิจกรรมตามปกติของสถานที่เหล่านั้น ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และประสบการณ์ที่พึงประสงค์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แหล่งเรียนรู้ เป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งพอจะแบ่งแหล่งทรัพยากรการเรียนออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ด้านวัสดุ (Materials)
2. ด้านเครื่องมือ (Devices)
3. ด้านเทคนิค (Techniques)
4. ด้านการติดตั้งหรืออาคารสถานที่ (Setting)
5. ด้านเนื้อหาวิชา (Content)
6. ด้านบุคคล (People)

พันทิพา ดิงศภัทรี (2534 : 11) กล่าวไว้ว่า แหล่งเรียนรู้เป็นตัวสนับสนุนเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ข้อมอำนวยความสะดวกให้แก่การเรียนการสอน และกิจกรรมต่าง ๆ ในการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วย 6 ด้าน ดังนี้

1. การจัดแหล่งเรียนรู้ด้านวัสดุ วัสดุหรือซอฟต์แวร์ ได้แก่สื่อประเภท สื่อบันทึกทั้งหลายที่จะเอื้อหนุนให้การเรียนการสอนหรือกระบวนการถ่ายทอด ตลอดจนการจัด นิทรรศการความรู้ต่าง ๆ ในระบบการเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1.1 วัสดุที่บันทึกรายการหรือโปรแกรมเนื้อหาการเรียนไว้แล้ว หมายถึง วัสดุที่มีรายการหรือเนื้อหาสาระพร้อมที่จะนำไปใช้ได้เลย ซึ่งเรารู้จักกันดีในลักษณะของวัสดุที่เป็นสื่อการเรียนการสอนทั้งหลาย ประกอบด้วย วัสดุสำหรับบันทึกเสียง วัสดุบันทึกเสียงและ ภาพ วัสดุฉาย วัสดุกราฟฟิก รูปภาพสิ่งพิมพ์ วัสดุสามมิติ วัสดุสำหรับคอมพิวเตอร์

1.2 อุปกรณ์ประกอบ หมายถึง วัสดุที่ยังไม่ได้บันทึกรายการ หรือ โปรแกรมต่าง ๆ ทางการศึกษาและการสอน เช่น เทปบันทึกเสียง เทป โทรทัศน์ ฟิล์ม กระดาษอัดรูปสี และอื่นๆ

2. การจัดแหล่งเรียนรู้ด้านเครื่องมือ เครื่องมือเป็นทรัพยากรทางการเรียนรู้ เพื่อช่วยในการผลิตหรือใช้ร่วมกับทรัพยากรอื่น ส่วนมากเป็นเครื่องมือด้านโสตทัศนูปกรณ์ หรือ เครื่องมือต่าง ๆ

3. การจัดแหล่งเรียนรู้ด้านเทคนิค เทคนิคเป็นวิธีการเฉพาะที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน เทคนิคอาจจะสอดแทรกไว้ในรูปแบบของสื่อ วัสดุ โดยตรงหรืออาจใช้ร่วมกับการใช้สื่อวัสดุในการเรียนการสอนก็ได้ เช่น การสาธิตการจัดห้องเรียนแบบเปิด การใช้บทเรียน โปรแกรม เป็นต้น

4. เทคนิคการใช้นุคคล ได้แก่ การสอนเป็นคณะ การสัมมนา กลุ่มสัมพันธ์ และการสอนเป็นรายบุคคล เป็นต้น

5. การจัดแหล่งเรียนรู้ด้านการติดตั้งหรืออาคารสถานที่ อาคารสถานที่ที่ใช้ในการเรียนการสอนควรอำนวยความสะดวกสบาย ให้แก่ผู้เรียนตามสมควร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องขนาด ห้องเรียน โต๊ะ ม้านั่ง ศูนย์ทรัพยากรการเรียน ห้องปฏิบัติการ ห้องฉาย ห้องมือ ห้องเสียง ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ

6. การจัดแหล่งเรียนรู้ด้านเนื้อหา ได้แก่ เรื่องหรือสาระที่จัดไว้ในโปรแกรม การเรียนการสอน หรือโครงสร้างของหลักสูตรการจัดโปรแกรมและลำดับเนื้อหาวิชา โรงเรียน ควรจัดให้เหมาะสมบนหลักการของความรู้ จิตวิทยา และการออกแบบเอกสาร

7. การจัดแหล่งเรียนรู้ด้านบุคคล ในกระบวนการเรียนการสอนนั้นบุคคล มิได้หมายถึงเฉพาะเพียงผู้สอนหรือผู้เรียนเท่านั้น แต่จะหมายรวมถึงบุคคลที่มีส่วนร่วมใน กิจกรรมการเรียนการสอนด้วย

ดังนั้นสรุปว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง การจัดรวบรวมทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ ในรูปแบบของข้อมูลความรู้ วัสดุ สิ่งประดิษฐ์ คัดค้น หรือมรดกทางสติปัญญา เพื่อการเผยแพร่ โดยการจัดแหล่งข้อมูลจัดสถานที่หรือจัดแสดงเพื่อการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียน ทำให้ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ที่พึงประสงค์

2. ประเภทของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์ทุกคนได้สัมผัสสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว เช่น ธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ นก เป็นต้น การเรียนรู้เกิดขึ้นด้วยตนเองเพื่อความอยู่รอด และการมี ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ การเรียนรู้จึงพัฒนาร่างกายและจิตใจให้มีคุณภาพมากขึ้นในปัจจุบันด้วย ความเจริญด้านเทคโนโลยี มนุษย์สร้างแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยให้สามารถเรียนรู้ได้ตามความต้องการ ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสถานที่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล หรือกลุ่มคนที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จะเป็นผู้ถ่ายทอดให้ ผู้เรียนมีทักษะในการพัฒนาชีวิตต่อไป (กรมสามัญศึกษา. 2542 : 3)

รามิเรซ (Ramirez. 1954 : 386) จำแนกแหล่งความรู้ในชุมชนออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งความรู้ที่เป็นธรรมชาติ อาทิ แสงแดด อากาศ ดิน น้ำ เป็นต้น
2. แหล่งความรู้ที่เป็นบุคคล ได้แก่ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถในชุมชน
3. แหล่งความรู้ทางด้านเทคโนโลยี ได้แก่ แหล่งความรู้ที่เกิดจากความเจริญ ก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ การคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ เช่น เครื่องยนต์
4. แหล่งความรู้ที่เป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น เช่น โรงเรียน โบสถ์ เป็นต้น

จาโรลิเม็ค (Jarolimek. 1969 : 189) จำแนกแหล่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ประเภทที่เป็นวัสดุในการอ่าน (Reading Materials) ได้แก่ หนังสือ จุลสาร วารสาร หนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ
2. ประเภทที่ไม่ใช่วัสดุในการอ่าน (Non-reading Materials) ได้แก่ ภาพยนตร์ รูปภาพ ฟิล์มสตริป เครื่องบันทึกเสียง แผนที่ ลูกโลก และแหล่งวิทยาการอื่น ๆ

นิโคลส์ (Nichols. 1971 : 342) ได้แบ่งประเภทของแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน

ดังนี้

1. ผู้ชำนาญพิเศษ เช่น นักดนตรี จิตรกร ผู้ชำนาญงานพิเศษ นักกีฬา พนักงานซื้อขายและบริการ พ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร นักอุตสาหกรรม ช่างนา
2. พ่อแม่ หรือผู้ปกครอง
3. ตัวแทนขององค์กรต่าง ๆ ได้แก่ ตัวแทนของสังคม เทศบาล
4. ผู้แทนด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม ได้แก่ บุคคลที่ทำงานทางด้านธุรกิจ การค้าขายหรือโรงงานอุตสาหกรรม เช่น บริษัทขนส่ง เหมืองแร่ บริษัทห้างร้านต่าง ๆ
5. ผู้แทนรัฐบาล เช่น ตำรวจ เทสมนตรี เจ้าหน้าที่อนามัย เป็นต้น
6. คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ประชาชน เช่น กรรมการศึกษา คณะที่ปรึกษาโรงเรียน คณะครูภายในโรงเรียน เป็นต้น
7. ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบไปด้วย พืช สัตว์ป่า น้ำ ดิน แร่ และวัสดุชนิดต่าง ๆ ทางธรรมชาติ
8. สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคารสถานที่ เครื่องบิน ถนน รถไฟ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ปุชนิยสถาน เป็นต้น

3. วัตถุประสงค์การจัดตั้งแหล่งเรียนรู้

บุญเลิศ มาแสง (2532 : 29) ได้กล่าวถึงการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ของกรมการศึกษา นอกโรงเรียน ซึ่งกำหนดวัตถุประสงค์การจัดตั้งไว้ 5 ประการ คือ

1. เพื่อพัฒนาแหล่งวิทยาการของหมู่บ้าน เช่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และที่อ่านหนังสือที่วัดหรือ โรงเรียน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้าน สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้ ทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย
2. เพื่อจัดตั้งแหล่งความรู้หมู่บ้านขึ้น ในพื้นที่ซึ่งยังไม่เคยมีการจัดตั้งแหล่งวิทยาการรูปแบบใด ๆ มาก่อน
3. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านและในชุมชนที่ใกล้เคียง ได้มีโอกาสศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างกว้างขวางตลอดเวลา ได้รับการบริการทางการศึกษาในรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยพัฒนาทักษะ ความสามารถในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตตามความพร้อมและตามความต้องการของตน
4. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารกิจกรรมการศึกษาด้วยตนเอง โดยอาศัยองค์กรท้องถิ่นหรือตัวแทนของประชาชนในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มนักศึกษาทางไกล กลุ่มพลังมวลชนและอาสาสมัครในหมู่บ้าน
5. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการระดมทรัพยากรและการทำงานร่วมกัน ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และหน่วยงานภาคเอกชนตาม แผนนโยบายการพัฒนาชนบทแห่งชาติ

สรุปได้ว่า การจัดตั้งแหล่งความรู้ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต โดยเรียนรู้ด้วยตนเองจากสื่อและกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาทักษะความรู้ ความสามารถและคุณภาพชีวิต ตลอดจนส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน

4. ความสำคัญของแหล่งความรู้

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการสาขาต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การศึกษาหรือการเรียนรู้จะหยุดอยู่เพียงการศึกษาภาคบังคับในรั้วโรงเรียนเท่านั้นไม่ได้ ทุกคนจะต้องศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องต่อไปตลอดชีวิต ดังนั้นแหล่งความรู้ต่าง ๆ จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง ตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัด และความพร้อม ดังที่ผู้รู้และนักการศึกษาได้กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังต่อไปนี้

นิวัติ อรรถบดินทร์ (2536 : 15-16) กล่าวว่าไว้ว่า แหล่งความรู้มีความสำคัญ คือ เป็นสถานที่ที่ประชาชนในหมู่บ้านได้ร่วมแรง ร่วมคิดร่วมทำ โดยได้มีการบริหารจัดการทรัพย์สินของร่วมมือเสียสละกำลังกายในการจัดสร้างอาคารสถานที่ขึ้นมา สำหรับเป็นสถานที่ให้ความรู้ข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ แก่ประชาชน โดยมีสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ และอาจมีสื่อเทคโนโลยี วิทยุโทรทัศน์ ของจริง ของจำลอง การแสดง การสาธิตต่าง ๆ ไว้บริการ สื่อบางส่วนได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของราชการและเอกชนต่าง ๆ และสื่ออีกบางส่วนได้รับการบริจาคจากประชาชนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านได้มีโอกาสฝึกอ่าน เขียน ได้ปรึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

นฤมล ต้นธสุรเศรษฐ์ (2533 : 6-7) กล่าวว่าไว้ว่า แหล่งความรู้หรือแหล่งวิทยาการในชุมชน มีความสำคัญ คือ

1. เป็นแหล่งการศึกษาตลอดชีวิตที่ประชาชนจะมีปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา โดยไม่จำกัดเพศและวัย
2. เป็นแหล่งที่ช่วยเสริมการเรียนการสอนการศึกษาในระบบ
3. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้จากแหล่งกำเนิดได้ เช่น การเข้าไปศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศาสนสถาน การศึกษาพันธุ์ไม้ หรือการศึกษาพันธุ์สัตว์ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่าง ๆ ถึงแหล่งที่อยู่อาศัยในป่า

4. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงหรือลงมือปฏิบัติจริงได้ เช่น การแก้เครื่องยนต์ การประดิษฐ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น โต้ะ แก้อ้อ การทำอาหาร ขนม หรือดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

5. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ ที่มีการคิดค้นขึ้น และยังไม่มีการจริงให้เห็น เช่น การศึกษาถึงประดิษฐ์กรรมขึ้นใหม่ โดยดูจาก วิดีทัศน์ ภาพยนตร์ นิทรรศการ หรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งวิทยาการประเภทนี้จะเป็นสื่อต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญเฉพาะในหลาย ๆ ด้าน คือ

5.1 เป็นแหล่งให้ข่าวสาร เปิดโลกทัศน์ของผู้ศึกษาให้กว้างไกลกว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในห้องเรียนของคุณ ช่วยให้เกิดขึ้นในห้องเรียนของคุณ ช่วยให้เกิดความสนใจในเรื่องที่สำคัญ ช่วยยกระดับความมุ่งมั่นโดยการเสนอภาพในอุดมคติหรือเสนอผลสำเร็จ และความก้าวหน้าของงานและบุคคลต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยสร้างบรรยากาศของการพัฒนาด้วย

5.2 เป็นสิ่งช่วยเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมเพื่อให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ แนวความคิดใหม่ ๆ เกิดมุมมองใหม่ ๆ ขึ้น

5.3 เป็นสื่อการสอนสมัยใหม่ ที่ให้ทั้งความรู้ ก่อให้เกิดทักษะ ช่วยให้การเรียนรู้เร็วขึ้น

สรุปได้ว่า ความสำคัญของแหล่งความรู้จะอยู่ที่ความหลากหลายที่สามารถตอบสนอง ความต้องการของแต่ละบุคคลในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เพราะบุคคลมีความต้องการแตกต่างกันไปตามความสามารถ ความสนใจ ความถนัดและความพร้อมที่จะเรียนรู้หากสามารถดำเนินการจัดแหล่งความรู้ได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ ก็สามารถส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ทั่วทุกหนทุกแห่ง

แสงจันทร์ อินทนนท์ (2532 : 68) กล่าวว่า การจัดแหล่งความรู้หมู่บ้านเป็นการวางพื้นฐานเบื้องต้นที่จะช่วยพัฒนาประชาชนในห้องเรียนต่าง ๆ ดังนี้

1. ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน มุ่งพัฒนาด้านความเป็นอยู่ให้เขา “อยู่ดี” สามารถดำรงชีวิตในชุมชนได้อย่าง “มีความสุข” มีความประเพณีที่ถูกต้องมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต การให้บริการทางศึกษา เป็นการชี้แนะให้เขาเห็นว่า จะทำอย่างไรจะมีชีวิตอยู่ดี มีความสุข และนำความรู้ที่ได้รับนั้นมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับตน โดยขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

2. ช่วยให้ประชาชนรู้จักการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาชุมชนมีความมุ่งหมายให้ประชาชน ได้ช่วยตนเองมากที่สุด และเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง การจัดแหล่งความรู้ในชุมชนจึงเป็นการช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ

ช่วยเหลือชุมชนของตนเองในรูปของการช่วยกันจัดสร้างแหล่งความรู้ การช่วยเหลือมีหลายด้าน เช่น ด้านแรงงาน ด้านวัสดุ และทรัพย์สิน ที่จะนำมาพัฒนาชุมชนของตน โดยไม่ต้องอาศัยงบประมาณจากรัฐ การพึ่งพาตนเองนี้ทำให้เกิดความรู้สึกรักในความเป็นเจ้าของ เป็นการช่วยให้แหล่งความรู้นั้นได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นอีกด้วย

3. ช่วยให้เห็นคิดเป็น คนที่คิดเป็นนั้นเป็นผู้ที่สามารถปรับปรุงตนเองและสิ่งแวดล้อมให้ผสมกลมกลืนกัน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็สามารถมองเห็นปัญหา วิเคราะห์ปัญหา และหาทางแก้ไขปัญหานั้น โดยเลือกทางตัดสินใจปัญหาได้อย่างเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันของตนเองและสิ่งแวดล้อม การศึกษาเป็นเครื่องมือที่ทำให้เขาได้พิจารณาหาทางที่ดีที่สุดและเหมาะสมที่สุดในการตัดสินใจปัญหา

4. ช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตอีกประการหนึ่ง ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของประเทศ และมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องความไม่รู้ของประชาชน ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรที่จะช่วยเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว ไม่รู้จักใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงผลผลิตในไร่นา และไม่รู้ว่าจะนำวัสดุพื้นบ้านมาทำประโยชน์ อะไรบ้าง เป็นต้น ดังนั้นการมีศูนย์รวมความรู้ในหมู่บ้านก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยชี้นำให้เขามีโอกาสรู้ในเรื่องต่าง ๆ เพิ่มขึ้น และหาทางช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัวและชุมชนได้

สรุปได้ว่า แหล่งความรู้จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้นเพราะการเรียนรู้ไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนในโรงเรียนเท่านั้น การดำรงชีวิตประจำวันก็สามารถเกิดการเรียนรู้ได้จากสิ่งรอบ ๆ ตัว โดยที่ผู้เรียนไม่รู้สึกรู้ว่ากำลังเรียนอยู่ ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนาน มีความสนใจที่จะเรียน ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองและสามารถแก้ปัญหาด้วยตนเองได้ ทำให้การเรียนมีคุณค่า ส่งเสริมสภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ผู้เรียน ผู้เรียนมีความรู้และความสามารถ ดำรงชีวิตในสังคมอย่างเป็นปกติสุข ทุกคนจึงต้องช่วยกันพัฒนาแหล่งความรู้ ให้มีจำนวนมาก และหลากหลายขึ้นเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการเรียนรู้แก่ทุกคนตลอดชีวิต

5. รูปแบบการจัดแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์เรียนรู้ เพื่อกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง การจัดแหล่งความรู้จะต้องอาศัยความร่วมมือและประสานกันทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน การจัดแหล่งความรู้สามารถดำเนินการได้ในหลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ ที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น จึงควรคำนึงถึงประโยชน์ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับ

บุญเลิศ มาแสง (2532 : 140-145) ได้กล่าวถึงการจัดรูปแบบแหล่งเรียนรู้ของ
กรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งกำหนดรูปแบบแหล่งความรู้ไว้ 4 รูปแบบ คือ

1. แหล่งความรู้ที่พัฒนาจากที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เนื่องจากที่อ่าน
หนังสือประจำหมู่บ้านเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลที่สำคัญยิ่งของชุมชนแห่งหนึ่งนอกเหนือไปจาก
โรงเรียน ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนมีนโยบายที่จะขยายที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านออกไป
ให้ทั่วถึงทุกหมู่บ้าน โดยยึดหลักการเดิมที่ให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลและจัดการที่อ่านหนังสือประจำ
หมู่บ้าน กรมการศึกษานอกโรงเรียนจะสนับสนุนในด้านหนังสือพิมพ์และวารสาร จากหลักการนี้
ทำให้เป็นแนวทางที่จะพัฒนาที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านโดยความ
ร่วมมือของชาวบ้าน เช่น คณะกรรมการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน กลุ่มนักศึกษาทางไกลหรือ
กลุ่มพลังอื่น ๆ รวมทั้งกลุ่มอาสาสมัคร ซึ่งสามารถที่จะให้บริการความรู้ด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน
ในขอบเขตเนื้อหาที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทักษะที่เป็นประโยชน์ต่อการ
ปรับปรุงคุณภาพชีวิต ของคนในหมู่บ้านให้ดีขึ้น

2. แหล่งความรู้หมู่บ้านที่จัดขึ้นในวัด วัดในชนบทโดยทั่วไปถือเป็นศูนย์กลาง
ที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน เป็นสถานที่ที่ประชาชนมาพบปะกัน เพื่อประกอบศาสนกิจร่วมกัน
โดยมีพระเป็นผู้ให้การอบรมเทศนา ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ประการหนึ่ง หากจะพัฒนา
ให้วัดสามารถให้บริการความรู้ให้กับประชาชนในรูปแบบแหล่งความรู้ก็กระทำได้ เพราะวัดมี
บริเวณกว้างขวาง ร่มรื่น มีพระภิกษุและสามเณรที่ประชาชนเคารพนับถือและมีเวลาพอที่จะทำ
ประโยชน์ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี สามารถดูแลและประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน
หรือคณะกรรมการแหล่งความรู้ได้อย่างใกล้ชิดและมีประสิทธิภาพ

3. แหล่งความรู้ที่จัดขึ้นในโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนเป็นสถาบันที่จัดการ
ศึกษาให้แก่ประชาชนในชุมชนอยู่แล้ว โดยเฉพาะมีอาคารสถานที่พร้อม มีห้องสมุดโรงเรียนหรือ
สามารถจัดเป็นห้องสมุดโรงเรียนที่ให้บริการแก่ประชาชนในชุมชนได้ โดยจัดทำเป็นแหล่งความรู้
ให้แก่ชาวบ้านได้เข้ามาใช้บริการโดยไม่จำกัดเวลา เพศ และวัย

4. แหล่งความรู้ที่จัดขึ้นในสถานที่สาธารณะหรือที่ที่ประชาชนบริจาคนในบาง
หมู่บ้านไม่มีวัด โรงเรียน หรือที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน จึงมีข้อจำกัด ทำให้ไม่มีฐานในการ
ที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านได้ แต่ก็สามารถที่จะพัฒนาที่สาธารณะ หรือสถานที่ที่มี
ผู้บริจาคนให้ในหมู่บ้าน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านได้ โดยสถานที่ดังกล่าวจะต้องอยู่ในหมู่บ้าน
ประชาชนทุกคนสามารถมาใช้บริการได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

สุจิต ศิลารักษ์ (ม.ป.ป. : 2-4) ได้กำหนดรูปแบบแหล่งความรู้ออกเป็นแหล่ง
ต่าง ๆ ดังนี้

1. แหล่งเสนอข้อมูลข่าวสาร คือเป็นที่รวบรวมข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับความต้องการของประชาชนในชนบท ซึ่งอาจประกอบด้วยหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ แผ่นปลิว แผ่นพับ และเอกสารทุกอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

2. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ต่าง ๆ ที่ให้คุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น โบสถ์ วัด และศิลปะที่มีคุณค่าที่ควรอนุรักษ์ไว้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลส่งเสริมการเรียนรู้ ช่วยให้เกิดการวางแผนในคุณค่าทางวัฒนธรรม อันเป็นมรดกของคนไทย

3. แหล่งที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคน หมายถึงบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น บุคคลเหล่านี้สำคัญมาก เพราะมีความชำนาญ และความเชี่ยวชาญ มีความสำเร็จในการประกอบอาชีพ บุคคลเหล่านี้สามารถหาได้ในท้องถิ่น ควรนำเข้ามาช่วยให้ความรู้แก่บุคคล

4. แหล่งทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นตลอดจนหัตถกรรมพื้นเมือง จะเห็นได้ว่ามีอยู่กระจัดกระจายทั่วไป และแตกต่างกันออกไปแต่ละหมู่บ้าน แหล่งความรู้ชนิดนี้ช่วยให้มองเห็นความสำคัญของท้องถิ่นของตนเอง ช่วยให้เกิดความอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้นให้มีประโยชน์สืบไป

5. แหล่งส่งเสริมกิจกรรม เช่น การจัดกิจกรรมทางอนามัย อาชีพ นิทรรศการ การอภิปราย การให้ความรู้บางเรื่องเพื่อส่งเสริมความเข้าใจและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นการเพิ่มเติมความรู้เดิมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า การจัดแหล่งความรู้สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ แต่ทั้งนี้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้ความหลากหลาย และความคุ้มค่า หากจัดแหล่งความรู้แล้ว แต่ไม่มีผู้สนใจเข้าไปศึกษาหาความรู้ แหล่งความรู้นั้นก็เสื่อมสภาพลงไปและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด

6. โครงสร้างแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน

กรมสามัญศึกษา (2542 : 16) ได้แบ่งโครงสร้างแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ด้านวิชาการ และการสนับสนุนและการสร้างเสริมด้านวิชาการของโรงเรียน

การบริหารจัดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการสำคัญอย่างยิ่งที่โรงเรียนจะต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ เพื่อจัดแหล่งเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย และตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตลอดชีวิต อย่างกว้างขวาง ตามความสามารถ ความสนใจ และความถนัด โดยไม่จำกัดอายุ เพศ เวลา สถานที่ หลักสูตร ชั้น และวิธีการเรียนรู้ การดำเนินงานดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จได้ จะต้องอาศัย ความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงานจากบุคลากรทุกฝ่าย ทุกหมวดวิชาและทุกงาน

ซึ่งผู้บริหาร อาจจะนำแนวคิดการบริการงานเชิงระบบมาใช้ในการดำเนินงานดังกล่าวได้ เพราะ การบริหารเชิงระบบ (System Approach) เป็นกระบวนการบริหารงาน หรือระบบการทำงาน ที่ประสานสัมพันธ์กันกับส่วนต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน ภายในโครงสร้าง เพื่อให้การทำงานบรรลุ เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7. แหล่งเรียนรู้ในอาคาร

การเรียนการสอนในโรงเรียน นักเรียนจะใช้เวลากว่าร้อยละ 90 อยู่ในห้องเรียน หรือในอาคารเรียน โรงเรียนจึงควรจัดแหล่งเรียนรู้ให้ห้องเรียนหรืออาคารเรียนให้มากกว่าคือ แทนที่ครูจะเป็นแหล่งความรู้แต่เพียงผู้เดียว ครูควรจัดประสบการณ์เรียนรู้ โดยใช้สื่อและได้ ทำงานร่วมกัน เรียนร่วมกัน บทเรียนสำเร็จรูป การศึกษาทดลอง ฟังพูดอ่านเขียนด้วยตนเอง มุมค้นคว้า มุมฝึกปฏิบัติ ป้ายความรู้ ห้องสมุด ห้องสมุดหมวดวิชา/งาน ห้องพิพิธภัณฑ์ ให้ นักเรียนเข้าไปเรียนรู้ซึ่งสามารถจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สมบูรณ์แบบได้ โดยมีเนื้อหาสาระที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในชั่วโมงเรียนนั้น ๆ รวมทั้งความรู้เพื่อการรอบรู้ด้วย (กรมสามัญศึกษา, 2542 : 9)

8. แหล่งเรียนรู้นอกอาคาร

นอกจากแหล่งเรียนรู้ในห้องเรียนหรือในอาคารเรียนแล้ว ภายในบริเวณโรงเรียน จะมีแหล่งเรียนรู้จำนวนมาก เช่น บริเวณโรงเรียนซึ่งได้รับการจัดไว้เป็นระเบียบ มีต้นไม้ใบหญ้า สวนสมุนไพร สวนวิทยาศาสตร์ สวนป่า และบริเวณอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งสิ้น (กรมสามัญศึกษา, 2542 : 10)

9. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

9.1 ความหมายของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

แหล่งเรียนรู้ในชุมชน (Community Resources) มีชื่อแตกต่างกัน เช่น แหล่งความรู้ ในชุมชน แหล่งชุมชน แหล่งวิทยากรชุมชน แหล่งวิชาการในชุมชน หรือแหล่งทรัพยากร ในชุมชน เป็นต้น ซึ่งนักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้มากมาย ดังนี้

Nichols (1971 : 45) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง แหล่งวิชาการ ในชุมชนหรือ แหล่งทรัพยากรในชุมชน ซึ่งแหล่งชุมชนนี้จะประกอบด้วยบุคลากร ในชุมชน สถานที่วัสดุในชุมชนซึ่งจะนำมาจัดในการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดผลสำเร็จมากที่สุด

Good (1973 : 62) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง สถาบันและองค์กร ต่าง ๆ บุคคลที่มีความสามารถในท้องถิ่น วัตถุต่าง ๆ และอำนาจทั้งหลายที่มีอิทธิพลต่อนักเรียน โดยตรงหรือโดยอ้อม

พวงรัตน์ วิทย์ตมาภรณ์ (2535 : 21) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางการศึกษา ทั้งด้านสถานที่ บุคลากรและวัสดุ ในชุมชน ซึ่งครูและนักเรียนได้มาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน เพื่อให้การเรียนการสอน บรรลุตามจุดประสงค์ของหลักสูตร เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ โรงงานอุตสาหกรรม แม่น้ำ ภูเขา กลุ่มคน องค์กร และสถาบันต่าง ๆ ตลอดจนสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยได้แก่ สไลด์ फिल्मสตริป เป็นต้น

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง แหล่งความรู้ ที่มีอยู่ในชุมชน ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์กับการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ

9.2 ความสำคัญในการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

9.2.1 ความสำคัญในการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนในการเรียนการสอน

แหล่งความรู้ในชุมชนมีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนในระดับ ประถมศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะการที่จะให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และเข้าใจสภาพท้องถิ่นที่ตน อาศัยอยู่อย่างแท้จริงนั้นจะต้องใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประกอบการสอน การสอนสังคม ศึกษาในปัจจุบันต้องสอนให้กว้างขวางนอกเหนือจากห้องเรียนไปสู่สังคมภายนอก และสังคม ภายนอกมีทรัพยากรที่พร้อมมูลที่จะให้คำตอบ ให้ประสบการณ์ตรงแก่ครูและนักเรียนเป็นอย่างดี (กระทรวงศึกษาธิการ. 2540 : 15)

9.2.2 ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้วิทยากรชุมชน

1) ช่วยให้การเรียนการสอนได้กลายเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันทั้งผู้เรียนและ ผู้สอนเพราะผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนผ่านประสบการณ์ตรงหรือเรียนรู้จากแหล่งความรู้เบื้องต้น ไม่ใช่ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียนเพียงผู้เดียว

2) ชุมชนเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกที่ดียิ่งต่อกิจกรรมทางสังคมและการ พัฒนาทางสติปัญญา ทักษะและลักษณะนิสัยทางสังคม เช่น ได้ฝึกความคิด วิเคราะห์ วิจรณ์ การสัมภาษณ์ การสังเกต ความรับผิดชอบ ความร่วมมือ ความเป็นผู้นำ กิริยามารยาท ฯลฯ

3) ช่วยให้โรงเรียนและชุมชนได้ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น

4) เมื่อนักเรียนได้เรียนรู้ เกี่ยวกับชุมชนมากขึ้นก็จะทำให้สนใจ และเข้ามา เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น ทำให้เขามีโอกาสพัฒนาตนเองให้เป็นพลเมืองที่ดียิ่งขึ้น

ลัดดา ศิลาน้อย (2534 : 15) ได้กล่าวถึงความสำคัญในการใช้แหล่งเรียนรู้ ในชุมชนในการสอนวิชาสังคมศึกษา ไว้ดังนี้

1. เป็นการศึกษาให้นักเรียนรู้จักสังเกต เพื่อค้นหาข้อเท็จจริง การใช้แหล่งความรู้ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นสถานที่หรือบุคคลก็ตาม ควรให้นักเรียนได้สังเกต เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งความรู้นั้น ๆ
 2. ทำให้นักเรียนคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อม เป็นแนวทางในการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อม
 3. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ให้ประสบการณ์ตรงแก่นักเรียน ทั้งในด้านพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่รอบตัวนักเรียน ในเรื่องของบทบาทมนุษย์ที่มีอยู่ในสังคม เช่น การให้นักเรียนได้สัมผัสกับบุคคลอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน
 4. แหล่งเรียนรู้ในชุมชนมีสื่อเกือบทุกชนิดที่นักเรียนสามารถเรียนรู้ เสริมประสบการณ์ในเนื้อหาวิชาตลอดจนการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้ดี ในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น
 5. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ทำให้นักเรียนเกิดความคิดรวบยอดที่ถูกต้อง ในเนื้อหาวิชา บางครั้งการใช้สื่อต่าง ๆ ไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาได้ดี แต่ถ้านักเรียนออกไปสัมผัสกับของจริงในแหล่งเรียนรู้จะตอบปัญหาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น
 6. ทำให้นักเรียนเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวนักเรียนเอง นักเรียนจะเห็นประโยชน์และคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ยิ่งนักเรียนเคยพบเห็นเสมอแต่ไม่คิดว่าจะนำมาใช้ประโยชน์ต่อการเรียนการสอนได้ และความรู้สึกต่อมาคือรักและหวงแหนสิ่งแวดล้อมนั้นเมื่อเห็นคนอื่นทำลาย
- กล่าวโดยสรุป แหล่งเรียนรู้ในชุมชนมีความสำคัญต่อการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง เพราะ ทำให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์เรียนรู้ และทำให้การเรียนการสอนเกิดประสิทธิภาพบรรลุตามวัตถุประสงค์

9.3 ประเภทของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

- วาสนา ชาวหา (2525 : 20) ได้แบ่งประเภทแหล่งเรียนรู้ในชุมชนไว้ดังนี้
1. แหล่งวิชาที่เป็นบุคคล หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษในเรื่องใดเรื่องหนึ่งและสามารถให้ความรู้แก่ผู้อื่นได้โดยตรง
 2. แหล่งวิชาที่เป็นสถานที่ อาจจะเป็นสถานที่ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา น้ำตก ทะเล ฯลฯ หรือสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ โรงเรียน โรงงาน สวนสัตว์ ฯลฯ
 3. แหล่งวิชาที่เป็น วัสดุ อุปกรณ์ หรือสิ่งมีชีวิตที่นำมาใช้ในการเรียนการสอน แล้วทำให้การเรียนรู้ดีขึ้น มีความหมายขึ้น
 4. แหล่งวิชาที่เป็นกิจกรรม เช่น การละเล่นพื้นเมือง พิธีหรือประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน แหล่งดังกล่าว ถ้าจะจำแนกตามลักษณะความเป็นอยู่ได้ 3 ชนิด ดังนี้

แหล่งวิชาภายในโรงเรียน หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อาจเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตามที่อยู่ในบริเวณโรงเรียน เช่น ต้นไม้ แมลง บุคคลภายในโรงเรียน เป็นต้น

แหล่งวิชาภายในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ซึ่งไม่ห่างไกลจากโรงเรียนมากนัก ใช้เวลาเดินทางกลับไม่เกิน 1 วัน ไม่ต้องค้างคืน ผู้บังคับบัญชาในสถานศึกษาอนุญาตได้ เป็นวิธีใช้กันมากไม่สิ้นเปลือง และไม่ต้องมีระเบียบในการขออนุญาตต่อกรมกอง

แหล่งวิชาภายนอกชุมชน หมายถึง สถานที่ที่อยู่ห่างไกลออกไป การเดินทางอาจต้องใช้เวลากว่า 1 วัน นั่นคือต้องพักแรมหรือค้างคืน

สำหรับ (ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์, 2531 : 23) ได้กล่าวไว้ว่า ประเภทของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมีหลายประเภท ที่สำคัญได้แก่

1. แหล่งวิทยาการทางด้านเอกสาร หรือสิ่งพิมพ์ เช่น แบบเรียน ตำรา หนังสืออ้างอิง ประเภทพจนานุกรม สารานุกรม ชีวประวัติ ฯลฯ แหล่งวิทยาการประเภทนี้ต้องการทักษะการอ่านที่ถูกต้อง จึงจะทำให้ผู้อ่านรู้จักจับใจความ แยกแยะ จับประเด็น ประเมินความถูกต้อง ตลอดจนรู้จักค้นคว้าหาข้อมูลในการอ่านให้รวดเร็วยิ่งขึ้น

2. แหล่งวิทยาการชุมชน และข่าวสารประจำวัน ในที่นี้จะขอล่าเฉพาะแหล่งวิทยาการชุมชน ซึ่งหมายถึงทุกอย่างในชุมชนที่นำมาใช้เป็นตัวอย่งให้เกิดแนวคิด ข้อสรุป ค่านิยมแก่นักเรียน แหล่งวิทยาการประเภทนี้รวมไปถึงสถานการณ์ในชุมชนทุกรูปแบบ ซึ่งนักเรียนสามารถนำมาศึกษาเป็นการฝึกฝนสติปัญญา ความคิด หรือฝึกทักษะทางสังคมด้านต่าง ๆ ตลอดจนประสบการณ์ทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาสามารถแสดงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของตนออกมาได้

ลัดดา สุขปรีดี (2522 : 40) ได้จำแนกแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้ดังนี้

1. แหล่งวิชาภายในโรงเรียน ได้แก่ โรงฝึกงาน อาคารเรียน วัสดุอุปกรณ์ ต้นไม้ใบหญ้า แมลง ก้อนหิน ดิน สวนครัว ครูนักเรียน คนงาน ภารโรง เป็นต้น

2. บุคคลที่โรงเรียนเชิญมาเป็นวิทยากร เช่น ชาวนา ชาวประมง ช่างไม้ พ่อค้า ข้าราชการ ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ศึกษสงฆ์ บุษไปรษณีย์ เป็นต้น

3. แหล่งวิทยาการในชุมชนและนอกชุมชน ที่โรงเรียนตั้งอยู่ เช่น สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ปุชนิยสถาน วัดอุโบสถ สถานที่ราชการ สถาบันศาสนา และพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

4. กิจกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีชุมชน ได้แก่ ผลงานทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วรรณคดี ประเพณีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นเมือง เป็นต้น

สรุปได้ว่า ประเภทของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่สามารถนำมาใช้ในการเรียนการสอน ได้แก่ บุคคลที่มีความสามารถในเรื่องต่าง ๆ สถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น และสถานที่ที่เกิดเองตามธรรมชาติ วัสดุอุปกรณ์ เอกสาร กิจกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

9.4 หลักเกณฑ์ในการเรียนการสอนโดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

ในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้กิจกรรมในแหล่งเรียนรู้ชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ชุมชนนั้น ๆ เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามที่วางแผนไว้ และเพื่อ บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ครูควรปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังนี้

1. ครูจะต้องสำรวจแหล่งเรียนรู้ในชุมชนอยู่เสมอ ก่อนใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนในการเรียนการสอน
2. ครูต้องคำนึงว่าการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนนั้น จะต้องเป็นประโยชน์มากกว่าการใช้วิธีการอื่นจริง ๆ
3. ครูต้องคำนึงถึงระยะเวลา ระยะทางของแหล่งชุมชนที่จะใช้ ไม่ใช่เวลา มากเกินไป ระยะทางต้องไม่ไกลเกินไป
4. สำรวจข้อมูลก่อนว่า ข้อมูลนั้นมีความน่าสนใจในการศึกษาการใช้ แหล่งเรียนรู้ชุมชนหรือไม่
5. แหล่งแหล่งเรียนรู้ชุมชนนั้นควรมีความเหมาะสมกับประสบการณ์เดิม อายุระดับชั้นของผู้เรียนด้วย
6. การใช้การเรียนการสอนโดยใช้แหล่งแหล่งเรียนรู้ชุมชนครั้งนี้ ผู้เรียน ได้รับประสบการณ์ตรงที่เป็นรูปธรรมดีกว่า แหล่งชุมชนอื่น
7. เวลาที่แหล่งแหล่งเรียนรู้ชุมชนเปิดบริการต้องเป็นเวลาที่ได้รับ ความสะดวก สบายที่จะได้รับการศึกษา
8. การใช้แหล่งแหล่งเรียนรู้ชุมชนนั้น สามารถให้คำตอบในปัญหาที่นักเรียน ต้องการได้ตรงเป้าหมายที่ตั้งไว้
9. การใช้แหล่งแหล่งเรียนรู้ชุมชนครั้งนี้ ต้องได้ผลคุ้มค่ากับการเรียนการสอน โดยใช้กิจกรรมในแหล่งชุมชนด้วย

9.5 วิธีการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

ลัดดา สุขปริดี (2522 : 57) ได้กล่าวถึงกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กิจกรรม ในแหล่งแหล่งเรียนรู้ชุมชน ดังนี้

การนำแหล่งวิชาในชุมชนมาใช้ในการเรียนการสอนอาจทำได้ 2 วิธี ดังนี้

1. นำแหล่งวิชาชุมชนมาใช้ในห้องเรียน เช่น การนำวัสดุอุปกรณ์บางอย่างในชุมชนมาประกอบการเรียนการสอน เชิญวิทยากรมาบรรยาย เป็นต้น

2. พานักเรียนออกไปศึกษานอกสถานที่ไปยังแหล่งวิชาในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ได้แก่ พาไปชมฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ไปดูการทำนา ไปชมสถานที่ราชการใกล้ ๆ โรงเรียน เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการพาไปศึกษานอกสถานที่ยังแหล่งวิชาที่นอกชุมชนซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่ เช่น ไปชมพิพิธภัณฑ์ โบราณวัตถุ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ การพาเด็กไปศึกษานอกสถานที่นี้จะต้องมีการวางแผนและการเตรียมการเป็นอย่างดี เพื่อให้การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนได้ผลจริง ๆ

พวงรัตน์ วิทยตมาภรณ์ (2535 : 25) กล่าวว่า การนำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมาใช้ในการเรียนการสอนนั้นทำได้หลายวิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับครูผู้สอนว่าจะใช้ยุทธวิธีใดจึงจะเหมาะสมกับเนื้อหาบางวิชา วิธีการที่นิยมใช้ในการนำเสนอ แหล่งเรียนรู้ในชุมชนในการเรียนการสอนนั้นมีกิจกรรมที่โรงเรียนควรจัดให้กับนักเรียนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเรียนการสอนอยู่ 3 วิธี คือ การศึกษานอกสถานที่ การเชิญวิทยากรมาพูดให้นักเรียนฟัง และการสัมภาษณ์

นิพนธ์ สุขปรีดี (2526 : 30) ได้แบ่งวิธีการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนในการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. สื่อท้องถิ่นที่ครูและนักเรียนหามาจากชุมชนเพื่อนำมาหรือดัดแปลงให้เป็นสื่อการสอน วัสดุชุมชนที่หาง่าย มีราคาเบา หรือได้เปล่า ครูและนักเรียนสามารถใช้ประโยชน์ของสื่อท้องถิ่นให้กระบวนการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพได้โดยจัดกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1.1 จัดการแสดงหุ่นเชิดด้วยมือจากสื่อท้องถิ่น เช่น เศษผ้า ลูกกระดาก ฟาง เป็นต้น

1.2 ทำเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันจากสื่อท้องถิ่น เช่น กระจเป้าถักจากฟาง ภาชนะใส่ของจากกลอง ที่เช็ดเท้าจากเศษผ้า

1.3 สื่อท้องถิ่นเป็นวัสดุจัดทำงานศิลปะอาชีพ เช่น ทำกระทงใบตอง แจกกันหอย กระจเป้าไม้ไผ่ เสือกก เป็นต้น

1.4 จัดทำเครื่องประดับของใช้ภายในบ้าน เช่น นำขวดเปล่ามาทำแจกัน เครื่องดนตรี เป็นต้น

1.5 นำสื่อท้องถิ่นมาทำสื่อการสอนโดยตรงในห้องเรียนเช่นเดียวกับของจริง เช่น หิน ของโบราณ ดิน อิฐ ทรายผ้าแบบต่าง ๆ เป็นต้น

2. การใช้สื่อบุคลากรเป็นแหล่งสื่อการสอนในชุมชน โดยเชิญมาเป็นวิทยากร หรือสาธิตในโรงเรียน

3. การศึกษาแหล่งสื่อบุคลากรในชุมชนเพื่อการศึกษาปฏิบัติงานของบุคลากร ณ สถานที่นอกโรงเรียน เช่น การศึกษาวิธีปลูกข้าว ณ ที่นาของชาวนา วิธีการสร้างอาคาร ณ สถานที่ก่อสร้าง

4. การสัมภาษณ์สื่อบุคลากรในชุมชนเพื่อจดบันทึก บันทึกเสียง บันทึกเทป โทรทัศน์ หรือ ถ่ายภาพยนตร์

5. การพานักเรียนไปศึกษาแหล่งสื่อการสอนในชุมชน ประเภทบุคคล สถานที่ และสื่อเฉพาะกิจระยะใกล้ ๆ ด้วยการเดินทางไปศึกษา

6. การศึกษาสื่อการสอนในชุมชนที่จำเป็นต้องพักค้างคืนระหว่างศึกษา

จะเห็นว่า การนำแหล่งความรู้ในชุมชนมาใช้ในการเรียนการสอนนั้นมีหลากหลายวิธี ซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนนั้น ซึ่งครูผู้สอนจะต้องคำนึงถึงเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ในโลกยุคปัจจุบันนั้นจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ตามความสามารถ ความถนัดและความสนใจ และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ และสัมผัสจากประสบการณ์จริงอย่างหลากหลายและต่อเนื่องตลอดชีวิต ดังนั้นโรงเรียนทุกโรงเรียนจะต้องดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรม เพื่อให้มีแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบอย่างเพียงพอและมีคุณภาพ

10. หลักการ แนวคิด และทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้

ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้ให้ความสนใจในการจัดแหล่งความรู้เพื่อสนองการศึกษาตลอดชีวิต ให้แก่ประชาชนผู้อยู่นอกระบบโรงเรียนได้มีโอกาสรับทราบข่าวสารข้อมูลและเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล ในต่างประเทศแหล่งความรู้ปรากฏขึ้นเมื่อต้นปี ค.ศ. 1960 จากแนวคิดดั้งเดิมเป็นการบูรณาการระหว่างบริการโสตทัศนูปกรณ์กับการบริการห้องสมุด เพื่อสนองความต้องการการเรียนรู้ของประชาชนในชุมชน โดยบรรณารักษ์มีส่วนช่วยให้เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง วิธีการศึกษาอย่างมีอิสระ โดยมีผู้ชำนาญในด้านสื่อให้แนวคิดในการเรียนรู้โดยการใช้สื่อในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับสื่อต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของบุคคลได้ดีกว่าบรรยายตามหนังสือ ในประเทศตะวันตกบางประเทศ จึงจัดบริการดังกล่าวในรูปของการจัดแหล่งความรู้ภายในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย (กรมสามัญศึกษา. 2542 : 3)

การจัดการศึกษาในปัจจุบันต้องยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรง ตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัด จากสื่อและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแหล่งเรียนรู้ ดังนี้

10.1 ปรัชญาการศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการใช้แหล่งเรียนรู้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ ได้แก่

10.1.1 ปรัชญาการศึกษาแบบมนุษยนิยม มีแนวคิดที่เน้นความเป็นเอกลักษณ์เป็นสิ่งสำคัญและให้เกิดความสำคัญในเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล ตามความต้องการ ความสนใจ และความปรารถนาของผู้เรียน โดยถือหลักว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาโดยไม่มีความจำกัดความสามารถในการพัฒนาตนเอง ถ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา และท้าทายที่สุดคนมนุษย์ผู้กำหนดความต้องการของตนเอง มีความคิดริเริ่ม มีความตั้งใจและรู้จักตัดสินใจ มีเสรีภาพ และมีความรับผิดชอบ ในอันที่จะก้าวไปสู่สิ่งที่ดีที่สุดในแต่ละคนจะเป็นได้ (Elias and Merriam. 1980 : 109 – 115)

10.1.2 ปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม มีแนวคิดที่ให้คนเราหันมาพิจารณาถึงสิ่งที่เป็นจริงเท่าที่มนุษย์สามารถจะมีประสบการณ์ในชีวิตจริง ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เราจะมีประสบการณ์ได้เป็นความจริงตามสภาพที่มีอยู่ หรืออาจกล่าวได้ว่าโลกที่เราอาศัยอยู่ คือโลกแห่งประสบการณ์ของคนเรานั้นเอง (วิจิตร ศรีสะอ้าน. 2523 : 40) การศึกษาแนวนี้จึงถือว่าประสบการณ์เรียนรู้ของผู้ศึกษา การปฏิบัติเป็นสิ่งสำคัญเพราะการปฏิบัติย่อมก่อให้เกิดประสบการณ์กับผู้ปฏิบัติ การปฏิบัตินี้จะเกิดขึ้นที่ไหนก็ได้ เช่น ในห้องปฏิบัติการ ในโรงเรียนห้องสมุดถือเป็นการปฏิบัติ การทั้งสิ้น นอกจากนี้ออกไปศึกษานอกสถานที่ ในชนบท ในเมืองมีการอภิปราย การทำงานเป็นกลุ่ม ก็ถือเป็นการปฏิบัติด้วย โดยทั้งนี้เมื่อได้ปฏิบัติมาแล้ว ก็จะนำประสบการณ์นั้นมาพิจารณาว่า ถูกต้อง เหมาะสมดีหรือไม่ แก้ปัญหาได้หรือไม่ ทำให้เกิดการเรียนรู้อะไรใหม่ ๆ หรือเป็นการย่ำให้เกิดความเชื่อถือในความรู้เก่าที่เรียนรู้มาจากประสบการณ์เดิมมากขึ้น (สาโรช บัวศรี. 2530 -184)

สรุปได้ว่า สาระสำคัญของปรัชญาการศึกษาแบบมนุษยนิยมและแบบพิพัฒนาการนิยม เน้นที่ตัวผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ การศึกษาไม่จำกัดอยู่เพียงเฉพาะในห้องเรียนหรือในโรงเรียนเท่านั้น แต่หากรวมไปถึงบรรยากาศสิ่งแวดล้อมทุกอย่างที่เอื้ออำนวยกิจกรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับบุคคลทั่วไป และสิ่งต่าง ๆ ในสังคมการศึกษาที่เกิดขึ้นจึงมีสภาพเป็นการศึกษาตลอดชีวิต และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

10.2 การเรียนรู้ของบุคคล

การเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน เพราะการเรียนรู้เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต มนุษย์มีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงก่อนตาย ดังนั้นเป้าหมายที่สำคัญของการจัดการศึกษา จึงเป็นการสร้างให้ผู้เรียนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ใช้แหล่งการเรียนรู้ได้เต็มที่ ให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความสุข ความสมดุล เรียนที่จะรู้ เรียนที่จะทำ เรียนที่จะอาศัย

อยู่ร่วมกันและเรียนรู้ที่จะเป็นตัวของตัวเอง ตามศักยภาพของแต่ละบุคคลที่พึงจะเป็นนักการศึกษา ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ดังนี้

กานเย่ (Gagne. 1970 : 3-4) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงสมรรถภาพอันเนื่องมาจากสถานการณ์ที่กำหนดขึ้น

ฮิลการ์ด (Hilgard. 1975 : 194) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากสภาพเดิม

โรเวอร์, ซี.พี. และบี-โฮวี (Rohwer, W.D,C.P, and B-Hove. 1980 : 21) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสติปัญญาที่ค่อนข้างถาวรและสามารถสังเกตการเปลี่ยนแปลงนั้นได้จากพฤติกรรมของบุคคล

คลิฟฟอร์ด (Clifford. 1981 : 2) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงสัมพันธ์ของพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์หรือการฝึกอบรม

ไคลน์ (Klein. 1991 : 2) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการเชิงทดลองที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงเชิงสัมพันธ์ที่ถาวรของพฤติกรรมซึ่งอธิบายไม่ได้ ด้วยสภาวะทางอารมณ์ชั่วคราว วุฒิภาวะ หรือการตอบสนองโดยกำเนิด

สรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์และการฝึกอบรมที่แต่ละบุคคลได้รับมา ผลของการเรียนรู้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างถาวร

กลยุทธ์ในการพัฒนา

1. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่ม มีนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

1.1 แนวคิดและความเป็นมาของการสนทนากลุ่ม

วรสิทธิ์ สิทธีไตรย์ และโยธิน แสงวงศ์ (2531 : 1) กล่าวว่าไว้ว่าการสนทนากลุ่มเป็นวิธีการอันหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความนึกคิด จิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมนั้น ๆ และยังทำให้ทราบถึงปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้า คำถามในวงสนทนากลุ่มจะเป็นคำถามที่ถามถึงความรู้สึก การตัดสินใจ การให้เหตุผล แรงจูงใจหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนความประทับใจ ดังนั้นเป็นต้น การสนทนากลุ่มมีลักษณะเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวางของผู้เข้าร่วมสนทนากันเองและกับนักวิจัย การถกประเด็นสนทนามีความเป็นอิสระในการแสดง

ความเห็น ตลอดจนการโต้แย้งปัญหาหรือหัวข้อของการสนทนาถูกกำหนดโดยนักวิจัยหรือผู้สนใจ
ทำการศึกษาในเรื่องนั้น ๆ แล้วเลือกสรรบุคคลที่คิดว่าสามารถให้คำตอบในเรื่องที่สนใจได้ตรง
ประเด็นที่สุดเข้าร่วมในการสนทนา

การสนทนาดูมีวิวัฒนาการมาจากการนั่งสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion, Focused Interview) ของนักวิจัยในเชิงคุณภาพกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยทั่วไป ซึ่งแต่
เดิมนั้นการที่นักวิจัยจะเข้าไปนั่งคุยสนทนากับกลุ่มประชากรที่ตนสนใจศึกษาได้ ต้องใช้เวลา
เป็นแรมเดือนหรือแรมปีในการใช้ชีวิตในชุมชน เพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยก่อนแล้วจึงค่อย
แทรกคำถามไปที่ละนิดละน้อย เมื่อสนิทสนมมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะสามารถไปนั่งคุยนั่งถามที่กลุ่ม
ไหน หรือ ณ จุดใดก็ได้ในชุมชน ยกตัวอย่างเช่นเมื่อสนิทสนมแล้วก็จะสามารถนั่งสนทนากับ
กลุ่มผู้หญิงที่นึ่งซั๊กผ้าเป็นกลุ่มที่ทำน้ำได้ นั่งสนทนากับกลุ่มผู้ชายที่ร้านกาแฟหรือนั่งสนทนากับ
กลุ่มแม่บ้านที่นึ่งเสวนากัน ณ ใดจุดบ้านคังนี้ก็ได้ การนั่งสนทนาในลักษณะดังกล่าวเป็นการ
พบปะกันโดยธรรมชาติเป็นกันเอง เพราะคุ้นเคยกันคืออยู่แล้ว นักวิจัยจึงเดินเข้าไปทักทาย พูดคุย
ซักถาม แล้วก็ป้อนคำถามที่สนใจในระหว่างที่นั่งสนทนากันโดยที่ผู้ตอบหรือการโต้แย้งในกลุ่ม
นั้นก็ไม่มีใครว่าถูกถามคำถามหลักให้แล้ว เพราะสนิทกันจนเข้าใจซึ่งกันและกัน จึงพูดคุยได้ง่าย
ถามไถ่กันได้ง่าย ผู้ตอบไม่มีความรู้สึกว่าคุณซักถามปัญหาแต่คิดว่าเป็นการนึ่งเสวนากันในเรื่องที่
นักวิจัยสนใจอยากรู้มากกว่านั่นเอง

จากการนั่งสนทนากลุ่มย่อยเล็ก ๆ ดังกล่าว กลุ่มนักวิจัยทางสังคมศาสตร์และ
นักวิจัยทางธุรกิจการตลาดก็พิจารณาว่า การที่จะรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ อันหมายถึงการ
ได้คำตอบที่เป็นเหตุผล การเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ การได้รับความรู้
บางประการที่เกี่ยวกับอารมณ์ (Emotion) หรือกระบวนการอันซับซ้อนเกี่ยวกับการชั่งใจ (Evaluation)
และการตัดสินใจ (Decisions) การรวบรวมข้อมูลดังกล่าวนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้เวลาในการ
ศึกษามาก เพราะต้องใช้เวลาไปกับการเข้าไปทำความเข้าใจกับชุมชนและกลุ่มคนก่อนหลังจากนั้น
จึงทำการซักถามและเจาะประเด็นข้อมูลซึ่งใช้เวลามาก สั้นเปลืองงบประมาณและบางครั้งอาจไม่
ค้นพบคำตอบที่ต้องการเลย เพราะกลุ่มคนที่เข้าไปศึกษาในหมู่บ้านนั้นอาจจะไม่มีเลขก็ได้ ดังนั้น
จึงได้คิดวิธีการรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพขึ้นมาอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นการนำรูปแบบของการนั่ง
สนทนากันแบบเป็นธรรมชาติมาปรับใช้นั่งเอง เพียงแต่กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (สมาชิกกลุ่ม
สนทนา) โดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือกเข้ากลุ่ม ไม่ใช่จะนั่งสนทนากับใครก็ได้ แต่มีหลักเกณฑ์
กำหนดไว้ว่าถ้าสนใจจะศึกษาเรื่องนี้ควรจะถามคนกลุ่มไหน สนทนากลุ่มกับใครจึงจะได้คำตอบ
และทราบข้อเท็จจริงได้เหตุผลเป็นคำถามมากที่สุด นอกจากนี้ยังกำหนดเวลาของการสนทนา
สถานที่ และบรรยากาศของการสนทนาที่สร้างขึ้นมาให้เป็นกันเองที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มที่นัด
ขึ้นมารวบรวมขึ้นมา มิใช่กลุ่มที่นั่งคุยหรือทำกิจกรรมกันโดยธรรมชาติเองอยู่แล้ว

1.2 ความหมายของการจัดสนทนากลุ่ม

วรสิทธิ์ ลิทธิไตร และโยชิน แสงวงดี (2531 : 1) ให้ความหมายของคำว่า การจัดสนทนากลุ่มไว้ดังนี้ คือ การรวบรวมข้อมูลจากการนั่งสนทนากับการให้ข้อมูล (Key Informants) เป็นกลุ่ม ซึ่งผู้ร่วมสนทนากลุ่มนี้จะได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่นักวิจัย กำหนดไว้ว่าจะเป็นผู้ที่สามารถให้คำตอบตรงประเด็นและสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่สนใจ ศึกษามากที่สุด

บุญชม ศรีสะอาด และสุรทอง ศรีสะอาด (2552 : 26) กล่าวว่า การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีที่ใช้ในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเป็นการสนทนากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่ม ประมาณ 6 – 12 คน ข้อมูลที่ได้จากการสนทนาจะทำให้ได้ข้อมูลที่บางครั้งไม่สามารถถามได้ จากการใช้แบบสอบถาม การสนทนาของผู้สัมภาษณ์จะมีผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้จุดประเด็น ปัญหา เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็น และวิพากษ์วิจารณ์ในข้อสงสัยของผู้ร่วมสนทนา ด้วยกัน

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่า การสนทนากลุ่ม คือ การรวบรวมข้อมูลจากการนั่งสนทนากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่ม ประมาณ 6 – 12 คน กลุ่มที่สนทนาได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่นักวิจัยกำหนดไว้ว่าจะเป็นผู้ที่สามารถให้คำตอบตรงประเด็นและสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่สนใจศึกษามากที่สุด

1.3 ลักษณะการสนทนากลุ่ม

การนั่งสนทนากันแบบธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า Small Group Discussion นั้น ส่วนมากจะเป็นการนั่งคุยกันระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอีก 3-4 คน หรือน้อยกว่านี้ แต่การสนทนากลุ่มแบบ Focus Group Discussion นี้ ได้นำวิวัฒนาการของการนั่งสนทนากลุ่มย่อย มาใช้และได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ว่าผู้ที่เข้าร่วมกลุ่มนั้นจะต้องมีลักษณะคล้าย ๆ กันในหลาย ๆ ด้าน (Homogeneous) นอกจากนี้กลุ่มสนทนาควรจะต้องมากกว่า 3-4 คน ทั้งนี้เพราะว่านักวิจัยจะทำการสนทนาแบบรวบรวมข้อมูลนี้ ไม่ใช่เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ แต่เป็นการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้นแล้วทำบรรยากาศในวงสนทนาให้เป็นธรรมชาติ และสร้างสรรค์ให้เกิดการเสวนากัน ในลักษณะที่เป็นการพูดคุยกัน แสดงความคิดเห็นให้สอดคล้องและเป็นการโต้แย้ง ดังนั้นถ้า สมาชิกกลุ่มเพียง 3-4 คน ก็จะไม่เกิดการโต้แย้งหรือการแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร เพราะเป็นกลุ่มเล็กเกินไป ประกอบกับเป็นการจัดตั้งกลุ่มนักวิจัยและสมาชิกกลุ่มยังไม่คุ้นเคยกัน การโต้แย้ง หรือการเสนอแนวคิดต่าง ๆ ก็อาจจะเกิดขึ้นได้น้อย ดังนั้น กลุ่มนักคิดทางวิจัยธุรกิจการตลาด และนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่นำวิธีการสนทนากลุ่มย่อยมาใช้ จึงนำหลักการของนักจิตวิทยา สังคมและนักจิตวิทยาคลินิกที่ใช้ในการทดลองศึกษาการโต้แย้งของคนเป็นกลุ่มว่า กลุ่มคนที่มี

ขนาดระหว่าง 7-8 คนนี้ เป็นกลุ่มที่มีลักษณะการตอบโต้และโต้แย้งกันดีที่สุด เป็นขนาดกลุ่มที่ก่อให้เกิดการสนทนาที่มีลักษณะเปิดกว้างที่จะให้ผู้ร่วมสนทนาทุกคนไม่อายและแต่ละคนวิพากษ์วิจารณ์ได้ดีที่สุด เป็นกลุ่มคนกำลังเหมาะในการจุดประเด็นซักถามนั่นเอง

ดังนั้นกลุ่มของวงสนทนาจึงประกอบด้วยผู้เข้าร่วมสนทนา 7-8 คน ซึ่งนับว่าเป็นขนาดที่กำลังเหมาะจะก่อให้เกิดการถกประเด็นปัญหาและการเสวนากลุ่ม ถ้าหากกลุ่มมีขนาดใหญ่กว่านี้เป็น 9-12 คน ก็จะมีลักษณะเป็นกลุ่มใหญ่ และในวงสนทนาอาจจะมีการแบ่งกลุ่มย่อยหันหน้าเข้าสนทนากันเอง ซึ่งจะลำบากในการนั่งสนทนาเป็นกลุ่มและยากต่อการสรุปประเด็นปัญหาหรือวิเคราะห์ข้อมูล

ดังนั้น การจัดสนทนากลุ่มต้องเกิดขึ้นจากสมมติฐานที่เราเชื่อว่า เราจะได้รับความรู้โดยการฟังและสังเกตปฏิกิริยาโต้ตอบของคนได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยการกระตุ้นให้คนหันมาสนใจสิ่งเดียวกันและมาแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ซึ่งอยู่ในลักษณะการเคลื่อนไหวภายในกลุ่มนักวิจัยก็จะสังเกตพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มที่ศึกษา ตลอดจนบันทึกการโต้ตอบกันภายในกลุ่มด้วยการบันทึกเทป และจดบันทึกไว้เพื่อการวิเคราะห์ต่อไปนั่นเอง

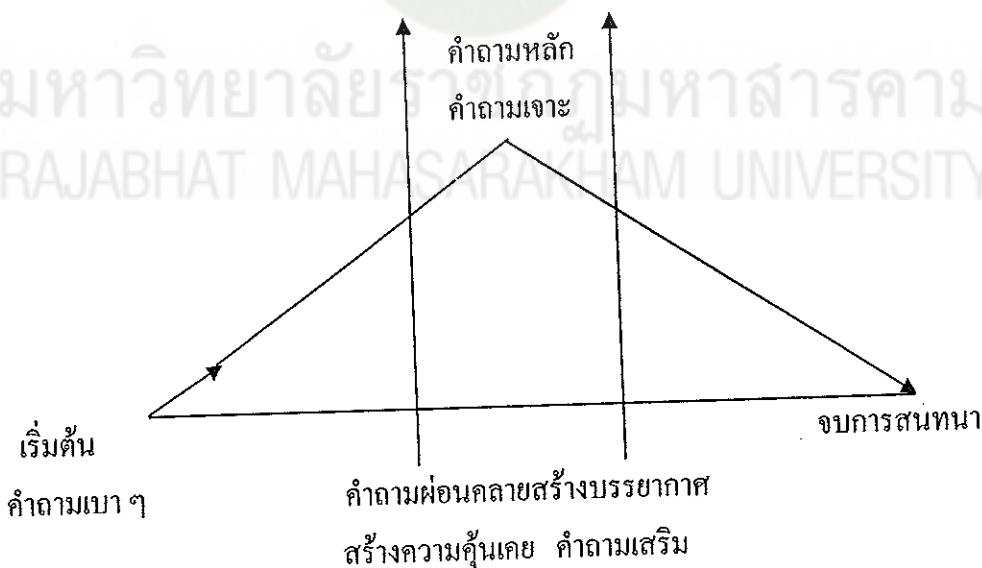
จากข้อเขียนตอนต้น ท่านได้เข้าใจถึงรูปแบบและความหมายของการจัดสนทนากลุ่มแล้วจะสามารถจำแนกได้ว่าในวงสนทนากลุ่มจะมีผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา คือสมาชิกที่นักวิจัยเชิญเข้าร่วมสนทนา และนักวิจัยซึ่งจะเป็นผู้ดำเนินการสนทนา เป็นผู้คอยซักถามประเด็นปัญหานั้นเอง ในที่นี้จะขอเรียกว่า พิธีกร (Moderator) ซึ่งพิธีกรนี้จะเป็นผู้คอยซักถามและจุดประเด็นการสนทนาในกลุ่มตลอดไปจนจบการสนทนา ตามแนวคำถามของการจัดสนทนากลุ่มที่เตรียมเอาไว้

จากการทำวิจัยในเชิงคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepthinterview) หรือการสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion , Group Interview) หรือแม้แต่การสังเกตการโดยการมีส่วนร่วม (Participant Observation) นักวิจัยจะต้องจัดเตรียมแนวคำถามเอาไว้ เป็นคู่มือหรือแนวคำถามในการถามเพื่อกันสืบ และเป็นการเรียบเรียงคำถามให้เป็นข้อคำถามที่ต่อเนื่อง ง่ายต่อการถาม วิเคราะห์ เช่น อาจจะเขียนไว้ในไคอาร์แผ่นกระดาษ หรืออาจจะท่องจำไว้ในสมองจนขึ้นใจ ทำนองเดียวกันสำหรับการจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) นักวิจัยก็จำเป็นต้องทำแนวคำถามเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางในการสนทนา จะช่วยให้การสนทนาดำเนินไปได้ราบรื่นต่อเนื่องไม่กวน และถามประเด็นปัญหาให้อยู่ในกรอบของการวิจัยให้เป็นประเด็น ๆ ไป ไม่สะเปะสะปะ

วิธีการสร้างแนวคำถามและการกำหนดประเด็นปัญหา ดังกล่าวแล้วตอนต้นว่า การจัดสนทนากลุ่มก็คือ การนั่งสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สามารให้คำตอบแก่นักวิจัยได้ตรงกับวัตถุประสงค์ประสงค์ประเด็นหนึ่ง ๆ เป็นคำถามหลาย ๆ คำถามที่จะนำคำตอบไปสรุปให้ตรงกับ

แต่ละประเด็นนั้นได้ หรืออาจจะทำโดยการกำหนดตัวแปรและร่างสมมติฐานแล้วนำมาสร้างเป็นคำถามที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาได้ชัดเจนที่สุดนั่นเอง นั่นก็นำวัตถุประสงค์ของการวิจัยในแต่ละข้อไปจำแนกเป็นประเด็น หรือสมมติฐานหลักแล้วสร้างเป็นคำถามย่อย โดยมีหลักเกณฑ์ว่าคำถามแต่ละคำถามหรือแต่ละชุดต้องตั้งอยู่บนสมมติฐานย่อย หรือข้อคิดทางทฤษฎีหนึ่ง ๆ ทำนองว่า ทำไมเป็นอย่างนี้เพราะอะไร ทำไม อย่างไร การเขียนคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้เพื่อที่จะให้ได้คำตอบออกมาในเชิงเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง

การเรียงแนวคำถามในการจัดสนทนากลุ่มควรจะมีการเรียงคำถามจากคำถามที่เป็นเรื่องทั่วไป ง่ายๆ ต่อการเข้าใจ และสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกันระหว่างนักวิจัยและผู้เข้าร่วมสนทนาแล้วจึงวกเข้าสู่คำถามหลัก หรือคำถามประเด็นหลักของการศึกษา แล้วจึงไปจบลงที่คำถามเบา ๆ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อผ่อนคลายบรรยากาศในการสนทนาเพราะจะเป็นการผ่อนคลายความคิดและสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองในวงสนทนามากยิ่งขึ้น ในช่วงท้ายนี้เองอาจเติมคำถามเสริมเข้าไปได้ แต่ต้องไม่เป็นคำถามที่ยาวหรือจำนวนคำถามมากเกินไป คำถามเสริมนี้อาจจะเป็นคำถามที่ไม่ได้เตรียมมาก่อน แต่เป็นคำถามในเรื่องที่ปรากฏขึ้นมาระหว่างการสนทนาแล้ว เป็นเรื่องที่คุณดำเนินการอภิปรายเห็นว่า ถ้าถามให้ได้คำตอบชัดเจนมากจะช่วยให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และได้รับความรู้ในเรื่องที่ศึกษาอยู่มากยิ่งขึ้นดียิ่งขึ้น ดังแผนภาพที่ 2



แผนภาพที่ 2 ลักษณะเรียงคำถาม

ในวงสนทากลุ่มการที่ร่วมสนทนา มีปฏิริยาโต้ตอบกันระดับสูงในระหว่าง การสนทนาจะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดการสนทนาในระดับลึกยิ่งขึ้น หรือเข้มข้นยิ่งขึ้นในแต่ละประเด็น ด้วยวิธีดังกล่าวนี้จึงมีส่วนทำให้นักวิจัยสามารถหยั่งรู้ถึงสาเหตุเบื้องหลังพฤติกรรมต่าง ๆ โดยผู้ ร่วมวงสนทนาไม่รู้ตัว สิ่งที่ได้มานั้นเป็นสิ่งซึ่งไม่ได้มาด้วยวิธีการใช้แบบสำรวจข้อมูล เพราะใน วงสนทากลุ่มนักวิจัยจะต้องคอยวิเคราะห์สถานการณ์และข้อมูลในกลุ่มบุคคลที่ถูกระดมกันนั้นด้วย แล้วสร้างประเด็นคำถามใหม่ ๆ ย้อนกลับไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้คำตอบที่ดีมีเหตุผลชัดเจน และละเอียดมากที่สุด

1.4 องค์ประกอบของการจัดสัมมนากลุ่ม

1.4.1 สิ่งแรกที่ต้องทำในเรื่องของการสนทากลุ่ม คือการกำหนดเรื่องที่จะทำ การศึกษาควรกำหนดหัวข้อเรื่องนี้ อาจเกิดมาจากสภาพปัญหาต่าง ๆ ในสังคมขณะนั้น หรือ เรื่องที่ผู้วิจัยสนใจตลอดจนแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ นั้นเอง

1.4.2 กำหนดประเด็นหรือตัวแปร หรือตัวบ่งชี้ที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องกับเรื่อง ที่ทำการศึกษาเพื่อมาสร้างเป็นแนวทางในการดำเนินการสนทนา ซึ่งการกำหนดประเด็นหรือตัวแปร นั้นก็ทำได้โดยการจำแนกแยกแยะมาจากวัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นเอง วัตถุประสงค์ที่ต้องการ ทราบอะไรก็กำหนดประเด็นหรือสมมติฐานและตัวแปรออกมาแล้วนำมาสร้างเป็นแนวคำถาม ย่อย ๆ

1.4.3 แนวคำถามหรือกรอบคำถาม คือแนวทางในการสนทากลุ่มซึ่งได้จาก การนำคำถามที่ร่างไว้มาเรียบเรียงเป็นข้อย่อยจัดลำดับ หรือผูกเป็นเรื่องราวเพื่อนำการสนทนาให้ เป็นขั้นตอนและจัดตามลำดับความคิดเป็นหมวดหรือหัวข้อใหญ่ เช่นหมวดคำถามเกี่ยวกับเรื่อง ในอดีต แล้วหมวดคำถามเกี่ยวกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เป็นต้น

1.4.4 แบบคัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสัมมนา เป็นแนวทางในการคัดเลือกสมาชิก เพื่อเข้าร่วมในกลุ่มสนทนาที่ถือว่าเป็นบุคคลที่สามารถให้คำตอบในการศึกษาครั้งนี้ ได้ตรง วัตถุประสงค์ของการศึกษามากที่สุด แบบคัดเลือกนี้อาจจะทำเป็นแบบสอบถามย่อย ๆ หรือเป็น ตารางคัดเลือกก็ได้ ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่ผู้วิจัยจะกำหนด แบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคลของ ผู้เข้าร่วมสนทากลุ่มนี้เมื่อใช้เสร็จในแต่ละครั้งควรเก็บไว้ด้วย เพราะบางครั้งอาจจะมีประโยชน์ ต่อการวิเคราะห์อีกต่อไป

1.4.5 บุคคลากรในการจัดสนทากลุ่ม ในการจัดสนทากลุ่มแต่ละครั้งควรจะมี ประกอบด้วยบุคคลต่อไปนี้คือ

1) พิธีกร (Moderator) เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำ ตลอดจนกำกับ การสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน ละเอียด

ที่สุดในเวลาที่กำหนด พิธีกรจะต้องเป็นผู้รู้จักปัญหา รู้จักทฤษฎี และรู้จักวิธีการควบคุมประเด็น ควบคุมการสนทนาแบบกลุ่มเป็นอย่างดี พิธีกรจะต้องชักจูงให้สมาชิกกลุ่มอธิบายความรู้สึกใน ประเด็นที่ซักถามนั้นออกมาให้ได้ว่ามีความคิดเห็นหรือทัศนคติอย่างไร พิธีกรต้องมีความเข้าใจ ในปัญหา วัตถุประสงค์และแนวทฤษฎี ตลอดจนประเด็นหรือสมมติฐานของงานศึกษานั้น ๆ ใน ระหว่างที่นั่งสนทนา พิธีกรจะต้องคิดวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับไปด้วยตลอดเวลา โดยพยายามหา ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลนั้นกับข้อมูลอื่น ๆ ที่ได้รับในคำตอบมาก่อน เพราะคำถามที่ตั้งไว้ นั้น เป็นเพียงคำถามกรอบเฉย ๆ การถามคำถามจริง ๆ วิธีการถามคำถามและการใช้คำพูด ตลอดจน การแตกคำถามออกไปอีกเพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาเข้าใจและตอบได้ตรงประเด็นจริง ๆ นั้นเป็นบทบาท และหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของพิธีกร

2) ผู้จัดบันทึกคำสนทนา เป็นผู้ที่คอยจดบันทึกคำสนทนา จะทำหน้าที่จด ทุกคำพูดที่จะจดบันทึก ตลอดจนการจดอาทิกับกิริยาท่าทางของสมาชิกผู้เข้าร่วมกลุ่มด้วย เพราะการ ไม่พูดและการนั่งเฉย ๆ อาจไม่ใช่การไม่มีความเห็นเพราะแววตาท่าทางก็อาจจะแสดงถึงความเห็น หรือคำตอบได้ การพยักหน้า การส่ายหน้า และสีหน้า ก็เป็นการแสดงออกถึงคำตอบได้ ผู้จัด บันทึกคำสนทนาต้องจดบันทึกสิ่งเหล่านี้ด้วย ข้อบันทึกของผู้จัดบันทึกนี้จะสามารถใช้อ่านเป็น ข้อสรุปของการสนทนากลุ่มในแต่ละครั้งได้ แล้วก็สามารถนำไปประกอบการถอดเทปข้อมูลด้วย เพื่อที่จะทำให้ทราบว่าเสียงที่ตอบคำถามนั้นเป็นเสียงตอบของใครบ้าง หรือโต้แย้งกันว่าอย่างไร ผู้จัดบันทึกคำสนทนานั้นนอกจากจะช่วยจดบันทึกแล้วยังมีหน้าที่อีกอย่าง คือคอยสะกิดเตือนหรือ บอกพิธีกร ในกรณีที่พิธีกรลืมถามหรือข้ามคำถาม และสิ่งที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งคือผู้จัดบันทึก คำสนทนา เมื่อเริ่มการสนทนาจะต้องเขียนผังการนั่งสนทนากลุ่มให้พิธีกรด้วยเพราะจะช่วยให้ พิธีกรทราบว่าในกลุ่มมีใครบ้าง ชื่ออะไรนั่งอยู่ตรงไหน พิธีกรอย่างน้อยจะได้เรียกชื่อผู้เข้าร่วม กลุ่มได้ถูก และอีกหนึ่งแผนก็เขียนไว้ให้ตนเองจะได้ทราบว่าใครนั่งตรงไหน จะช่วยให้จัดบันทึก ได้ง่ายขึ้น

3) เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป และผู้คอยกันผู้ที่จะเข้าร่วมวงในกลุ่มโดยไม่ได้ รับเชิญ เป็นบุคคลที่คอยเอื้ออำนวย และให้ความสะดวกแก่ผู้ที่อยู่ในกลุ่มสนทนา มีหน้าที่ คือ คอยบริการน้ำดื่ม ขนม บันทึกลงเบป เปลี่ยนเบป ตลอดจนการคอยกันไม่ให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องใน วงสนทนากลุ่มเข้าไปเสนอความคิดในกลุ่ม หรือเข้าไปรบกวนสมาธิของสมาชิกในกลุ่ม

4) อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูล ในการจัดสนทนากลุ่ม อุปกรณ์ในการรวบรวม ข้อมูล คือ เทปบันทึกเสียงเพราะในวงสนทนานั้น ตลอดการดำเนินกิจกรรมสนทนาจะมีการถก ประเด็นปัญหาการโต้แย้ง เป็นกระแสความคิดสวนกันไปสวนกันมา หลายเสียงหลายความเห็น ดังนั้นจึงต้องบันทึกเสียงเอาไว้ เพราะคำตอบที่เป็นกระแสโต้แย้ง หรือการถกประเด็นกันด้วย

เหตุผล และการแสดงความสอดคล้องเห็นด้วย สิ่งนี้แหละเป็นหัวใจสำคัญของการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เทปบันทึกเสียงจะเป็นอุปกรณ์บันทึกข้อมูลที่ดีที่สุดที่สามารถเก็บเหตุผล รายละเอียด และข้อคำตอบได้ละเอียดที่สุด คำตอบที่เกิดจากการถกและแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหากันมาก ๆ มีการแสดงความคิดและแลกเปลี่ยนความเห็นกันมาก ๆ เหล่านี้จะเป็นรายละเอียดที่จำเป็นที่สุดในการวิเคราะห์ข้อมูลนั่นเอง และการตีความต้องพิจารณาละเอียดลงไปถึงเหตุผลที่ถูกโต้แย้ง หรือเสนอความคิดเห็นที่สอดคล้องด้วยสิ่งเหล่านี้ จะช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลได้ดีที่สุด ละเอียดที่สุด ในการจัดสนทนากลุ่มควรจะใช้เทปบันทึกเสียง 2 เครื่อง บันทึกข้อมูลเหลื่อมล้ำกันประมาณ 5 นาที เพื่อที่จะได้บันทึกข้อมูลส่วนที่เสียไปในระหว่างการเปลี่ยนเทป และเป็นประโยชน์ในการป้องกันการที่ข้อมูลบันทึกไม่ติดในเทปเครื่องใดเครื่องหนึ่ง นอกจากนี้การมีตลับเทปบันทึกข้อมูล 2 ชุดนี้ก็เพื่อกันหาย และใช้แบ่งกันฟังได้ในกรณีมีผู้ร่วมวิจัยหลายคน นอกจากเทปบันทึกข้อมูลแล้วก็ต้องมีสมุดจดบันทึกข้อมูลด้วยสำหรับผู้จดบันทึกคำสนทนาคินสอ ปากกา ยางลบ ฯลฯ

1.4.6 อุปกรณ์เสริมการสนทนากลุ่ม เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยให้อาสาสมัครในกลุ่มดำเนินไปด้วยบรรยากาศสบายๆ และดูเป็นธรรมชาติไม่เคร่งเครียด สร้างบรรยากาศให้เป็น “การนั่งจับเข่าคุยกัน” อุปกรณ์ที่จะช่วยเสริมการสนทนากลุ่มให้อุณหภูมิเป็นธรรมชาติ ได้แก่ น้ำดื่ม ขนม นูทรีของขบเคี้ยวเล็ก ๆ น้อย ๆ หรืออาจจะรวมถึงรูปภาพ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะช่วยให้สมาชิกในกลุ่มได้เข้าใจเรื่อง หรือ ประเด็นที่เราสนใจจะถามมากยิ่งขึ้น

1.4.7 สถานที่ที่จะจัดสนทนากลุ่ม ควรมีการกำหนดให้แน่นอน ศึกษาในท้องถื่นหรือหมู่บ้านไหนก็จัดกลุ่มที่นั่นให้สะดวกแก่สมาชิกในกลุ่มมากที่สุด ผู้เข้าร่วมกลุ่มทุกคนรู้จักดี ให้เงียบ อากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่มีแสงรบกวน แดดไม่ร้อนและไม่มืดครมามากัด ดังนี้ เป็นต้น

1.4.8 ของกำนัลหรือของที่ระลึก มอบไว้ก่อนจากกัน ให้ไว้แก่สมาชิกกลุ่มที่ได้สละเวลาอันมีค่าของเขามาร่วมวงสนทนากับเรา มิใช่เป็นค่าจ้าง แต่ให้รำลึกถึงกันว่าเราเคยมานั่งถกประเด็นปัญหาด้วยกันเมื่อโอกาสหนึ่ง

1.4.9 ระยะเวลาของการดำเนินการจัดสนทนากลุ่มพิธีกรควรจะใช้เวลาการสนทนาไม่เกิน 2 ชั่วโมง กับ 15 นาที นับแต่เริ่มคำถามแรก เช่น เริ่มเวลาเช้า 9.00 น. ควรจะจบสิ้นในเวลา 11.30 น. เป็นต้น รวมระยะเวลาตั้งแต่ต้อนรับสมาชิกกลุ่มจนจบการสนทนากลุ่มประมาณ 2 ชั่วโมง กับ 30 นาทีพอดี เพราะถ้าช้าหรือนานกว่านี้สมาชิกกลุ่มจะเหนื่อยล้า คำตอบที่ได้ตอนท้ายจะเป็นคำตอบที่สัทแล้วตอบ ๆ หรือตอบโดยไม่ค่อยได้ตั้งใจคิดก่อน เพื่อให้เสร็จสิ้นการสนทนา และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจะน้อยลง

1.5 การดำเนินการสนทนากลุ่ม

เมื่อสมาชิกกลุ่มมาพร้อมกันแล้วเริ่มดำเนินการสนทนา โดยผู้ดำเนินการสนทนาในที่นี้คือพิธีกร แนะนำตนเองและทีมงาน อันประกอบด้วย ตัวพิธีกร ผู้จัดบันทึก และผู้บริการทั่วไป บางครั้งถ้ามีผู้สังเกตการณ์ (Observer) ก็แนะนำให้สมาชิกกลุ่มสนทนารูจักด้วย (โดยปกติไม่ควรให้มีผู้สังเกตการณ์ เพราะการมีคนนอกกลุ่มอาจมีผลต่อการแสดงออกและสมาชิกของคนในกลุ่ม) แล้วอธิบายจุดมุ่งหมายในการมาทำการสนทนา วัตถุประสงค์ของการศึกษา และบอกให้ทราบว่าจะมีการบันทึกเทปคำสนทนา ตลอดจนการถอดประเด็นปัญหา นอกจากนี้ก็จะมีผู้คอยจดบันทึกคำสนทนาด้วยแล้วจึงเริ่มเกริ่นนำด้วยคำถามอ่อนเครื่องสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง สร้างความคุ้นเคยให้เกิดขึ้นในการสนทนา หลังจากพิจารณาว่ากลุ่มเริ่มคุ้นเคยกับเราดีแล้ว ก็เริ่มคำถามในแนวการสนทนาที่จัดเตรียมไว้แล้ว ชักใช้ไล่เรียงคำถาม โดยการทิ้งช่วงให้มีการถอดประเด็นโต้แย้งกันให้พอสมควร พยายามสร้างบรรยากาศให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในกลุ่มผู้เข้าร่วมวงสนทนาด้วยกันเอง ควบคุมเกมไม่ให้หยุดนิ่ง อย่างชักคนใดคนหนึ่งจนเกินไป คำถามไม่ใช่ถามใครคนเดียว แต่เป็นการสร้างประเด็นปัญหาทั้งกลุ่มให้กลุ่มถอดประเด็นแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ถ้าไม่จำเป็นอย่าชักรายตัว เว้นแต่ว่าจะต้องการคำตอบต่อเนื่องให้ไล่ชักรายละเอียดเชิงเหตุผลออกมาให้ได้

ในการนั่งสนทนากัน ไม่ว่าจะจัดกันกี่ครั้งก็กลุ่มก็มักจะพบกับคนที่พูดมากที่สุด และคนที่พูดน้อยที่สุดหรือไม่ค่อยพูดเอาเสียเลย ดังนั้นพิธีกรจะต้องคอยควบคุมเกมให้ได้ พยายามอย่าให้เกิดการข่มทางความคิด หรือชักนำผู้อื่นเห็นคล้อยตามกับผู้ที่พูดเก่ง (Dominate) และพยายามสร้างบรรยากาศให้คนที่ไม่ค่อยพูดให้แสดงความคิดเห็นออกมาให้ได้

พิธีกรควรจะต้องเป็นผู้ที่คุยเก่งซักเก่ง เป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ในการพูดคุย มีการเว้นจังหวะการถามที่ดี ถามซ้ำๆ สะเอียด และต้องมีการพูดแทรกตลอดอย่างเหมาะสมด้วย เพื่อที่จะช่วยให้บรรยากาศในการสนทนากลุ่มสนุกไม่เหนียวล้า

1.6 ประเภทของวัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่ม

1.6.1 ใช้เพื่อสร้างให้เกิดสมมติฐานใหม่ ๆ

1.6.2 ใช้เพื่อสำรวจความคิดเห็น ทักษะคติ ของกลุ่มประชากรต่อปรากฏการณ์ที่

เกิดขึ้นที่สนใจ

1.6.3 ใช้ในการทดสอบแนวความคิดในเรื่องที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาใหม่

1.6.4 ใช้ในการประเมินผลการวิจัยต่าง ๆ หรือ โครงการพัฒนา

1.6.5 ใช้ในการทดสอบแบบสอบถาม และเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน

1.6.6 ใช้เพื่อเป็นการค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือหรือไม่แน่ชัดในการวิจัยเชิงปริมาณ โดยนำคำตอบ จากการสนทนากลุ่มไปอธิบายเสริม

1.6.7 ใช้ประโยชน์ในการทำการศึกษานำร่อง (Pilot Study) ศึกษาบางเรื่องเพื่อเป็นแนวทางในการ ทำกรณีศึกษา Case Study ต่อไป

1.7 ข้อดีของการจัดสนทนากลุ่ม

1.7.1 เป็นการนั่งสนทนาระหว่างนักวิจัยกับผู้ผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ คนที่เป็นกลุ่ม ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการเสวนากันในเรื่องที่สนใจ ไม่มีการปิดบังหรือไม่ค่อยปิดบังเพราะทุก ๆ คนก็เปิดเผยเรื่องเดียวกันออกมาเพราะกลุ่มใหญ่มีการแสดงความคิดเห็น ถ้าประเด็นต่าง ๆ ยังไม่ชัดเจนเพียงพอที่สามารถซักถามต่อไปได้เพื่อหาคำตอบที่ชัดเจนที่สุดที่สุดในกลุ่ม คำตอบที่ได้จากการถกประเด็นซึ่งกันและกันถือว่าการถกกรองซึ่งแนวคิดและเหตุผล โดยไม่มีการตีประเด็นปัญหาผิดไปเป็นอย่างอื่น

1.7.2 การสนทนากลุ่ม จะเป็นการสร้างบรรยากาศเสวนาให้เป็นกันเองระหว่างผู้นำการสนทนาของกลุ่มกับสมาชิกกลุ่มการสนทนาหลาย ๆ คนพร้อมกัน จึงลดภาวะการฉะฉานออกไป สมาชิกกลุ่มกล้าคุย กล้าแสดงความคิดเห็นเป็นเพราะรู้สึกว่ามีคนอื่นที่มีลักษณะคล้าย ๆ กันอยู่ด้วยกันยอมไม่อายหรือเงินในการตอบคำถามหรือโต้แย้ง และไม่เกรงว่าจะบันทึกไปทำอะไร เพราะเป็นคำตอบของคนหลายคนในเวลาเดียวกัน

1.7.3 การใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ถ้านักวิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเอง แม้ว่าจะไม่อาจสร้างแนวคำถามที่ละเอียดหรือครอบคลุมประเด็นปัญหาได้ดีเท่าที่ควร แต่เมื่อดำเนินการสนทนาไปแล้ว นักวิจัยก็สามารถคิดสร้างคำถามขึ้นมาได้ โดยการตั้งคำถามแตกต่างจากคำตอบที่สมาชิกกลุ่มตอบมาหรือวิพากษ์คำถามนั้น โดยการถามโต้แย้ง เมื่อถามไปฟังไปก็เข้าใจประเด็นปัญหามากขึ้น ก็คิดถามได้ดีมากขึ้น จนในที่สุดก็ได้ข้อมูลละเอียดสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้สำเร็จหรือได้ดียิ่งขึ้น

1.7.4 คำตอบจากการสนทนากลุ่ม ก็มีลักษณะเป็นคำตอบเชิงเหตุผลคล้าย ๆ กับการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ วิธีอื่น ๆ เหมือนกัน ซึ่งใช้เป็นประโยชน์เสริมในการอธิบายข้อมูลในการวิจัยเชิงปริมาณ หรือใช้ก่อนการดำเนินการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ คือนำไปใช้เป็นการทดสอบความใช้ได้ของคำถาม และหาคำตอบมาเป็นแนวทางในการร่างแบบสอบถามและตั้งคำถาม นอกจากนี้ก็เป็นประโยชน์สำหรับการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study) หรือเจาะข้อมูลเป็นแนวทางในการสำรวจข้อมูลใหญ่ต่อไป หรือการใช้ในการศึกษานำร่อง (Pilot Study) นั่นเอง

1.7.5 ประหยัดเวลาและงบประมาณของนักวิจัยในการศึกษาเชิงคุณภาพในเรื่องเดียวกันจากประชากรบางกลุ่มและชุมชนบางแห่ง แทนที่จะใช้การสังเกตการณ์โดยการมีส่วนร่วม

โดยเข้าไปใช้ชีวิตทำความสนิทสนมเป็นหลายเดือนหรือเป็นปีนั้น เพียงแต่ใช้การสนทนากลุ่ม และวางรูปประเด็นคำถามให้เหมาะสม พิจารณาเลือกสมาชิกกลุ่มให้ตรงวัตถุประสงค์ของการวิจัย และดำเนินการสนทนากลุ่มอย่างดี อาจจะได้คำตอบและข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งพอสมควรในกรณีที่ไม่มียงบประมาณเวลาและความสามารถในการทำวิจัย โดยการไปอยู่อาศัยกับชาวบ้านนาน ๆ

1.7.6 ทำให้ได้รายละเอียดสามารถตอบคำถามประเภททำไม และอย่างไรได้อย่างแตกฉานลึกซึ้งในประเด็นหรือเรื่องที่ไม่ได้คิดหรือเตรียมไว้ก่อนก็ได้ ซึ่งการวิจัยเชิงปริมาณให้ได้แต่คำตอบสั้น ๆ ที่เขียนไว้ให้เลือกเท่านั้น

1.7.7 การสนทนากลุ่ม จะช่วยบ่งชี้อิทธิพลของวัฒนธรรมและคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมนั้นได้ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มมาจากวัฒนธรรมเดียวกัน ผลการสนทนากลุ่มเล็กอาจใช้ระบุเป็นกรณีตัวแทนของกลุ่มใหญ่ได้ (ในบางเรื่องและบางชุมชน) และผลที่ได้จากการสนทนากลุ่มจะให้ภาพของลักษณะสังคมมิใช่ภาพเฉพาะรายบุคคล อีกทั้งคำตอบที่ได้จากการสนทนากลุ่มก็เป็นคำตอบที่แสดงถึงเนื้อหาทางสังคม (Social Context) เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของชุมชน หรือสังคมนั้น ๆ

1.7.8 สภาพของการสนทนากลุ่มช่วยให้เกิดและได้ข้อมูลที่เป็นจริง ครบถ้วนมากกว่า เพราะในการสนทนามีการกระตุ้นเร้าให้คิดลึกซึ้ง คิดรอบคอบ ตอบได้เชิงเหตุผลทุกแง่มุม หากตัวอย่างมาสนับสนุนคำถามอย่างละเอียด แม้กระทั่งแสดงประเด็นต่างไปจากคนอื่นให้ทราบ

1.8 ข้อจำกัดของการสนทนากลุ่ม

1.8.1 ถ้าการกำหนดประเด็นต่าง ๆ ยังคลุมเครือชัดเจน ก็ยากต่อการกำหนดตัวแปรหรือปัจจัยและการสร้างแนวคำถาม การสนทนากลุ่มก็จะสะเปะสะปะ และได้คำตอบไม่สอดคล้องกับสิ่งที่อยากรู้จริง ๆ

1.8.2 การสร้างแนวคำถาม ต้องเรียบเรียงแนวคำถามให้ดีไม่วกวน โดยอาจจะเรียงลำดับตามประเภทของประเด็นความยากง่าย หรือตามลำดับความตรงไปตรงมาและซับซ้อนของเหตุผล ดังนั้นควรจะต้องมีการทดสอบ (Pretest) แนวคำถามเสมอก่อนที่จะใช้จริง จะทดสอบโดยการจัดกลุ่มสนทนาหรือการสนทนาแบบเจาะลึกกับตัวอย่างสักหลาย ๆ คนก็ได้เพราะถ้าวางรูปแนวคำถามไม่ราบรื่นและไม่ต่อเนื่องกันแล้ว จะทำให้การถามวกวน คนถามก็เข็งคนร่วมกลุ่มสนทนาถึงง ความคิดกระโดดไปกระโดดมาและไม่ทราบที่กำลังคุยถึงอะไรกันแน่

1.8.3 การคัดเลือกสมาชิกผู้เข้าร่วมวงสนทนาจะต้องได้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยจะต้องมีลักษณะต่าง ๆ ที่เหมือนกัน (Homogeneous) ไม่ข่มซึ่งกันและกัน นอกจากนี้จะต้องไม่นำคนที่ไม่เป็นมิตรกันหรือเข้ากันไม่ได้มาอยู่ในกลุ่มเดียวกัน จะทำให้บรรยากาศของกลุ่มเสีย

เพราะทั้งสองฝ่ายจะคอยแต่ข่มหรือแก้งคำตอบซึ่งกันและกัน หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะไม่แสดงความคิดเห็นเลย

1.8.4 คำตอบในวงสนทนาบางคำตอบอาจจะไม่ได้จากการสนทนากลุ่ม เพราะผู้เข้าร่วมวงสนทนาคิดว่าสิ่งที่จะตอบไปนั้น นักวิจัยรู้อยู่แล้ว เกรงว่าตอบไปแล้วจะเป็นการ “เอามะพร้าวห้าวไปขายสวน” นักวิจัยก็เลยไม่ได้คำตอบ (หรือข้อถกประเด็นในส่วนคำถามที่ต้องการคำตอบแบบนี้) หรืออีกประเด็นหนึ่งถ้าพฤติกรรมหรือความเห็นหรือทัศนคติในบางเรื่องไม่เป็นที่ยอมรับของชุมชนอาจจะไม่ได้รับการเปิดเผยในวงสนทนากลุ่ม ต้องใช้วิธีการนั่งสนทนาแบบตัวต่อตัวนอกวงสนทนากลุ่มแทนจึงจะได้คำตอบเปิดเผยออกมา

1.8.5 เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมหรือคำตอบในบางประเด็นคำถามที่สมาชิกกลุ่มคิดว่าเป็นเรื่องธรรมดาและเคยชินอยู่แล้ว บางทีสมาชิกกลุ่มนึกไม่ถึง ลืมหยิบยกมาตอบ ทำให้ นักวิจัยไม่ได้คำตอบในเรื่องคำถามในประเด็นดังกล่าวนี้

1.8.6 ถ้าพิธีกรไม่ได้รับการฝึกฝนให้เป็นผู้ดำเนินการสนทนาที่ดี หรือเตรียมตัวไม่พร้อม เกมสนทนาได้นาน ก็จะทำให้วงสนทนาดำเนินไปได้ไม่ราบรื่น การถามคำถามให้ชัดเจน เข้าใจง่าย สำคัญ ไม่เช่นนั้นผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาจะไม่เข้าใจว่ากำลังถามอะไรหรือถึงอาจจะต้องขอให้พิธีกรแปลคำถามเป็นภาษาง่าย ๆ บ่อย ๆ จนการสนทนาเย็นเฉื่อย และเสียสมาธิในประเด็นหรือไม่ก็ทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแต่ละคนตอบมาคนละทางสองทาง เพราะเข้าใจคำถามต่างกัน ดังนั้นการทดลองถามหรือฝึกถามจึงสำคัญมากสำหรับพิธีกร โดยเฉพาะในประเด็นคำถามที่พิธีกรไม่มีความคุ้นเคยมาก่อน

1.8.7 การสนทนากลุ่มจะให้ผลดีมากในการศึกษาหลาย ๆ เรื่อง แต่ไม่ใช่ทุกเรื่อง ดังนั้นนักวิจัยจะต้องพิจารณาว่า เรื่องใดเหมาะสมและจะใช้การสนทนากลุ่ม ถ้าใช้การสนทนากลุ่มจะคุ้มกันหรือไม่ จะได้คำตอบมากมายพอกับการวิเคราะห์และตีความไหม นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงกลุ่มพื้นฐานตัวอย่าง และจำนวนของกลุ่มที่จะจัดด้วยว่าทำได้มากน้อยแค่ไหน เรื่องแต่ละเรื่องนั้นจะจัดกี่กลุ่ม มีกลุ่มเปรียบเทียบหรือไม่อย่างไร ดังนี้ เป็นต้น

1.8.8 เนื่องจากการสนทนากลุ่ม เป็นการนั่งถกประเด็นปัญหากันในวงสนทนาของกลุ่มผู้ที่มีลักษณะเฉพาะในทางเศรษฐกิจ สังคม ประชากร อาชีพ ฯลฯ ตลอดจนภูมิหลังต่าง ๆ ดังนั้นในบางเรื่องบางหัวข้อของการสนทนาที่ต้องพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมของพิธีกรด้วย ดังเช่น พิธีกรอาจจะต้องเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย อยู่กับความเหมาะสมของเรื่องและของกลุ่ม เช่น เรื่องเกี่ยวกับสตรี พิธีกรก็ควรจะเป็นสตรี จะได้ไม่ต้องเงินอายกัน ดังเช่นการจัดการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดครั้งนี้ เป็นต้น แต่บางเรื่องจะเป็นผู้หญิงถามผู้ชายก็ได้ หรือผู้ชายถามผู้หญิงก็ได้ ขึ้นอยู่กับเรื่องที่ทำการศึกษา

1.8.9 ภาษาในการพูดคุยกันนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ดังนั้นพิธีกรควรจะพูดภาษาท้องถิ่นของสมาชิกในกลุ่มสนทนา หรือในพื้นที่ที่ทำการศึกษ เพราะจะเป็นการง่ายต่อการสื่อความหมายการถาม การสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง ตลอดจนการควบคุมการสนทนาให้อยู่ในกรอบวัตถุประสงค์ ผลที่ได้วัดก็คือ บรรยากาศของกลุ่มสนทนาจะเหมือนกับการจับกลุ่มนั่งดูบรูห์ กินขนมคุยกันไปเรื่อย ๆ เกิดบรรยากาศเป็นกันเอง ไม่ตึงเครียด หรือเคร่งขรึมจนเกินไป

1.8.10 เทปบันทึกข้อมูล ถ้าไม่พร้อมหรือสภาพไม่เหมาะต่อการบันทึก ถ้าใช้ในการบันทึกข้อมูลแล้วเสีย บันทึกไม่ติด จะทำให้เสียข้อมูลไปเลย การจับกลุ่มเก่าเข้ามาอีกครั้ง จะทำให้สมาชิกกลุ่มแข็งและไม่ค่อยจะชอบใจนัก เพราะทำให้เสียเวลาซ้ำสอง และเบื่อน่ายในประเด็น ดังนั้นก่อนจะดำเนินการสนทนาดังกล่าวจะต้องตรวจสอบอุปกรณ์สนามทุกอย่างให้เรียบร้อยทุกอย่าง ดัชนีเทปเปล่าและถ่านเทปต้องมีให้มากพอ เทปต้องใช้งานได้ตลอดเวลา ก่อนเลิกจากกัน ควรเปิดเทปที่บันทึกข้อมูลเอาไว้ให้สมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมทุกคนให้ฟังบางส่วน จะเป็นการสร้างบรรยากาศที่สนุกสนานและความพึงพอใจ เพราะต่างก็จะพูดถึงคำตอบของตนเอง หรือของเพื่อนร่วมกลุ่มคนอื่น ๆ และในโอกาสนี้ก็อาจจะถือโอกาสถามประเด็นที่ยังแคลงใจได้อีก จะช่วยให้ได้คำตอบที่ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น

1.9 การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลแบบการจัดสนทนาดังกล่าว ข้อมูลของการสนทนาจะถูกบันทึกไว้ในเทปบันทึกเสียง และในแบบจดบันทึกคำสนทนาของผู้จดบันทึกคำสนทนา ข้อมูลที่อยู่ในเทปควรจะถูกถอดออกมาเป็นบทสนทนา (Transcription) โดยละเอียดทุกคำพูดทุกบททุกตอน เหตุผลที่ถอดละเอียดทุกคำพูดก็คือว่า จุดประเด็นสำคัญของคำตอบในการวิเคราะห์อยู่ที่บทของการเสวนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันของสมาชิกภายในกลุ่ม การถอดละเอียดทุกคำพูดจะช่วยให้อ่านแล้วได้ใจความและสามารถมองภาพของการสนทนาดังกล่าวได้ว่ามีบรรยากาศเป็นอย่างไร การมีส่วนร่วมในการถกประเด็นปัญหาของสมาชิกกลุ่มเป็นอย่างไร มีการโต้แย้งกันดีหรือไม่ และการเลือกใช้คำ ลักษณะการเรียงลำดับตัวอย่างหรือเหตุผล ความตะกุกตะกักของคำพูด และถ้อยคำวาจา จะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และเข้าใจข้อมูลประเด็นคำตอบหรือแม้แต่ความน่าเชื่อถือได้ของคำตอบดีขึ้น ดังนี้ เป็นต้น

นอกจากนี้การถอดเทปข้อมูลถ้าถอดละเอียดทุกคำพูด ก็เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียดและกว้างขวาง คำตอบที่ถอดออกมาเป็นบทสนทนาดังกล่าว นอกจากจะใช้วิเคราะห์ในเรื่องที่สนใจศึกษานั้นแล้ว ยังสามารถหยิบยกมาวิเคราะห์เรื่องอื่น ๆ ได้หลายเรื่อง เพราะในวงสนทนาแต่ละครั้ง ไม่ใช่ถกกันเพียงประเด็นเดียว แต่จะมีประเด็นอื่น ๆ คัดพันออกมาด้วยดังนั้นจึงอาจจะสามารถนำมาวิเคราะห์เป็นผลงานวิจัยเรื่องอื่นได้อีกด้วย อนึ่ง การถอดเทป

แต่เพียงบางส่วนก็สามารถทำได้ เช่น ถอดเพียง 80% 50% 30% หรือเพียงแค่ทำสรุปย่อ ทั้งนี้ก็แล้วแต่วัตถุประสงค์ของการศึกษาตลอดจนงบประมาณและเวลาที่มี

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนักวิจัยก็จะอ่านจากบทสนทนาที่ถอดจากเทปออกมา แล้วก็จดคำตอบที่ละเอียดที่สุดและให้เหตุผลที่ดีที่สุดในกระดาษจดข้อมูล (Card) ซึ่งจัดทำไว้แล้วเขียนเรียงคำตอบไว้ในเครื่องหมายคำพูด ว่าเป็นคำพูดของใคร กลุ่มไหน จัดเมื่อไหร่ เรียงเอาไว้ในคำถามเรื่องอะไร ทำให้เป็นระบบเดียวกัน แล้วก็วิเคราะห์โดยการตีความหมายในรูปของการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เหมือนกันการตีความหรือวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพอื่น ๆ เช่นกัน ถ้ามีผู้วิเคราะห์หลายคนและมีความคิดเห็นไม่ตรงกันหรือแปลผลไม่ตรงกัน ก็จะกลับไปฟังรายละเอียดจากเทปใหม่เพื่อความกระจ่างนั่นเอง การที่มีการถกประเด็นปัญหาในคำตอบของสมาชิกกลุ่ม จะเป็นการช่วยลดความลำเอียง (Bias) ในการตีความของนักวิจัยเพราะคำตอบแต่ละคำตอบจะมีการให้เหตุผลตามมาเสมอ ประกอบกับในการศึกษาแต่ละเรื่องจะจัดสนทนาหลายกลุ่ม ดังนั้น จึงสามารถนำคำตอบในเรื่องเดียวกันนำมาตรวจสอบความชัดเจนของเหตุผลกันได้ (Cross Check)

2. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมในสถานศึกษา มีนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

นักการศึกษาและนักวิชาการได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้หลายประเด็น ดังนี้

ประจวบ สือประสาร (2542 : 23) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุให้เร้าใจกระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบของกลุ่มดังกล่าวด้วย ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้อง 3 ส่วน คือ

1. การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจพัฒนา การค้นหาสภาพปัญหา สภาพที่คาดหวัง วิเคราะห์หาสาเหตุแห่งปัญหา ทางเลือกแห่งการแก้ปัญหา และการตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหา

2. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ตัดสินใจให้เกิดการพัฒนาทุกขั้นตอน

กระบวนการ

3. มีส่วนร่วมรับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมจากกิจกรรมนั้น ๆ และมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การสรุปบทเรียนร่วมกันและการปรับปรุงพัฒนาต่อไป

สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการที่ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในกระบวนการทุกขั้นตอนในการพัฒนาและแก้ปัญหาขององค์กร

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537 : 7) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของบุคคลก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องจะส่งผลให้เกิดความผูกพันต่อหน่วยงานและภารกิจที่ตนเองมีส่วนร่วม

2.2 เทคนิคการบริหารแบบมีส่วนร่วม

2.2.1 การใช้กลุ่มงานเฉพาะกิจและคณะกรรมการ (Special Task Forces and Committee)

2.2.2 กรรมการให้คำแนะนำ

2.2.3 การใช้แนวความของหมุดเชื่อมโยง (Linking Pin)

2.2.4 การติดต่อสื่อสารแบบประจัญ

2.2.5 การระดมความคิด

2.2.6 การฝึกอบรมแบบต่าง ๆ

2.2.7 การบริหารโดยมีวัตถุประสงค์ (MBO)

2.3 วิธีการใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วมสมัยใหม่

2.3.1 ระดับบุคคล เป็นวิธีการพิจารณาและปรับปรุงบุคคลให้ได้ดีขึ้น 3 แบบ

คือ

1) การฝึกอบรมให้มีความรู้ลึกไว (Sensitivity Training) เพื่อให้เข้าใจและยอมรับธรรมชาติของมนุษย์ ให้รู้จักยอมรับ และพัฒนาตนเอง ได้เข้าใจ และยอมรับผู้อื่นให้มากขึ้น ให้มีมนุษยสัมพันธ์ดีขึ้น เพื่อให้มีความสุข มีขวัญ และกำลังใจดีขึ้น เพื่อให้มีผลงานดีขึ้น

2) การวิเคราะห์การติดต่อ (Transactional Analysis) เป็นวิธีการติดต่อที่แลกเปลี่ยนด้วยภาษาและไม่ใช้ภาษาระหว่างบุคคล Erio Berne ซึ่งให้เห็นว่า การติดต่อระหว่างบุคคล มี 3 แบบ คือ แบบพ่อแม่ (Parent) ผู้ปกครอง ผู้ใหญ่ (Adult) และ เด็ก (Child)

3) การนั่งสมาธิแบบควบคุมจิต (Transcendental Meditation) คือ การนั่งสมาธิเพื่อลดความเครียด และเพื่อความคิดสร้างสรรค์

2.3.2 ระดับกลุ่ม

1) การรวมกลุ่มแบบครอบครัว (Family Grouping)

2) การฝึกอบรมเพียงในนาม (Nominal Group Training) หมายถึง บุคคลถูกรวมเข้าเป็นกลุ่ม แต่ไม่ได้สื่อสารด้วยวาจา จะเป็นการประชุมพร้อมกันที่โต๊ะเพื่อแก้ปัญหา ต้องการใช้คำถามที่เป็นลายลักษณ์อักษร สมาชิกจะใช้เวลาเขียนเพื่อแสดงความคิดเห็น โดยไม่พูดจากัน เทคนิค เดลไฟ (SDelphi Technique) เป็นกระบวนการที่ผู้ตัดสินใจกำหนดกลุ่มที่ปรึกษา และกลุ่มผู้ตอบ แล้วสร้างแบบสอบถามส่งไปรษณีย์ ผู้ตอบมายังทีมที่ปรึกษา แล้วเอามาสรุปการตอบแบบสอบถาม

2.4 ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้ (สืบค้นจาก :<http://www.kunkroo.com/admin1.html> ค้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2553)

2.4.1 ช่วยสร้างความสามัคคี และการต่อต้านจากพนักงานระดับต่ำ

2.4.2 ช่วยให้ทราบถึงความต้องการขององค์กรทั้งหมด

2.4.3 ช่วยเพิ่มพูนประสิทธิภาพการทำงานให้สูงขึ้น ลดความเลื่อยชาในการทำงาน การย้ายงานและการหยุดงาน

2.4.4 ช่วยลดความขัดแย้ง และการต่อต้านจากพนักงานระดับต่ำ

2.4.5 ช่วยสร้างบรรยากาศในการทำงาน และทำให้สุขภาพจิตในองค์กรดีขึ้น

2.4.6 ช่วยเพิ่มผลผลิตในองค์กร

2.4.7 สร้างหลักประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในองค์กร

2.4.8 ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการบริหารงาน ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและทะนุถนอม ทำให้พนักงานรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร

2.4.9 เป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชา ในด้านการควบคุมงานให้ลดน้อยลง และทำให้ผลงานดีขึ้น

3. การนิเทศภายใน

3.1 ความหมายของการนิเทศภายใน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 ก : 51) กล่าวว่า การนิเทศภายในโรงเรียนหมายถึง การส่งเสริม สนับสนุน หรือให้ความช่วยเหลือการส่งเสริมพัฒนาการของนักเรียนทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคมให้เต็มศักยภาพ โดยความร่วมมือของบุคลากรในโรงเรียน

ซารี มลีสรี (2538 : 201) กล่าวว่า การนิเทศภายในโรงเรียนหมายถึงการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างผู้บริหารกับบุคลากรครูในโรงเรียน ในการที่จะแก้ไขปรับปรุง และพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพและส่งผลต่อคุณภาพของนักเรียน

วไลรัตน์ บุญสวัสดิ์ (2539 : 62) กล่าวว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง การทำงานของผู้บริหาร โรงเรียนที่ทำงานร่วมกับครูในการพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษาที่กำหนดไว้

กมล ศิริบรรณ (2539 : 113) ให้ความหมายไว้ว่า การนิเทศภายในโรงเรียน หมายถึง กระบวนการปฏิบัติงานร่วมกันของผู้บริหาร โรงเรียน ฐานะของผู้ให้นิเทศและผู้จัดให้มีการนิเทศ กับผู้รับการนิเทศ ซึ่งเป็นบุคลากรภายในโรงเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุงพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดในจุดหมายของหลักสูตร

กมล ภูประเสริฐ (2544 : 59) กล่าวว่า การนิเทศเป็นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ให้นิเทศและผู้รับการนิเทศเพื่อพัฒนางานในหน้าที่ความรับผิดชอบ ถือเป็นการพัฒนาบุคลากรรูปแบบหนึ่งให้อาจให้ผลรวดเร็วกว่า โดยเฉพาะการนิเทศภายในสถานศึกษาเพราะผู้ให้นิเทศและผู้เข้ารับการนิเทศทำงานอยู่ร่วมกันและผู้ให้นิเทศในเรื่องหนึ่งอาจเป็นผู้เข้ารับการนิเทศในเรื่องหนึ่งได้ ในทำนองเดียวกัน ผู้รับการนิเทศก็อาจกลับไปเป็นผู้ให้นิเทศในเรื่องที่ตนเองมีความสามารถสูงได้ จึงเป็นการรวมพลังกันเพื่อสร้างสรรค์ผลงานที่ดีกว่าการให้แต่ละคนปฏิบัติงานในลักษณะต่างคนต่างทำ

สุรศักดิ์ ป่าเฮ (2545 : 6) กล่าวว่า การนิเทศภายใน โรงเรียนหมายถึงการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างผู้บริหารกับครูในโรงเรียน ในการที่จะปรับปรุงแก้ไขพัฒนาการทำงานของคุณครูให้มีประสิทธิภาพ และส่งผลต่อคุณภาพของนักเรียน

สรุปได้ว่า การนิเทศภายใน หมายถึง กระบวนการให้คำแนะนำปรึกษา ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการปฏิบัติงานระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในหน่วยงานเดียวกัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการดำเนินงาน ปรับปรุงพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้น

3.2 ความมุ่งหมายของการนิเทศภายใน

กรมสามัญศึกษา (2539 : 2) กล่าวว่า การนิเทศการศึกษามีความมุ่งหมาย คือ

1. เพื่อให้สถานศึกษาในสังกัดมีคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษาตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

2. เพื่อให้สถาบันสามารถบริหาร และจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

3. เพื่อพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนให้ประสิทธิภาพสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ทันทต่อการเปลี่ยนแปลงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

4. เพื่อให้บุคลากรในสถานศึกษาได้พัฒนาเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ประสิทธิภาพในการเรียนการสอน และการปฏิบัติงาน ตลอดจนความก้าวหน้าในวิชาชีพ

5. เพื่อให้บุคลากรในสถานศึกษามีขวัญ และกำลังใจในการปฏิบัติงานและพัฒนางานตามหน้าที่

6. เพื่อให้เกิดการประสานงานและความร่วมมือในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ระหว่างสถานศึกษาในสังกัดหน่วยงานหน่วยงานรัฐและเอกชน ตลอดจนองค์กรต่างประเทศ

เสถียร เทียงธรรม (2542 : 38) กล่าวว่า การนิเทศการศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการส่งเสริมพัฒนาครูในมีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ส่งเสริมขวัญกำลังใจ ปรับปรุงให้ความรู้มีความมั่นคงในอาชีพ มีความเจริญก้าวหน้า อันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานของครู และสัมฤทธิ์ผลในการเรียนของนักเรียนในที่สุด

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536 : 528) กล่าวถึงความมุ่งหมายของการนิเทศภายในโรงเรียน ไว้ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาบุคลากรในโรงเรียนให้มีความรู้ มีทักษะในการปฏิบัติงาน และมีเจตคติที่ดีต่อการปฏิบัติงาน

2. เพื่อพัฒนาวิธีการปฏิบัติงาน โดยการนำหลักการนิเทศการศึกษาและกระบวนการศึกษามาใช้ในการปฏิบัติงานแก่บุคลากรในโรงเรียน

3. เพื่อประสานความสัมพันธ์อันดีในกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติงานและผู้เกี่ยวข้อง

4. เพื่อสร้างขวัญกำลังใจ สร้างความมั่นใจ ความสบายใจ ความภูมิใจในการปฏิบัติงานแก่บุคลากรในโรงเรียน

5. เพื่อติดตามผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียนอย่างเป็นระบบตามเงื่อนไขหรือข้อตกลงที่ได้ร่วมกันวางแผนไว้

สรุปความมุ่งหมายของการนิเทศภายใน ได้ว่า เพื่อเป็นการส่งเสริมพัฒนาครูให้มีความรู้ ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยความสัมพันธ์อันดี ในกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติงานและผู้เกี่ยวข้อง

3.3 ความจำเป็นของการนิเทศภายใน

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541 ข : 52) ให้ความจำเป็นของการนิเทศภายในโรงเรียนว่า การนิเทศที่จัดขึ้นภายในโรงเรียน โดยความร่วมมือของครูทุกคนในโรงเรียน จึงเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในการรวมพลังครู และการพัฒนาครูให้มีความสามารถในการปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของตนเองให้ดียิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันครูก็มีความมั่นใจมีขวัญกำลังใจดี มีความภาคภูมิใจที่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติงาน จนถึงขั้นเกิดความภูมิใจแล้ว ก็ปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของตนเองให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ จนเป็นนิสัย ทำให้เกิดการพัฒนาที่ถาวร

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาแห่งชาติ (2536 : 527 - 528) ได้กล่าวถึงความจำเป็นในการนิเทศภายในไว้ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์โดยตำแหน่งมีจำนวนจำกัด ไม่สามารถสนองความต้องการการนิเทศของโรงเรียนต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง

2. สภาพปัญหาและความต้องการของโรงเรียนแต่ละแห่งไม่เหมือนกันเป็นการยากที่ศึกษานิเทศก์จากภายนอกจะรู้สภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของโรงเรียนได้

ชารี มณีศรี (2538 : 202) ให้ความจำเป็นของการนิเทศภายในไว้ว่า ในยุคสังคมข่าวสารโลกแคบลง ย่อโลกด้วยเครื่องมือสื่อสารทันสมัยเช่นปัจจุบัน ความรู้เปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างรวดเร็ว การปรับตัว การพัฒนาตนเอง พึ่งตนเอง ของโรงเรียนควรที่บุคลากรของโรงเรียนจะต้องตื่นตัวและปรับปรุงตัวเองให้พัฒนาโดยใช้หลักนิเทศพึ่งตนเอง โดยบุคลากรในโรงเรียนเป็นหลัก

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541 ข : 54) ได้กำหนดกระบวนการนิเทศภายในโรงเรียนเพื่อพัฒนาครูมีขั้นตอน ดังนี้

1. การประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนา หมายถึง การเก็บรวบรวมข้อมูล ที่แสดงสภาพปัจจุบันของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องหนึ่ง การประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนา ดำเนินการตามลำดับขั้น ดังนี้

- 1.1 กำหนดสิ่งที่จะประเมินและองค์ประกอบที่จะประเมิน
- 1.2 กำหนดสภาพความสำเร็จและเกณฑ์ประเมิน
- 1.3 กำหนดแหล่งข้อมูล
- 1.4 กำหนดวิธีการเครื่องมือและระยะเวลาที่จะเก็บข้อมูล
- 1.5 สร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล
- 1.6 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.7 วิเคราะห์ข้อมูลและจัดทำเป็นสารสนเทศ

1.8 พิจารณาเปรียบเทียบสารสนเทศแสดงภาพปัจจุบันของงานหรือภาพปลายทาง โดยใช้เกณฑ์การประเมินที่กำหนดไว้เป็นเครื่องมือในการพิจารณาว่ามีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาต่อไปหรือไม่

1.9 เขียนข้อความที่แสดงถึงสภาพที่ต้องการปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

1.10 เรียงลำดับความต้องการจำเป็นที่จะพัฒนาและนำเสนอให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงอยู่เสมอ

2. วิเคราะห์จุดเด่นจุดด้อย เพื่อกำหนดจุดที่จะพัฒนา หมายถึง การวิเคราะห์ผลหรือข้อมูลที่ได้จากการประเมิน และองค์ประกอบที่ส่งผลต่อสภาพความสำเร็จของงาน เพื่อประโยชน์ในการกำหนดจุดที่จะพัฒนา และประเมินแนวทางเลือกเพื่อพัฒนาการเลือกจุดที่จะพัฒนา ให้เหมาะสมทำให้การนิเทศของโรงเรียนมีโอกาสประสบความสำเร็จได้ จุดที่จะพัฒนามีดังนี้

2.1 ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน

2.2 เจตคติต่อวิชาชีพ

2.3 ค่านิยมในการพัฒนาตนเอง

2.4 ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น

2.5 ความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องพัฒนานักเรียน

3. การหาแนวทางเลือกเพื่อพัฒนา เป็นการพิจารณาเลือกยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาให้มีความเป็นไปได้หรือมีโอกาสที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด โดยคำนึงถึงจุดที่จะพัฒนา มีขั้นตอนดังนี้

3.1 รวบรวมข้อมูล แนวทางเลือกที่ความเป็นไปได้ในการพัฒนา

3.2 พิจารณาแนวทางเลือกที่เป็นไปได้ในการพัฒนา

3.3 พิจารณาข้อดีข้อเสียของแนวทางเลือกที่เป็นไปได้

3.4 เลือกแนวทางพัฒนาที่เหมาะสมที่สุดจะได้บรรลุความต้องการ

4. การลงมือปฏิบัติเป็นการนำยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้มาลำดับขั้นตอนการดำเนินการและกำหนดสิ่งสนับสนุนในการดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

4.1 กำหนดรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการ

4.2 กำหนดสิ่งสนับสนุนในการดำเนินการ ได้แก่ งบประมาณ บุคลากร

สิ่งอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงาน วัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

- 4.3 กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการ
- 4.4 วางแผนติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน
- 4.5 จัดทำแผนการนิเทศของโรงเรียน
- 4.6 ประชุมชี้แจงและมอบหมายงานให้ตรงความสามารถของผู้นิเทศ
- 4.7 ผู้นิเทศจัดทำปฏิทินการนิเทศ
- 4.8 ผู้นิเทศดำเนินการตามที่ได้รับมอบหมาย
- 4.9 ผู้นิเทศบันทึกผลการนิเทศและรายงานผล

5. การติดตามประเมินผลและปรับปรุงแก้ไขเป็นการรวบรวมข้อมูลด้านการดำเนินการนิเทศ และผลที่ได้ระหว่างดำเนินการและเมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินการตามแผนการนิเทศ ข้อมูลที่ได้นำไปเปรียบเทียบสภาพความสำเร็จของแผนนิเทศ หากพบว่าไม่เป็นไปตามสภาพที่กำหนดไว้ก็ต้องพิจารณาว่ามีข้อบกพร่องตรงไหน อย่างไร และหาวิธีพัฒนาให้ดีขึ้น หรือหากพบว่าการดำเนินการตามแผนบรรลุผลที่คาดหวังไว้ แต่หากการดำเนินการพบว่ามีวิธีการที่ดีกว่ามีประสิทธิภาพสูงกว่าก็อาจปรับปรุงให้ดีขึ้นอีกได้

ศุภศักดิ์ ปาเฮ (2545 : 28) ได้กำหนดกระบวนการนิเทศภายในโรงเรียน เป็นขั้นตอน ได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นการเตรียมการ

- 1.1 ผู้บริหารแต่งตั้งคณะกรรมการนิเทศภายในโรงเรียน
- 1.2 ร่วมศึกษา วิเคราะห์รายละเอียดต่างๆที่เป็นยุทธศาสตร์การทำงาน

ต่อไป

1.3 ประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การทำงานต่อไปนี้

- 1.4 จัดเตรียมความพร้อมด้านวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือสำหรับการนิเทศ
- 1.5 สร้างความรู้ความเข้าใจครูอาจารย์และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

2. ขั้นตอนดำเนินการนิเทศภายใน อาจกำหนดได้ 2 ลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้

- 2.1 การนิเทศภายในเป็นกลุ่มสามารถดำเนินการได้หลายวิธี เช่น
 - 2.1.1 การประชุมชี้แจงให้ทราบถึงความเคลื่อนไหวต่าง ๆ
 - 2.1.2 การประชุมปฏิบัติการในเทคนิคนวัตกรรมการสอนใหม่ ๆ
 - 2.1.3 การจัดอบรมเพื่อพัฒนาวิชาชีพครูให้ก้าวหน้า
 - 2.1.4 การร่วมสัมมนาลักษณะสมาคมเครือข่ายวิชาชีพ
 - 2.1.5 การเยี่ยมสถานศึกษา ครูด้นแบบแห่งอื่นๆ

2.2 การนิเทศเป็นรายบุคคล สามารถทำได้หลายวิธี เช่น

- 2.2.1 การตรวจบันทึกการสอน เป็นการเตรียมความพร้อมก่อนสอน
- 2.2.2 การเยี่ยมชั้นเรียน สร้างกำลังใจแก่ครูผู้สอนในโรงเรียน
- 2.2.3 การสังเกตการสอน
- 2.2.4 การให้คำปรึกษา

3. **ขั้นประเมินผล** สรุปผล เป็นการประเมินผลสรุปผลการดำเนินงานนิเทศภายในโรงเรียน จากการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้ ตามกรอบปฏิรูปการเรียนรู้ที่ครูอาจารย์นำไปจัดประสบการณ์หรือกิจกรรมการเรียนรู้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งการประเมินผลอาจทำได้หลายวิธี เช่น การประเมินโครงการ การวิเคราะห์ การวิจัย ฯลฯ เพื่อนำผลสรุปที่ได้ไปปรับปรุงและพัฒนางานนิเทศภายในโรงเรียนในโอกาสต่อไป

สรุปได้ว่า กระบวนการนิเทศภายในประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการ ขั้นตอนที่ 2 การวางแผน โดยนำเอาทางในขั้นที่ 1 มาเป็นแนวทาง ขั้นตอนที่ 3 ลงมือปฏิบัติการนิเทศ เป็นการดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผล

4. กิจกรรมการนิเทศภายใน

สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ (2545 : 127) กล่าวว่า การนิเทศภายในสามารถดำเนินการได้หลายวิธีทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละสถานศึกษาซึ่งอาจดำเนินการได้ดังนี้

1. การประชุมก่อนเปิดภาคเรียนเป็นการประชุมครูทั้งหมด เพื่อเตรียมการก่อนเปิดภาคเรียนให้ครูสามารถทำการสอนได้ทันทีในวันเปิดภาคเรียนวันแรก ซึ่งหัวข้อการประชุมอย่างน้อยควรประกอบไปด้วย

- 1.1 การประเมินผลในรอบปี ภาคเรียนที่ผ่านมา
- 1.2 ปัญหา อุปสรรค การดำเนินงานในปี ภาคเรียนที่ผ่านมา
- 1.3 โครงการที่จะดำเนินในปี ภาคเรียนต่อไป
- 1.4 การจัดครูเข้าชั้น
- 1.5 งานโครงการเร่งด่วนที่จะต้องทำ

2. การสังเกตการสอนในชั้นเรียน เป็นการสังเกตการสอนเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตมาปรับปรุงพฤติกรรมกรรมการสอน

3. การให้ศึกษาจากตำรา เป็นวิธีมอบหมายให้ทำงานวิธีหนึ่งโดยกลวิธีนี้ผู้บริหารสถานศึกษาจะมอบหมายให้ผู้รับการนิเทศไปศึกษาค้นคว้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วนำความรู้ที่นำมาถ่ายทอดแก่คณะครูอีกต่อหนึ่ง

4. การให้คำปรึกษาหรือ การปรึกษาหารือสามารถทำได้ทั้งรายบุคคล และรายกลุ่ม วิธีให้คำปรึกษาหารือกระทำได้ 3 ลักษณะ คือ

4.1 บอกวิธีแก้ปัญหาโดยตรง

4.2 เสนอข้อมูล และช่วยให้ผู้รับการปรึกษาหารือสามารถวิเคราะห์และหาทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง วิธีนี้จะช่วยให้เกิดการพัฒนาตนเองและส่งผลให้ผู้รับการปรึกษาหารือมีความเชื่อมั่นในตนเองมากยิ่งขึ้น

4.3 ให้คำปรึกษาหารือทั้งสองลักษณะรวมกันไป ในการปฏิบัติจริงมักจะดำเนินการในลักษณะที่ 3 เพราะครูมีประสบการณ์พื้นฐานต่างกัน จึงต้องปรับวิธีการให้สอดคล้องกับบุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละคน

5. สนทนาทางวิชาการ สามารถดำเนินการง่ายโดยจัดให้มีการประชุมครูทั้งหมดหรือครูที่สนใจ อาจใช้เวลาตอนที่พักกลางวันหรือเวลาที่เหมาะสม โดยอาจเชิญบุคลากรภายนอกมาเป็นผู้นำสนทนาด้วยกันก็ได้

6. การสาริตการสอน

7. การไปศึกษานอกสถานที่เป็นวิธีการนิเทศที่ได้ผลดีอีกวิธีหนึ่ง การไปศึกษานอกสถานที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะการไปดูการสอน แต่หมายรวมไปถึงกิจกรรมอื่นใดที่เอื้อต่อการพัฒนาความรู้ความสามารถของครู ข้อพึงระวังในการพาครูไปศึกษานอกสถานที่ คือ ต้องกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน มีการมอบหมายภาระหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติและรับผิดชอบ หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายต้องเสนอรายงานผลการไปศึกษานอกสถานที่ต่อที่ประชุมครูทุกครั้ง

8. การบริการเอกสารทางวิชาการเป็นเรื่องที่สำคัญ และสามารถดำเนินการได้ในทุกโรงเรียน ผู้บริหารควรดำเนินการให้โรงเรียนมีหนังสือค้นคว้าอ้างอิง ทางวิชาการสำหรับครู เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแล้วยังเป็นการสร้างบรรยากาศทางวิชาการ และส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิชาชีพแก่ครูอีกด้วย

ซารี มณีศรี (2538 : 61) กล่าวถึงกิจกรรมนิเทศไว้ดังนี้

1. การปฐมนิเทศครูใหม่ ผู้บริหารควรปฐมนิเทศครูใหม่ก่อนเปิดภาคเรียน เพื่อให้ครูได้คุ้นเคยกับโรงเรียนและงานที่ต้องทำ ควรช่วยให้ครูใหม่มีความรู้ในปรัชญาและวัตถุประสงค์ของโรงเรียน ประวัติความเป็นมาของโรงเรียน การจัดงานของฝ่ายวิชาการกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน ระเบียบข้อบังคับ สวัสดิการต่าง ๆ ที่ครูจะได้รับ ครูใหม่ควรมีผู้ช่วยให้คำแนะนำในแผนการสอน บัญชีรายชื่อ และให้มีการสังเกตการสอนของครูอื่น ๆ

2. การฝึกรอบรม เป็นการจัดระบบการเรียนการสอน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ให้ผู้เข้ารับการฝึกรอบรมมีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับงานที่บุคคลผู้นั้นจะรับผิดชอบ การฝึกรอบรมเป็นการจัดประชุมลักษณะหนึ่งประกอบด้วยกิจกรรมการบรรยายการ

อภิปรายซักถามปัญหา การสาธิต การฝึกอบรมจัดเฉพาะเรื่องใช้เวลานานกว่าการประชุมธรรมดา มีการเลือกเรื่องที่จะฝึกอบรมและเนื้อหาหลักสูตรที่ฝึกอบรม

3. การประชุมปฏิบัติการ เป็นการแก้ปัญหาภาคปฏิบัติโดยให้ฝึกความสามารถ และทักษะในการปฏิบัติการมีองค์ประกอบที่ควรพิจารณาเพื่อเตรียมการ คือ สถานที่ประชุม วิทยากรที่จะมาดำเนินการ สถานที่พักของวิทยากร และผู้เข้าร่วมประชุม การจัดบริการต่างๆ รวมถึงวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการประชุม

4. การจัดปายนิเทศ การจัดปายนิเทศเป็นสื่อกลางในการให้ข้อมูลและข่าวสาร ความรู้ อีกวิธีหนึ่ง หากจัดปายนิเทศรวมกันหลาย ๆ ปายในโอกาสต่างๆ เรียกว่า การแสดง นิทรรศการ โรงเรียนต้องจัดปายนิเทศให้ความรู้ใหม่ๆ และข้อมูลต่างๆ แก่ครูและนักเรียน โดยแต่ละฝ่ายหรือหมวดวิชาจัดปายนิเทศจะเป็นประโยชน์แก่ครูและนักเรียนอย่างสูง

5. การจัดมุมหนังสือ เพื่อเป็นศูนย์รวมหนังสือ เอกสาร ตำรา กฤกระเบียบ หลักสูตร และงานวิจัยใหม่ ๆ ให้ครูได้ศึกษาค้นคว้าในการพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้ามีความรู้ ความคิดใหม่ ๆ เพื่อนำไปพัฒนาการเรียนการสอนให้นักเรียนมีคุณลักษณะตามที่หลักสูตรต้องการ และเป็นบุคคลที่พัฒนาปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เพื่ออาศัยอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข หากเป็น ห้องเฉพาะที่รวบรวมเอกสารหนังสือ ตำราต่าง ๆ เหล่านี้ อาจเรียกว่า ห้องสมุดเฉพาะสำหรับครู หรือหากไม่สามารถจัดห้องพิเศษให้ได้ก็อาจจัดไว้มุมหนึ่งของห้องวิชาการ และอาจเรียกว่ามุม หนังสือสำหรับครูได้

6. การให้คำปรึกษาแนะนำ เป็นเทคนิคให้การนิเทศแก่ครูหลังจากทราบข้อมูล หรือปัญหาของครู หรือหลังจากการสังเกตการสอนหรือหลังการเยี่ยมชั้นเรียน หรือตามความต้องการของผู้ปรึกษา อาจเป็นเรื่องปัญหาส่วนตัวทางวิชาชีพก็ได้ อาจให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคล หรือกลุ่มย่อยก็ได้ เพื่อให้คำปรึกษาแนะนำเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาการทำงานในหน้าที่ และการปรับปรุงการเรียนการสอนของครู

7. การสาธิตการสอน เป็นกิจกรรมที่ในการนำเหตุการณ์ที่จัดเรียงลำดับไว้แล้ว มาเสนอต่อกลุ่ม เพื่อให้ครูหรือผู้นั้นสังเกต การสาธิตมีลักษณะเป็นจริง แต่โดยธรรมชาติจะเน้น ด้านพฤติกรรมในการปฏิบัติ ซึ่งผู้สังเกตจำเป็นต้องดูการสาธิตจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนของครูมากขึ้น กลุ่มผู้สังเกตจะเป็นขนาดใดก็ได้ แต่ การที่ต้องใช้เวลาเตรียมตัวในการสาธิตแล้วน่าจะใช้กลุ่มที่มีขนาดใหญ่พอสมควร

8. การไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น หรือการไปทัศนศึกษานอกสถานที่ หรือไปศึกษาดูงาน โรงเรียนดีเด่นด้านกระบวนการจัดการบริหาร โรงเรียนและดีเด่นด้านอื่น ๆ การไปเยี่ยมชมโรงเรียนอื่นจะทำให้ครูได้พบสิ่งแปลกใหม่ และเกิดการเปรียบเทียบถึงสภาพความเป็นอยู่ หรือ การทำงาน และผลงานทำให้ได้แนวทางในการแก้ปัญหาเกิดกำลังใจในการทำงาน การปรับปรุง

งานให้ดีขึ้น การพาไปดูงานจะช่วยให้ครูมีความคิดเห็นและแนวทางในการปฏิบัติงานมากกว่าการแนะนำโดยคนอื่น

9. การศึกษา ค้นคว้า วิจัย ทดลอง เป็นวิธีการหาข้อสรุปในบางเรื่องจากปัญหาในการเรียนการสอน ซึ่งเป็นกิจกรรมการนิเทศอีกวิธีหนึ่งที่ผู้นิเทศและครูสามารถดำเนินการร่วมกัน เช่น ทดลองวิธีสอน ทดลองสื่อการสอนใหม่ ๆ เพื่อนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนต่อไป

10. ส่งเสริมให้ครูเขียนบทความทางวิชาการ ในการเรียนการสอนครูจะต้องศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อนำความรู้ ความคิด มาเตรียมการสอน พัฒนาการสอนให้นักเรียนทุกคนเกิดการพัฒนาตามที่หลักสูตรต้องการ อีกส่วนหนึ่งโรงเรียนอาจจะเปิดโอกาสให้ครูเขียนบทความทางวิชาการเพื่อออกวารสารทางวิชาการที่วางจำหน่ายทำให้ครูมีรายได้อีกทางหนึ่ง

11. การจัดนิทรรศการ เป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้ครูปฏิบัติงานอย่างมีความกระตือรือร้น ซึ่งเป็นการแสดงจากผลงานของครูในการสอน เช่น นวัตกรรม หรือสื่อการสอนที่ครูผลิตแต่ละรายวิชา เพื่อให้ครู นักเรียน ข้าราชการหน่วยงานอื่น ๆ ผู้ปกครองนักเรียน และประชาชนทั่วไป ได้ศึกษาถึงความก้าวหน้าทางการศึกษาพร้อมทั้งเป็นการประชาสัมพันธ์โรงเรียนไปด้วย การจัด นิทรรศการเหมาะสมสำหรับการจัดแสดงผลงานที่เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เราก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงแก่งาน การบริการการศึกษา การปฐมนิเทศ และการประชาสัมพันธ์

12. การให้ไปฝึกงาน โดยหัวหน้าฝ่ายหรือหัวหน้าหมวดของอนุญาตผู้บริหารโรงเรียน ส่งครูในฝ่ายหรือหมวดวิชาไปฝึกงานในหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อกลับมาปฏิบัติงานหรือสอนนักเรียนให้ทันสมัยบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ การให้ฝึกงานเป็นกิจกรรมเดี่ยวหรือกลุ่มย่อยที่เน้นกระบวนการทำงานใหม่ ๆ ที่ทำงานสะดวกรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ การฝึกงานจะไม่ถูกบังคับให้อยู่ในขอบเขตของสถานการณ์ชีวิตจริงและอาจเชื่อมโยงกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การเยี่ยมชั้นเรียน การสัมภาษณ์ เป็นต้น

13. กลุ่มสร้างเสริมคุณภาพงาน เพื่อควบคุมคุณภาพของงานที่ปฏิบัติให้เป็นระบบชัดเจนขึ้น ต้องฝึกครูให้ทำงานเป็นระบบกลุ่มในกรณีที่น่าหลักการการใช้กลุ่มสร้างคุณภาพมาปฏิบัติอย่างเต็มรูปแบบไม่ได้ เนื่องจากอาจจะมีข้อจำกัดอยู่หลาย ๆ ประการที่โรงเรียนเผชิญอยู่แนวคิดของกลุ่มสร้างคุณภาพงานนี้ อาจนำมาใช้ลักษณะของการประยุกต์ โดยการฝึกให้ผู้เข้ารับการนิเทศสามารถใช้เทคนิคต่าง ๆ เช่น เทคนิคการระดมความคิดเพื่อค้นหาปัญหาและสาเหตุ ตลอดจนทางเลือกมาแก้ปัญหาตามความจำเป็นและเหมาะสม แล้วนำไปใช้ในการนิเทศงานวิชาการได้เพื่อการทำงานเป็นกลุ่ม

14. การสังเกตการสอน เป็นกิจกรรมนิเทศงานวิชาการที่จัดขึ้นในชั้นเรียนซึ่งปัจจุบัน มุ่งเน้นการนิเทศแบบคลินิก การสังเกตการสอนจะต้องกระทำอย่างมีระบบ เทคนิคและ

วิธีการสังเกตมีหลายวิธีขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ เช่นสังเกตเพื่อแนะนำในการสอนควรเป็น เวลาสั้น ๆ และสังเกตแบบธรรมชาติทั่ว ๆ ไป สังเกตเพื่อประเมินค่า การสังเกตจำเป็นต้องกระทำ บ่อย ๆ และใช้เวลายาวนาน และมีการกำหนดวิธีการดำเนินงาน วิธีการสังเกตอย่างมีมาตรฐาน พร้อมทั้งกำหนดอุปกรณ์ที่จำเป็นให้แน่นอน

สรุปได้ว่า กิจกรรมการนิเทศมีอยู่หลายกิจกรรมที่จะเลือกกิจกรรมใดนั้น ควรเลือกให้ เหมาะกับปัญหาวัตถุประสงค์ และข้อจำกัดอื่น ๆ ของการนิเทศภายใต้ความร่วมมือระหว่างผู้นิเทศ และผู้รับการนิเทศ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1. ความเป็นมาของวิจัยปฏิบัติการ

ประวิต เอรารวรรณ์ (2545 : 2-3) กล่าวว่า นับตั้งแต่ Kurt Lewin นักจิตวิทยาสังคม ชาวอเมริกัน ได้เขียนบทความชื่อ “Action Research and Minority Problem” ในวารสาร “Journal of Social Issues” ตีพิมพ์ในปี 1946 ทำให้เกิดแนวคิดการทำวิจัยเองที่เรียกว่า (Research) ไปพร้อม ๆ กับการปฏิบัติงาน (Action) โดยผู้ปฏิบัติงานเป็นนักวิจัยเองที่เรียกว่า (Action) โดยผู้ปฏิบัติงาน เป็นนักวิจัยเองที่เรียกว่า (Action Research) ได้เผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง ในต่างประเทศ ในทวีปยุโรปได้นำเอาวิธีการวิจัยปฏิบัติการไปใช้ในการปรับปรุงพัฒนางานในบริษัทต่าง ๆ ทั้ง งานพัฒนาชุมชนองค์กรธุรกิจ อุตสาหกรรม สาธารณสุข หรือการศึกษาในช่วงเวลาร่วม 50 ปี ที่ผ่านมา แนวคิดในการวิจัยปฏิบัติการนี้ Corey (ประวิต เอรารวรรณ์. 2545 : 2-3 ; อ้างอิงมาจาก Corey. 1953 : 23) ได้ยืนยันว่ามีแหล่งที่มาอย่างน้อย 2 แห่ง คือ

1. เกิดจากการเสนอแนวคิดของ Collier ต่อคณะกรรมการของ Indian Affairs ระหว่างปี ค.ศ. 1933 – 1945 ขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นกรรมาธิการว่าความสำคัญของงานวิจัย ในการวางแผนทางสังคม นอกจากจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อโครงการวิจัยหรือเป้าหมายของ การวิจัยแล้วผลวิจัยก็ควรนำไปปฏิบัติได้ โดยผู้ร่วมงานวิจัย และจะต้องมีการวิพากษ์วิจารณ์ในกลุ่ม ผู้ปฏิบัติงานโดยอาศัยประสบการณ์ที่ได้รับมา ผู้บริหารหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานต้องร่วมกัน วิจัยในสิ่งที่เป็นความต้องการในหน่วยงานของตนเองด้วย

2. เกิดจากงานของ Kurt Lewin ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เพื่อ ปรับปรุงคุณภาพของการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยอาศัยแนวคิดสำคัญ 2 ประการ คือ การตัดสินใจ ของกลุ่มและความตั้งใจที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงาน ซึ่งแนวคิดเริ่มต้นเกิดจากการที่จะเชื่อมโยง ทฤษฎี นักวิจัยที่ได้วิจัยไว้ไปสู่การปฏิบัติของผู้ปฏิบัติงานในการแก้ไขปัญหาทางสังคมที่มีความ แตกต่างกันของสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะการแบ่งชนชั้น ความมีอคติและการปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อย

Kurt Lewin กล่าวถึงความคิดของคนที่กำลังเผชิญสถานการณ์ที่เป็นปัญหาหรือที่มีความคลุมเครือ ไม่กระจ่างชัด มักจะมีคำถามเกิดขึ้นในใจ 3 ข้อ คือ

1. สถานการณ์ตอนนี้เป็นอย่างไ
2. มีอันตรายอะไรบ้าง และที่สำคัญที่สุดคือ
3. แล้วเราจะทำอย่างไร

ซึ่งคำตอบหรือวิธีการแก้ไขนั้นไม่สามารถหาได้จากทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง หรือในงานวิจัยใดวิจัยหนึ่ง เพราะความแตกต่างกันในเหตุการณ์หรือบริบทที่เกิดขึ้น ดังนั้นผู้ที่กำลังเผชิญปัญหาจึงเป็นผู้ค้นหาคำตอบ (ประวิต เอราวรณ. 2544 : 3 ; อ้างอิงมาจาก Lewin. 1946 : 23)

2. ประเภทของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ (ประวิต เอราวรณ. 2545 : 7 ; อ้างอิงมาจาก McKernan. 1996 : 23)

1. การวิจัยปฏิบัติการเชิงวิธีวิทยาศาสตร์ (Scientific Action Research) เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่อาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นวิธีวิจัยหรือวิธีแก้ปัญหา ยกตัวอย่างเช่น

1.1 รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของ Kurt Lewin มีขั้นตอน คือ การวางแผน (Planning) การค้นหาความจริง (Fact Finding) การดำเนินการ (Execution) และการวิเคราะห์ผล (Analysis)

1.2 รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของ Taba-Noel Hilda Taba ซึ่งเป็นนักทฤษฎีหลักสูตรได้ประยุกต์วิธีการของ Dewey ที่มี 5 ขั้นตอน มาใช้กระบวนการพัฒนาหลักสูตร โดยแยกได้เป็น 6 ขั้นตอน คือ 1) ระบุปัญหา 2) วิเคราะห์ปัญหา 3) กำหนดแนวคิด หรือ สมมติฐาน 4) ปฏิบัติหรือดำเนินการ 5) ประเมินผลการปฏิบัติ

1.3 รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของ Lippitt-Radke ซึ่งมีกระบวนการดังนี้

1.3.1 เริ่มต้นจากกลุ่มที่มีความต้องการที่ค้นหาความรู้ความจริง

1.3.2 ร่วมกันกำหนดว่า อะไรคือสิ่งที่กลุ่มอยากรู้

1.3.3 สร้างเครื่องมือวิจัยที่เป็นวิทยาศาสตร์ขึ้นมา

1.3.4 กำหนดกลุ่มเป้าหมายและทดลองใช้เครื่องมือ

1.3.5 รวบรวมข้อมูลโดยมีการร่วมกันกำกับติดตามอย่างใกล้ชิด

1.3.6 รวบรวมข้อมูลด้านทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น

ตั้งคำถามว่ามองสิ่งต่าง ๆ แตกต่างไปจากเดิมหรือไม่เมื่อไม่รู้ความจริง

1.3.7 ร่วมมือกันค้นหาความจริงและนำเสนอความจริงซึ่งอาจต้องใช้เทคนิควิจัยเฉพาะและควรแบ่งงานกันอย่างเสมอภาค

1.3.8 ในบางครั้งข้อค้นพบที่เกิดขึ้นอาจส่งต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมหรือการรับรู้ทางสังคมของกลุ่มหรือคนใดคนหนึ่ง ซึ่งต้องช่วยกันสำรวจให้พบ

1.3.9 เสนอข้อค้นพบให้กลุ่มอื่นรู้ โดยการสนทนาหรือเขียนเป็นรายงาน

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Practical – Deliberative Action Research) เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจและปรับปรุงพัฒนาวิธีการปฏิบัติงาน ซึ่งรูปแบบนี้จะเน้นที่การให้เกิดการวิจัยขึ้นจากค่านิยมในการปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานเป็นผู้เริ่มโครงการและบทบาทของผู้วิจัยคือ การกระตุ้นและช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดความเข้าใจและทำการปรับปรุงการปฏิบัติงาน เช่น

2.1 รูปแบบวิจัยเชิงปฏิบัติการของ John Elliott จะเน้นวิธีการให้ผู้ปฏิบัติงานส่องสะท้อนการพัฒนาตนเอง ในมุมมองของ John Elliott เขาเชื่อว่า การวิจัยปฏิบัติการจะนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดีในสถานการณ์ทางสังคม

2.2 รูปแบบวิจัยปฏิบัติเชิงอิสระปฏิบัติการของ David Ebbutt ซึ่งเสนอว่าแนวทางที่ดีที่สุดในการคิดเชิงกระบวนการ คือ ลำดับขั้นตอนตามวงจรแห่งความสำเร็จ ไม่ใช่การดำเนินการแบบเกลียว

3. การวิจัยปฏิบัติการเชิงอิสระ (Emancipatory Action Research) เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการตอบสนองความต้องการขององค์กร โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจและปรับปรุงการปฏิบัติ โดยกลุ่มผู้วิจัยมีอิสระในการเผชิญหน้ากับปัญหา และร่วมมือกันแสวงหาวิธีการที่ดีที่จะแก้ไข แล้วส่องสะท้อนตนเองจากผลการปฏิบัติ เช่น รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin หรือการปฏิบัติการตามรูปแบบของ Kemmis และคณะ ซึ่งมีความคิดว่าการสังเคราะห์และการสะท้อนผลกระบวนการวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin ในประเทศออสเตรเลีย Stephen Kemmis ได้นำแนวทางของ Lewin มาประยุกต์ใช้ในการวิจัยปฏิบัติการเพื่อปรับปรุงการจัดการศึกษาของออสเตรเลียจนได้รับและเผยแพร่ไปกว้างขวาง ซึ่งในความคิดของ Kemmis และคณะนั้น การวิจัยปฏิบัติการหรือการวิจัยแบบมีส่วนร่วม และร่วมมือกันเป็นหมู่คณะ จะกระทำคนเดียวไม่ได้เพราะการกระทำเพียงคนเดียวถึงแม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะทำลายพลังการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกลุ่ม ดังนั้นในขั้นตอนของการวิจัยปฏิบัติการจึงต้องกำหนดจุดสนใจร่วมกัน เช่น สนใจที่พัฒนาหลักสูตรและวิธีสอนให้มีประสิทธิภาพหรือพัฒนาให้ผู้เรียนเข้าใจวิธีการทางวิทยาศาสตร์ให้ลึกซึ้ง เมื่อได้จุดสนใจร่วมกันแล้วก็จะนำไปสู่การปฏิบัติที่สำคัญ

4 ประการ ที่เกี่ยวข้องกันเป็นวงจร คือ

3.1 การพัฒนาแผนการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงสิ่งที่เป็นปัญหา ซึ่งเป็นการปฏิบัติงานที่มีโครงสร้าง และแนวทางการวางแผนต้องมีความยืดหยุ่น และต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตที่อาจส่งผลกระทบต่อแผนที่กำหนดไว้ได้

3.2 การปฏิบัติตามแผน ซึ่งเป็นการดำเนินการตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ อย่างละเอียด รอบคอบ และมีการควบคุมอย่างสมบูรณ์

3.3 การสังเกตการปฏิบัติ เป็นการบันทึกข้อมูล หลักฐาน หรือร่องรอยต่าง ๆ อย่างมีวิจารณญาณในผลที่ได้จากการปฏิบัติโดยอาจใช้วิธีวัดต่าง ๆ เข้ามาช่วย ซึ่งสารสนเทศจากการสังเกตนี้จะนำไปสู่การสะท้อนและปรับปรุงการปฏิบัติอย่างเข้าใจและถูกต้อง

3.4 การสะท้อนสะท้อนผลการปฏิบัติ เป็นกระบวนการทบทวนการปฏิบัติจากบันทึกที่ได้จากการสังเกตว่าได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาหรือข้อขัดแย้งอย่างไรเพื่อเป็นพื้นฐานการวางแผนในวงจรต่อไป

ดังนั้น องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin จึงประกอบด้วยจุดสำคัญทั้ง 4 จุด ดังที่กล่าวมา คือ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) ซึ่งมีการเคลื่อนไหวลักษณะ “เกลียวสว่าน” ไปใน 4 จุด ไม่อยู่นิ่ง และไม่จบลงด้วยตนเอง

บริบทของโรงเรียนหนองโนวิทยา

1. ประวัติโรงเรียน

ที่ตั้ง บ้านหนองโน หมู่ที่ 13 ตำบลโคกเครือ อำเภอหนองกุงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ โรงเรียนมีเนื้อที่ทั้งหมด 17 ไร่ 2 งาน 80 ตารางวา

ตั้งเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2482 เปิดเรียนที่วัดหนองโน ชื่อเดิมคือ โรงเรียนสหศัสน์ 15 ขึ้นตรงต่อกระทรวงศึกษาธิการ ย้ายมาตั้งเป็นเอกเทศ ณ บริเวณปัจจุบันเมื่อพุทธศักราช 2509 มีผู้บริหารตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จำนวน 11 คน นายอภิชัย ดาวดึงษ์ เป็นผู้บริหาร คนปัจจุบันและดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียน

ปัจจุบันมีครูทั้งหมด 7 คน ภารโรง 1 คน พนักงานธุรการ 1 คน พี่เลี้ยงเด็กพิการ 1 คน อาคารเรียน 2 หลัง อาคารอเนกประสงค์ 1 หลัง นักเรียน 84 คน เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จัดชั้นเรียนได้ 8 ชั้นเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 2 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ อยู่ห่างจากที่ตั้งอำเภอประมาณ 6 กิโลเมตร มีทางหลวงชนบท สายหนองรีวหนัง – หนองสามขา ผ่านหมู่บ้าน อยู่ห่างจากตัวจังหวัด ประมาณ 68 กิโลเมตร

2. ข้อมูลครูและบุคลากร

ตารางที่ 1 ข้อมูลครูและบุคลากร

ที่	ชื่อ-สกุล	เลขที่	ตำแหน่ง	อันดับ	วุฒิ	วิชาเอก
1	นายอภิชัย ดาวดิ่งษ์	6253	ผอ.	3	ศษ.บ.	บริหาร
2	นางเสนาะจิตร์ ผายบุตร	6254	ครู	2	ค.บ.	ปฐมวัย
3	นางคารา ดาวดิ่งษ์	6255	ครู	3	กศ.บ.	ประวัติศาสตร์
4	นางแสงไทย ดวงปากดี	7429	ครู	3	ศษ.บ.	ประถมศึกษา
5	นายวิชัย ภูคงคา	6260	ครู	2	ค.บ.	เกษตร
6	นางประภาจิต ช่างสีมมา	6261	ครู	2	ค.บ.	วิทย์
7	นายทองแดง ภูมิศรี	6262	ครู	3	กศ.บ.	สังคมฯ

3. ข้อมูลนักเรียน

ตารางที่ 2 ข้อมูลนักเรียน

ระดับชั้น	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
อนุบาล 1	3	6	9
อนุบาล 2	4	5	9
รวมอนุบาล	7	11	18
ประถมศึกษาปีที่ 1	4	3	7
ประถมศึกษาปีที่ 2	6	7	13
ประถมศึกษาปีที่ 3	2	3	5
ประถมศึกษาปีที่ 4	6	11	17
ประถมศึกษาปีที่ 5	4	6	10
ประถมศึกษาปีที่ 6	7	7	14
รวมประถมศึกษา	29	37	66
รวมทั้งสิ้น	36	48	84

(ข้อมูล ณ วันที่ 10 มิถุนายน 2553)

4. สภาพชุมชน

4.1 สภาพชุมชนรอบบริเวณโรงเรียนมีลักษณะ ชุมชนแบบชนบท มีประชากรประมาณ 2,350 คน

4.2 อาชีพหลักของชุมชนคือ เกษตรกรรม ได้แก่ปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ทำนาปี ไร่ยางพารา ยูคาลิปตัส เนื่องจากสภาพพื้นที่เหมาะสมแก่การทำเกษตร ประชาชนนับถือศาสนาพุทธ ประเพณี / ศีลวัจนธรรมท้องถิ่นที่ปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้แก่ ฮีต 12 ครอง 14

5. วิเคราะห์ศักยภาพของสถานศึกษา

โรงเรียนหนองโนวิทยา ได้วิเคราะห์ศักยภาพขององค์กรเพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษา โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตัวแทนชุมชน ตัวแทนผู้ประกอบการนักเรียน ดังนี้

5.1 จุดแข็งด้านคุณภาพผู้เรียน

5.1.1 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา

5.1.2 ผู้เรียนมีสุขภาพที่ดีด้าน สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี

5.1.3 ผู้เรียนมีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์

5.1.4 ผู้เรียนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

5.1.5 ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต

5.2 จุดแข็งด้านการจัดการศึกษา

5.2.1 ครูประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นสมาชิกที่ดีของสถานศึกษา

5.2.2 ครูให้คำแนะนำ คำปรึกษา และแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้เรียนทั้งด้านการเรียน

และคุณภาพชีวิตด้วยความเสมอภาค

5.2.3 ครูจัดการเรียนการสอนตามวิชาที่ได้รับมอบหมายเต็มเวลาเต็มความสามารถ

5.2.4 ครูมีการกำหนดเป้าหมายคุณภาพผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะกระบวนการ

สมรรถนะและคุณลักษณะที่พึงประสงค์

5.2.5 ครูมีการวิเคราะห์ผู้เรียนเป็นรายบุคคล และใช้ข้อมูลในการวางแผนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน

5.2.6 ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำ และความคิดริเริ่มที่เน้นการพัฒนาผู้เรียน

5.2.7 ผู้บริหารสามารถบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้

ในแผนปฏิบัติการ

- 5.2.8 ผู้บริหารส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพบุคลากรให้พร้อมรับการกระจายอำนาจ
- 5.2.9 คณะกรรมการสถานศึกษาและผู้ปกครอง ชุมชน ปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล
- 5.2.10 สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน
- 5.2.11 สถานศึกษามีการจัดสภาพแวดล้อมและการบริหารที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาเต็มศักยภาพ
- 5.2.12 สถานศึกษามีการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาตามที่กำหนดในกฎกระทรวง
- 5.3 จุดแข็งด้านแหล่งเรียนรู้
มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคลากรในสถานศึกษา ระหว่างสถานศึกษา ครอบครัว ชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง
- 5.4 จุดแข็งด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา
สถานศึกษาส่งเสริมด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษาให้บรรลุ เป้าหมาย วิสัยทัศน์ ปรัชญา และจุดเน้น ที่กำหนดขึ้น
- 5.5 จุดแข็งด้านมาตรการส่งเสริม
สถานศึกษาจัดกิจกรรมตาม นโยบาย จุดเน้นแนวทางการปฏิรูปการศึกษา เพื่อพัฒนาและส่งเสริมสถานศึกษาให้ยกระดับคุณภาพสูงขึ้น
- 5.6 จุดอ่อนด้านคุณภาพผู้เรียน
- 5.6.1 ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในระดับชาติต่ำ (กลุ่มสาระภาษาอังกฤษ ภาษาไทย และ คณิตศาสตร์)
- 5.6.2 ผู้เรียนขาดทักษะในการสื่อสารได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในการสื่อความคิดผ่านการพูด เขียนหรือนำเสนอในวิธีต่างๆ
- 5.6.3 ผู้เรียนขาดทักษะในการวิเคราะห์คิดสังเคราะห์มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรอง และมีวิสัยทัศน์
- 5.6.4 ผู้เรียนไม่มีนิสัยรักการอ่านและการแสวงหาความรู้ด้วยตัวเองจากห้องสมุด แหล่งเรียนรู้ และสื่อต่าง ๆ รอบตัว
- 5.6.5 ผู้เรียนขาดทักษะในการใช้สื่อ ICT

5.7 จุดอ่อนด้านการจัดการศึกษา

- 5.7.1 ครูวัดและประเมินผลด้วยวิธีการที่ไม่หลากหลาย
- 5.7.2 ครูขาดเทคนิคในการใช้สื่อและเทคโนโลยีในการจัดการเรียนรู้
- 5.7.3 ครูไม่นำผลการวิจัยมาใช้ในการปรับการสอน
- 5.7.4 การจัดการข้อมูลสารสนเทศไม่เป็นระบบ
- 5.7.5 ครูไม่ใช่แหล่งเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

5.8 จุดอ่อนด้านแหล่งเรียนรู้

- 5.8.1 แหล่งเรียนรู้มีไม่เพียงพอไม่เอื้อต่อการพัฒนาการเรียนรู้
- 5.8.2 แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ใช้การไม่ได้
- 5.8.3 ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ มีสื่อ ICT ไม่เพียงพอ
- 5.8.4 ห้องสมุด มีหนังสือ มีโต๊ะ และเก้าอี้ สำหรับอ่านหนังสือไม่เพียงพอ
- 5.8.5 ขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้
- 5.8.6 ครูไม่ใช่แหล่งเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อ
- 5.8.7 โรงเรียนขาดงบประมาณในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

5.9 จุดอ่อนด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา

ผู้เรียนบางส่วน ไม่ตระหนักในความสำคัญด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา

5.10 จุดอ่อนด้านมาตรการส่งเสริม

- 5.10.1 มีแหล่งเรียนรู้ไม่เพียงพอ ไม่เอื้อต่อการพัฒนาการเรียนรู้ และที่มีอยู่ใช้การไม่ได้
- 5.10.2 ขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้
- 5.10.3 โรงเรียนขาดงบประมาณในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

5.11 โอกาส

- 5.11.1 มีพระราชบัญญัติการศึกษาที่เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอน
- 5.11.2 มีพระราชบัญญัติครู และบุคลากรทางการศึกษา เงินเดือนและวิทยฐานะ ทำให้ครูขวัญกำลังใจ และมีความมั่นคงยิ่งขึ้น
- 5.11.3 มีนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ ด้านงบประมาณเรียนฟรี เรียนดี 15 ปีอย่างมีคุณภาพ
- 5.11.4 มีนโยบายพัฒนาครูทั้งระบบ
- 5.11.5 มีนโยบายการปฏิรูปการศึกษาทศวรรษที่ 2 (2552-2563)
- 5.11.6 สพฐ. มีนโยบาย กลยุทธ์ขับเคลื่อนการศึกษาที่ชัดเจน

5.11.7 สพป.กส.2 มีนโยบาย กลยุทธ์ขับเคลื่อนการศึกษาที่ชัดเจน

5.11.8 มีศูนย์เครือข่ายพัฒนาคุณภาพการศึกษา

5.11.9 มีคณะกรรมการสถานศึกษาที่เข้มแข็ง

6. ทิศทางการพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษา

6.1 วิสัยทัศน์

โรงเรียนหนองโนวิทยา จัดการศึกษาระดับปฐมวัย และระดับประถมศึกษา มีคุณภาพมาตรฐาน โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

6.2 กลยุทธ์

กลยุทธ์ที่ 1 ปลูกฝังคุณธรรม ความสำนึกในการเป็นชาติ และวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กลยุทธ์ที่ 2 พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับตามหลักสูตร

กลยุทธ์ที่ 3 ยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนให้สูงขึ้น

กลยุทธ์ที่ 4 ส่งเสริมความสามารถทางเทคโนโลยีเพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้

กลยุทธ์ที่ 5 พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาทั้งระบบ ให้สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพ

กลยุทธ์ที่ 6 พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารการศึกษา เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ มีผู้ทำการศึกษาดังนี้

สุรเดช เวียงสีมา (2541 : 129-130) ได้วิจัยเกี่ยวกับการจัดมุมหนังสือและห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด ตามมาตรฐานขั้นต่ำห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2535 การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการจัดมุมหนังสือและห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดร้อยเอ็ด ตามมาตรฐานขั้นต่ำห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2535 ผลการวิจัยพบว่า

1. ผู้บริหารการประถมศึกษา ศึกษาพิเศษที่ผู้รับผิดชอบโครงการจัดมุมหนังสือและห้องสมุดโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน และครูทำหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียน มีความคิดเห็นในระดับเห็นด้วย ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ โครงการจัดมุมหนังสือและห้องสมุด

โรงเรียนทำให้โรงเรียนมีห้องสมุดใช้สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประถมศึกษา และใช้ห้องสมุดเพื่อการเรียนการสอน ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือมีการประเมินผลและเสนอรายงานประเมินโครงการต่อผู้บังคับบัญชาและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกครั้ง

2. สภาพการจัดห้องสมุดตามมาตรฐานขั้นต่ำห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2535 โดยส่วนรวม พบว่าต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานทุกด้าน

2.1 ด้านปัจจัย พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ การจัดประเภทหนังสือสำหรับนักเรียนที่อยู่ห้องสมุด ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ครูทำหน้าที่บรรณารักษ์มีเวลาปฏิบัติงานห้องสมุดต่อสัปดาห์

2.2 ด้านการดำเนินงาน พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ครูทำหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียนมอบหมายงานให้นักเรียนช่วยงานห้องสมุด ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ครูทำหน้าที่บรรณารักษ์จัดให้มีการสอนการใช้ห้องสมุดแก่นักเรียนอย่างเป็นทางการ

2.3 ด้านผลที่ได้รับ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ จำนวนนักเรียนที่มาใช้ห้องสมุดโดยเฉลี่ยต่อ 1 วัน ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ จำนวนครูที่มาใช้ห้องสมุดเพื่อการเรียนการสอนต่อสัปดาห์

ณรงค์ ก่องแก้ว (2541 : 143 – 147) ได้ศึกษาการใช้แหล่งวิทยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดลำพูน พบว่า สภาพการใช้แหล่งวิทยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนใช้แหล่งวิทยากรท้องถิ่น คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น และทรัพยากรทางสังคม ในการพัฒนาหลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยลักษณะที่ดำเนินการมาก ได้แก่ การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริม และการปรับปรุงและหรือเลือกใช้สื่อการเรียนสอนให้เหมาะสม ส่วนการจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่ มีการดำเนินการสอนอีกทั้งพบปัญหาการนำแหล่งวิทยากรท้องถิ่นมาใช้พัฒนาหลักสูตร

สมหมาย งามลักษณะ (2542 : 143) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ สำหรับนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษาของโรงเรียน สังกัดสำนักงานการศึกษาอำเภอหนองแคว จังหวัดสระบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ที่เหมาะสมกับนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษา ของโรงเรียนสังกัดสำนักงานประถมศึกษา อำเภอหนองแคว จังหวัดสระบุรี พบว่า การจัดการศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนก่อนประถมศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียน ได้รับประสบการณ์ตรงซึ่งเป็นผลให้นักเรียนมีความรู้สูงขึ้นและมีพฤติกรรมโดยรวมสูงขึ้น

อุดม สิงห์คำฟู (2542 : 128) ได้ศึกษาสถานวัด ลานใจ ลานกีฬากับการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง กรณีศึกษาวัดน้ำจ้ำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะการดำเนินโครงการสถานวัด ลานใจ ลานกีฬากับการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง กรณีศึกษาวัดน้ำจ้ำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ากิจกรรมลานใจเป็นกิจกรรมที่พัฒนาจิตใจ ส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งได้แก่การฟังเทศน์ การนั่งสมาธิ การทำพิธีทางศาสนา การทำบุญทอดกฐิน การทำบุญตักบาตรในวันพระและยังมีการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม มีการสอนศิลปวัฒนธรรมให้แก่เยาวชนและประชาชน เช่น การอบรมศีลธรรม จริยธรรม การพัฒนาจิตใจ การรำคาบ การฟ้อนรำต่าง ๆ

ชานินทร์ ปัญญาวัฒนากุล (2544 : 123-125) ได้ศึกษาการศึกษาการใช้ประโยชน์จากแหล่งประสบการณ์ทางวิทยาศาสตร์ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่มีความสามารถในการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์ว่าด้วยสิ่งมีชีวิตกับการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน : กรณีศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญแผนกประถม ผลการวิจัยพบว่า

1. แหล่งประสบการณ์การเรียนรู้ที่นักเรียนใช้มากมี 2 แหล่งคือ สถานศึกษา และ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใช้ปานกลาง มี 4 แหล่ง คือ ครอบครัว สื่อมวลชน ชุมชน และ เพื่อน และใช้น้อยมี 2 แหล่ง คือ สถาบันศาสนา และ อินเทอร์เน็ต
2. ความสามารถในการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ของนักเรียนอยู่ในระดับมาก 3 สาระการเรียนรู้ อยู่ในระดับปานกลาง 5 สาระการเรียนรู้
3. สำหรับการแหล่งประสบการณ์การเรียนรู้ตามที่ปรากฏ พบว่า แหล่งการเรียนรู้ 4 แหล่ง (ได้แก่ สถานศึกษา ครอบครัว สถาบันศาสนา และ ชุมชน มีความสัมพันธ์กับสาระการเรียนรู้ ครบทั้ง 8 สาระ และว่า แหล่งการเรียนรู้ 4 แหล่ง (ได้แก่ สื่อมวลชน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อน และอินเทอร์เน็ต) มีความสัมพันธ์กับสาระการเรียนรู้ไม่ครบทั้ง 8 สาระ
4. สำหรับการแหล่งประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อให้บรรลุผลสูงสุด พบว่า แหล่งการเรียนรู้ 5 แหล่ง (ได้แก่ สถานศึกษา ครอบครัว สถาบันศาสนา สื่อมวลชน และ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) มีความสัมพันธ์กับสาระการเรียนรู้ไม่ครบทั้ง 8 สาระ ส่วนอินเทอร์เน็ต มีความสัมพันธ์น้อยจนถึงไม่มีความสัมพันธ์กับสาระการเรียนรู้

สุลัดคนา เสาวรส (2544 : 104-106) ได้ศึกษาการดำเนินงานห้องสมุดโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู ตามมาตรฐานขั้นต่ำห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2535 ผลการวิจัยพบว่า

1. คณะกรรมการห้องสมุดโรงเรียน โดยส่วนรวมและจำแนกตามสภาพและขนาดโรงเรียน เห็นว่าการดำเนินงานห้องสมุดโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู โดยส่วนรวมและเป็นรายด้านทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง

2. คณะกรรมการห้องสมุดของโรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกัน เห็นว่าห้องสมุดโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา โดยส่วนรวมและเป็นรายด้านทั้ง 3 ด้าน ไม่แตกต่างกัน แต่คณะกรรมการที่มีสถานภาพแตกต่างกัน เห็นว่าการดำเนินงานห้องสมุด โดยส่วนรวมและเป็นรายด้านทั้ง 3 ด้าน ครูที่ทำหน้าที่บรรณารักษ์ เห็นว่าการดำเนินงานด้านปัจจัยและผลที่ได้รับมากกว่ากรรมการสถานศึกษา นอกจากนี้ไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพกับขนาดของโรงเรียนต่อการดำเนินงานห้องสมุดโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู ทั้งโดยส่วนรวมและเป็นรายด้าน

3. สภาพการดำเนินงานห้องสมุดตามมาตรฐานขั้นต่ำห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2535 โดยส่วนรวมและเป็นรายด้านต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน

สุชาติ กิติคุณ (2542 : 91-94) ได้ศึกษาการจัดแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ตามทัศนะของผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษาพบว่า

1. ผู้บริหารและครูผู้สอนมีทัศนะเกี่ยวกับการจัดแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้โดยรวมและเป็นรายด้าน อยู่ในระดับเห็นด้วย แต่มีทัศนะอยู่ในระดับไม่แน่ใจ จำนวน 2 ด้าน คือด้านเครื่องมือ และด้านวัสดุ ตามลำดับ

2. ผู้บริหารและครูผู้สอนมีทัศนะเกี่ยวกับการจัดแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้โดยรวมและเป็นรายด้าน ไม่แตกต่างกัน แต่ผู้บริหารมีทัศนะด้านเนื้อหาวิชามากกว่าครูผู้สอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อนัญชัย งานงนรินทร์ (2547 : 101-104) ได้ศึกษาการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนชัยภูมิภักดีชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษาพบว่า ก่อนการพัฒนาทางด้านกายภาพมีแหล่งเรียนรู้ไม่เพียงพอ มีบริเวณบางแห่งสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณสระน้ำภายในบริเวณโรงเรียน ซึ่งเป็นบริเวณที่นักเรียนใช้พักผ่อนในเวลาว่างจากการเรียน จึงเหมาะสมจะเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่นักเรียนได้ แต่บริเวณไม่สะอาด ขาดความร่มรื่น บรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งผลให้นักเรียนไม่ได้รับความรู้จากบริเวณดังกล่าว จึงได้ดำเนินการพัฒนา โดยใช้กลยุทธ์ในการพัฒนาคือการศึกษาดูงาน การประชุมปฏิบัติการ การมอบหมายงาน การประชุมทบทวนประจำสัปดาห์ การนิเทศและติดตามเพื่อปรับปรุงพัฒนางาน หลังการดำเนินการพัฒนา พบว่า การพัฒนาบริเวณสระน้ำในโรงเรียน และ

ฐานความรู้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เป็นตัวอย่างในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนต่อไป กลุ่มผู้ร่วมศึกษาค้นคว้ามีความรู้ความเข้าใจ สามารถดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนโดยจัดเป็นฐานความรู้ มีทักษะกระบวนการตามขั้นตอน เป็นผลให้นักเรียนมีความพึงพอใจ ได้รับความรู้จากแหล่งเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

พิชิตปรีชา สุระชน (2547 : 67-70) ได้ศึกษาการดำเนินงานแหล่งเรียนรู้ สวนป่าศึกษาโรงเรียนบ้านหนองหญ้าขาว อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดนครราชสีมา โดยใช้ยุทธศาสตร์ 2 ยุทธศาสตร์ คือ ให้ความรู้ในการศึกษาเอกสาร และการศึกษาดูงาน ดำเนินกิจกรรม 3 กิจกรรม คือ การสำรวจป่าไม้ ต้นไม้พุดได้ และการจัดระบบนิเวศน์ ผลการศึกษา พบว่า หลังจากดำเนินการพัฒนาดำเนินงานแหล่งเรียนรู้สวนป่าศึกษาโรงเรียน ตามลำดับขั้นตอนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือร่วมกันพัฒนาสวนป่าให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียน ผู้ร่วมศึกษา นักเรียน ผู้ปกครองนักเรียน เกิดความรู้ความเข้าใจ มีเจตคติที่ดีและเห็นความสำคัญต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สวนป่าศึกษา และที่สำคัญโรงเรียนบ้านหนองหญ้าขาว เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

ดิเรก แจ่มจิตร (2547 : 109-111) ได้ศึกษาการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนบ้านนาประชาสัมพันธ์ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ โดยใช้กิจกรรมการศึกษาเอกสารด้วยตนเอง การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การนิเทศ กำกับ ติดตาม และการศึกษาดูงาน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้ร่วมศึกษาค้นคว้ามีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายใน การบริการให้ความช่วยเหลือในการอ่าน การบริการจองและยืมพิเศษ การบริการชุมชน ส่วนการบริการจัดทำบรรณานุกรมเฉพาะเรื่อง อยู่ในระดับพอใช้ ส่วนด้านการจัดกิจกรรมอยู่ในระดับดี คือ การจัดกิจกรรมรายวัน การจัดกิจกรรมรายสัปดาห์ การจัดกิจกรรมรายเดือน สามารถวางแผนเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาผู้เรียนด้วยวิธีสอน เลือกใช้สื่อที่เกิดจากการเรียนรู้ภายในโรงเรียนให้เหมาะสมกับผู้เรียน และผลการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การดำเนินงานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียนด้วยกิจกรรม การอบรมเชิงปฏิบัติการ การนิเทศ กำกับ ติดตาม และการศึกษาดูงาน สามารถพัฒนาครูให้มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถดำเนินการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ได้ ด้านการบริการและการจัดกิจกรรมห้องสมุดได้ อยู่ในระดับพอใช้ และควรส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณ เอกสาร ตลอดจนการสร้างขวัญและกำลังใจ เพื่อให้การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

สาอาง นามันชิต (2547 : 93-94) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนบ้านโพธิ์ตาก อำเภอเสลภูมิ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาร้อยเอ็ด เขต 3 สรุปผลการศึกษา ดังนี้

1. สภาพปัจจุบันปัญหา พบว่า ประสบปัญหาคือ ครูอาจารย์ขาดความตระหนัก และเห็นคุณค่าการใช้แหล่งเรียนรู้ในการพัฒนาการเรียนการสอน นักเรียนส่วนใหญ่ไม่มีหนังสือ เสริมความรู้ บุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบงานห้องสมุด ห้องสมุดให้บริการเฉพาะ เวลาราชการ เวลาว่างของนักเรียนไม่ตรงกับเวลาราชการ การให้บริการห้องสมุดไม่เพียงพอ กับความต้องการ ห้องสมุดมีพื้นที่ไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ขาดงบประมาณ ไม่มีแหล่งเรียนรู้ ภายนอกโรงเรียน

2. ผลการดำเนินงานการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนบ้านโพธิ์ตาก อำเภอเสถภูมิ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาร้อยเอ็ด เขต 3 โดยใช้กลยุทธ์ การอบรม เชิงปฏิบัติการ การฝึกปฏิบัติ การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการนิเทศกำกับติดตามการพัฒนา แหล่งเรียนรู้ พบว่า

2.1 ห้องสมุดโรงเรียน มีความเป็นระบบและเป็นปัจจุบัน สะอาด และ สะดวกหน่วยงานต่าง ๆ ชุมชน ผู้ปกครอง ครู – อาจารย์ และนักเรียน มีส่วนร่วมในการพัฒนา ห้องสมุดทำให้เกิดความรักและภาคภูมิใจที่มีส่วนร่วมในการพัฒนา ให้เป็นระบบและเป็น ปัจจุบัน

2.2 ศูนย์หนังสือประจำหมู่บ้านโพธิ์ตาก มีความเป็นระบบและเป็นปัจจุบัน สะอาดและสะดวก หน่วยงานต่าง ๆ ชุมชน ผู้ปกครอง ครู – อาจารย์ และนักเรียน มีส่วนร่วม ในการพัฒนา ทำให้เกิดความรักและภาคภูมิใจที่มีส่วนร่วมในการพัฒนา ให้เป็นระบบและ ปัจจุบัน

บุญเสริม บุญสมยา (2549 : 135) ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนโดยชุมชน มีส่วนร่วมโรงเรียนบ้านชาดวิทยาคาร จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า ผลการวิเคราะห์ที่ ความพึงพอใจของครู นักเรียน ผู้แทนชุมชน มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ผลการประเมิน คุณภาพนักเรียน ด้านนักเรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ภาพรวมอยู่ในเกณฑ์ดี ผลการ วิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 มีระดับผลการเรียนใน ภาพรวมอยู่ในระดับคุณภาพดี

จันทร์เพ็ญ ประสาทไทย (2551:88-89) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยการ มีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนบ้านกระทุ่มราย อำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า

1. การให้ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ในการสร้างแหล่งเรียนรู้ของ คณะกรรมการพบว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั้ง 7 คน เข้าใจในบทบาท หน้าที่ ของคณะกรรมการสถานศึกษามีการเปลี่ยนแปลง โดยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

ทั้ง 7 คน คิดว่าการบริหารจัดการทางการศึกษาเป็นหน้าที่ที่ชุมชนต้องรับผิดชอบต่อสังคม ร่วมกันเพื่อเด็กในชุมชน

2. ด้านความมั่นใจการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานการสร้างแหล่งเรียนรู้ ตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ พบว่า คณะกรรมการมีความมั่นใจในการทำงาน มีการแบ่งงานกันทำและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการทำงานเป็นทีมพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือทางโรงเรียน

3. ด้านการพัฒนาความสามารถของคณะกรรมการ ในการจัดสร้างแหล่งเรียนรู้ พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษามีความสามารถในการจัดแหล่งเรียนรู้ได้เป็นอย่างดีเกิดการพัฒนาก้าวหน้าหลังจากประชุมเชิงปฏิบัติการและการทำงานร่วมกัน ประกอบกับทุกคนมีความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

ทัศนีย์ เป็นสูงเนิน (2552 : 78) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา โรงเรียนห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่าสภาพการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาก่อนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้มีไม่เพียงพอและไม่เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ทำให้การจัดการศึกษาไม่สนองต่อการจัดการเรียนรู้ หลังการดำเนินการพัฒนาโดยใช้กลยุทธ์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การระดมความร่วมมือ การนิเทศกำกับติดตาม และกิจกรรมการมีส่วนร่วม พบว่า สามารถดำเนินการพัฒนาปรับปรุงห้องเรียน ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ให้มีสภาพบรรยากาศเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน มีวัสดุครุภัณฑ์ประจำห้องเพียงพอ มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ผลการประเมินการพัฒนากลุ่มผู้ร่วมศึกษาค้นคว้าและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด

2. งานวิจัยต่างประเทศ

ลิตเติล (Little. 1994 : 782 – A) ได้ทำการศึกษาเพื่อให้นิยามกลยุทธ์การจัดการที่ดำเนินการอยู่ในองค์กรห้องสมุดที่ดำเนินการนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและสำคัญ ในการดำเนินงานส่วนใหญ่ของห้องสมุดนาน 5 ปี เพื่อสนับสนุนความมุ่งหมายข้อนี้ การศึกษาครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญ 5 ข้อ คือ (1) เพื่อให้ได้ทัศนะเกี่ยวกับนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินการที่เกิดขึ้นในองค์กรห้องสมุดระหว่างปี 1985 (2) เพื่อกำหนดกลยุทธ์การจัดการในองค์กรเพื่อให้บรรลุการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ (3) เพื่อกำหนดว่ากลยุทธ์การจัดการของ Waterman เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นปรากฏในกลยุทธ์การจัดการที่ใช้ในองค์กรห้องสมุดเพื่อให้บรรลุ

นวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหรือไม่ (4) เพื่อกำหนดประสิทธิผลของการใช้กลยุทธ์การจัดการของ Waterman ซึ่งเป็นกรอบทฤษฎีหรือรูปแบบที่ใช้ให้เห็นกลยุทธ์การจัดการที่ใช้เพื่อให้บรรลุการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในองค์กรที่ศึกษาครั้งนี้และ (5) เพื่อระบุว่ารูปแบบที่แตกต่างออกไปหรือกลยุทธ์การจัดการ เพื่อให้บรรลุการเปลี่ยนแปลงสามารถจะทำให้มองเห็นการดำเนินการในองค์กรหรือไม่ ซึ่งสามารถนำมาใช้อำนาจความสะดวกในการเปลี่ยนแปลงในองค์กรห้องสมุดอื่น ๆ ด้วย ในการศึกษาใช้วิธีการกรณีศึกษาเพื่อให้ได้มุมมองที่แตกต่างกันเกี่ยวกับกลยุทธ์การจัดการที่ใช้การสืบค้นโดยเอกสาร การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และโดยการสำรวจเจตคติของคณาจารย์ ผลการศึกษาพบว่า ไม่มีทฤษฎีชุดใดหรือกลยุทธ์การจัดการที่ใช้แล้วบรรลุการเปลี่ยนแปลงระดับของนวัตกรรมมีความสัมพันธ์กับกลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงที่ผู้นำใช้ให้บรรลุวิสัยทัศน์ ลักษณะขององค์กร ลักษณะของผู้นำและความสำคัญทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และทางสังคมภายในสภาพแวดล้อมนั้น ทุกอย่างมีบทบาทในการกำหนดกลยุทธ์การจัดการขององค์กรที่ใช้ห้องสมุดเพื่อให้บรรลุการเปลี่ยนแปลงขององค์กรคือ ภาวะผู้นำ รูปแบบภาวะผู้นำจะมุ่งเน้น มากที่สุดก็คือการสื่อสารและการวางแผนที่ยืดหยุ่นและการจัดการในสภาพแวดล้อมที่ร่วมมือกันปฏิบัติกลยุทธ์การจัดการที่สำคัญมีความสัมพันธ์กันมากที่สุดกับการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้าง การจัดการคณาบุคลากรขององค์กร ในวัฒนธรรมและเทคโนโลยี

บุช และคนอื่นๆ (Bush and Others. 1994) ได้ศึกษาเกี่ยวกับโปรแกรมการประเมินความต้องการของห้องสมุดมหาวิทยาลัยเทนเนสซี เมืองน็อกซ์วิลล์ ปี 1993 – 1994 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ในช่วงปีนั้นได้เริ่มประเมินความต้องการอย่างเป็นทางการ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่สะท้อนความต้องการสารสนเทศของนักศึกษามหาวิทยาลัย บุคลากร มหาวิทยาลัย และคณาจารย์โปรแกรมนี้นำไปใช้โดยกลุ่มประสานงานการประเมิน การประเมินความต้องการกลุ่มหนึ่ง ผู้ให้คำปรึกษาการประเมินคนหนึ่ง และสมาชิกคณาจารย์ ข้อมูลที่เก็บจากแบบสำรวจห้องสมุดแบบประสมประสาน ได้ดำเนินการวิเคราะห์และการให้บริการ อัตราความพึงพอใจระหว่างผู้ใช้บริการ อุปสรรคต่อการใช้ห้องสมุด และความสนใจในการบริการใหม่ๆ สิ่งที่สำคัญของข้อค้นพบมีดังนี้ 1) ความรู้เกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูลและบริการระหว่างผู้ใช้ในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่อยู่ในระดับสูง 2) มีความสนใจสูงในการบริการอิเล็กทรอนิกส์ 3) การใช้บริการสอนของห้องสมุดอยู่ในระดับต่ำกว่า และ 4) ความรู้อยู่ในระดับต่ำกว่า แต่ก็แสดงความต้องการเพื่อการบริหารบางประการรวมทั้งการใช้วารสาร และบริการหนังสืออ้างอิง นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา จะพบว่ามีควมวิตกเกี่ยวกับการบริการห้องสมุดมากกว่านักศึกษาระดับปริญญาตรี และบุคลากรของมหาวิทยาลัย ข้อค้นพบเหล่านี้เป็นจุดอ่อนบางด้านในการบริการห้องสมุด และสิ่งอำนวยความสะดวกบางประการด้วย

จากการศึกษา เอกสาร ตำรา และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การจัดแหล่งการเรียนรู้ มีความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและคุณภาพของผู้เรียนแต่การดำเนินงานด้าน แหล่งเรียนรู้มีปัญหา คือ การบริหารจัดการด้านงบประมาณไม่เพียงพอที่จะนำมาพัฒนาแหล่ง เรียนรู้ความรู้ความสามารถในพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และการขาดบุคลากรที่มีความสามารถในการ ดูแลรักษาแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ



มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY